

Ordliste for Venneslamålet, eit utdrag

Forord

Ein del av orda i denne ordlista er kan hende litt gammaldagse og best kjende og mest brukte av den eldre generasjonen venndølar. Men dei er ekte og opphavlege og derfor interessante au for dei unge.

Som tidlegare nemnt, er det vesle maskinskrivne heftet med ”venneslaord” som gamle lærar Olav Hagen let etter seg, det viktigaste tilskrevet som fekk meg, og fleire med meg, til å starte det breiare og meir inngåande språkarbeidet som blir lagt fram her.

Undervegs har ordmengda til ordlista auka monaleg, og resultatet er om lag 3300 ord, Kwart ord er skrivne ned på ein målføresetel med dialektuttale, lydskrift (Norvegia), ordklasse, grammatisk form med bøyning, kva ordet tyder; – og ordet er sett inn i ei meningsgjevande setning / setningar som døme – m.m..

I ordlista her fylgjer eit utval på ca. 800 ord. Dei fleste har fått ei vidare og grundigare utgreiing enn det me finn på setlane, og dei er valde ut fordi dei har sine særmerke. Etymologien, kunnskapen om opphavet til orda, er eit tema eg har lagt brett på, og ein god del nemningar og uttrykk i denne samlinga har gjeve høve til å få fram motiverande lærdom som oppnar spennande rom bakover i tid.

Kvar kjem orda frå?

På ei tilstelling i Vennesla Historielag blei det spurt om det finst ord som reint og uforfalska har sitt opphav i Vennesla.

Dei finst kanskje, men dei er i tilfelle svært få. Det viktige i denne samanhengen er likevel at orda som me kallar vennesla-ord, har fått sin spesielle svip. Denne blir skapt ved at venndølane legg inn i ord og setningar sine egne særskilde språkelement som er typiske for bygda. Mange av desse elementa er i sin tur kan hende ikkje typiske bare for Vennesla, men au for andre norske dialektar, og då særleg for dialektane i grannebygdene.

Slik kan ein halde på å gå inn og inn i målet vårt for å finne kva som fører til at me i det heile talar om ein eigen dialekt for Vennesla. Og til slutt vil me t.d. ende opp med at det er måten dei ulike språkelementa er sette saman på eller sjølv tonen i målet som er det ekte og reine grunnlaget for den retten me har til å kalle dialekten vår for ein original dialekt.

Orda eg legg fram i ordlista, har opphavet sitt i vårt eige gammalnorske mål og i framande språk som har påverka norsk mål gjennom tidene, men dei har blitt smidd og forma til ved hjelp av dette ekte og reine språkgrunnlaget og såleis blitt typiske vennesla-ord.

Det er etymologane som granskar og leitar for å finne opphavet til orda, og ein god del av orda er svært gamle og kjem frå land langt borte. Mange av dei har kome til oss m.a. via tysk – eller lågtysk. Ord med forstavinga *be-* t.d. kan me rekne med kjem frå den delen av Europa som har vore tyskspråkleg gjennom tidene.

For å illustrere noe av det som er sagt ovanfor, skal me sjå nærare på eitt særskilt ord under bokstaven B:

bosserråon (= busserull).

Dette ordet kjem via det lågtyske ordet 'busserun' frå fransk 'bourgeron'.

Mange vil seie at '*bosserråon*' er eit typisk vennesla-ord, – og det er det då!

Men det har fått ei form og ein uttale i vm. som ligg ein god del nærare lågtysk og fransk enn den forma me finn i norsk skriftspråk (busserull), truleg fordi vedkomande språkelement i Vennesla-målet for dette eine ordet samsvarer bra med tilsvarande element i dei to språka – ved å uttale tysk kort 'u' som kort 'o' i fyrste stavinga. Og den lange o-lyden i siste stavinga har fått "riktig" Vennesla-uttale med diftongen 'åo'. Denne diftongen finn me som regel i trykkunge stavingar, og det er nettopp siste stavinga i '*bosserråon*' som har hovudtrykket. Denne trykkplasseringa er elles ein språkfarge ordet har behalde frå sitt franske opphav.

A

a (prep)

– av ('v' blir for det meste ikkje uttalt) (Aasen: av, norr: af og áf, sv: av, da: af, eng: of, ty: ab, nl: af, fris: of, germ: *abá, gr: apó).

Døme: Sjiane æ lagt *a* ask.
Han brøyd *a* none kviste te å fyre mæ.

Me ser at største skilnadene mellom dei ulike formene av denne preposisjonen finn me hos den sentrale konsonanten. Ein reknar med at p-en i den greske forma 'apó' også høyrer heime i ei opphavleg og liknande indoeuropeisk form. I samsvar med germanske språklover (lydforskyving) har denne ustemte lippeplosiven etter kvart gått over til 'f' som er ustemt lippefrikativ (Jf. formene 'af' og 'of') eller til 'b' og 'v' som er stemte konsonantar til henholdsvis 'p' og 'f' (Jf. formene 'ab' og 'av').

Ettersom Vennesla-forma av denne preposisjonen ikkje har noen konsonant-lyd knytt til seg, kan me, – med eit glimt i auget –, seie at han har nådd eit nytt utviklingssteg hos oss.

Likevel, i fyrste dømet ovanfor står preposisjonen framføre vokal, og for å få uttalt både preposisjonen 'a' og vokalen 'a' i 'ask' tydeleg, må ein gjere ein ørliten stans i talestraumen. Me lagar såleis ein plosiv 'h' på den staden i munnhola der den "vanlege" (frikative) h-lyden elles blir til («a – h – ask»).

plosiv = konsonant som blir til ved å stenge og lynsnart opne att for talestraumen i munnhola. (Jf. den meir allmenne nemninga 'eksplosiv')

frikativ = språklyd som ein får fram ved å presse talestraumen gjennom ei trong spalte som er danna i munnhola eller med lippene. (Jf. den meir allmenne nemninga 'frikasjon').

a-be-se-a (s,f, b.f.)

– Folkeleg namn på fyrste læreboka eleven får i lesing. (Aasen: Abesa)

Døme: Larinda delte ud *a-be-se-ane* te none veldi spænte fyssteklassinge.

abe (s,m og v)

– 1. ape, apekatt. 2. gjere narr av, halde moro med, spotte (norr: apa (v), api (s)).

Døme: 1. Rålf klatra lige fært *som ein abe* oppøve dønn digre bjørka.

2. «Du *ska 'kje abe mæ mæ* på dønn måden! Æ kunne bli sinna!»

Jf. elles uttrykket 'å drive ab mæ' som har same meininga som 'å abe mæ' i setning 2. 'Ab' er inkjekjønnsord.

ablegøye (s,m)

– morosamt påfunn, apestrek (jf. da. 'abeløyer og no. 'gøy').

Døme: "Ska me 'kje *jårr none ablegøye mæ Per i kvell!?*"

abægeli (adj og adv)

– vanskeleg, vrien, avbakleg ; avsides, langt av lei, som det er vanskeleg å komme til (Aasen: avbakleg).

Døme: "D'æ ein *abægeli jább* du he jett mæ hær! Æ tru 'kj' æ grei' 'an!'"

Gåren ligge *abægeli langt* innpå heia. Skruen sadd *abægeli* te.

abærkspae (s,m)

– bærkspade, spadeforma verktøy til å skave av borken med når ein hogg tømmer (jf. *bærke* (v) = skave bork).

Døme: Fysst styve me tree, ettepå karte me de og te slott bærke me de mæ *abærkspaen*.

adamseple (s,n)

– Utviding av pusterøyret der stemmebanda er festa. Er typisk hos menn. Heng saman med bibelforteljinga då Eva gav Adam eit eple av kunnskapstreet. – Eplet blei visst sitjande fast i halsen.

Adamseplet utvidar seg sterkt i stemmeskiftet hos ungguten.

Døme: Nils hadde et digært *adamseple* og ei gråv røst.

agevitt (s,m)

– skandinavisk krydra brennevin med om lag 40 volumprosent alkohol (lat. aqua vitae = livsens vatn).

Døme: Stømpåren ståo dær og tølla i sæ *agevitt* då kjæresten hanses hadde reist sin vei.

agost (s,m) – august måned, åttande månaden i året, oppkalla etter keisar Augustus i det gamle Romarriket.

Døme: Skulen bjønn' ijænn i *agost*.

agåre (adv) – av stad, bort frå, av garde (norr: af garði).

Døme: Lille-Gonnår fåor *agåre* som ein vinn då 'an fekk se Bestefar bårti svingen.

”Kåmm dæ nå *agåre*, du æ alt seint ude!”

Ordet er sett saman av preposisjonen 'av' og substantivet 'gård'. Forma 'gåre' med endinga –e og tostavings tonelag syner at me har med ein gammal dativ å gjere. Preposisjonen 'av' styrte dativ i norrønt.

akkedas (s,m) – disput, ordstrid, trette, drøfting (Jf. 'akkedere' nedanfor!).

Døme: Åola og Kari hadde ein årntli *akkedas* om å hænne skåbe skolle stå..

Substantiv med endinga –as har gjerne litt nedsettande tyding – som t.d. i 'kjekkas' og 'tjukkas'.

akkedere (v) – drøfte, ordskiftast, tinge, stridast med ord, diskutere, – same ordet som 'akkordere' (lat. accordare = 'bli samde om' – av ad = 'til' og cor = 'hjarde').

aksltånn (s,f) – jeksel, kinntann (Aasen: Jaksle, norr: jaxl).

Døme: Tannlægen trækte ud ei *aksltånn* som va gærr-råden.

*Me tek med to norrøne nemningar som passar godt inn her:
jaxlaverkr = verk i jekslane
jaxlgarðr = rad av jekslar*

akte sæ (v) – passe seg, vere forsiktig, anse.

Døme: ”Du må *akte dæ* væl fær hå du seie i ei sånn fær-samling!”

aktejænte (s,f) – jente som passar småborn.

Døme: Ho tjente litt småpænge som *aktejænte*.

ale (s,m)

– den inste, harde, brungule veden i t.d. ei furu, kjerneved. ”malm”, al; gode eigenskapar hos ein person (Aasen: Adel, norr: aðal el. óðal = kjerneved, natur, vesen, ”hått”).

Døme: Dær va møe *ale* i dei gamle fåorane som blei sendt te saga.

”Dær æ gåo *ale* i dønn guden!” sa bestefaren. Han va kry a sønne-sønnen sin.

alivæll (adv)

– likevel, sjølv om, endå om (bm: allikevel, da: alligevel, frå lågtysk: allike wol = ”alt like vel”).

Døme: ”Æ kan ’kje bli mæ dæ på heia *alivæll*. Æ æ blitt så safti færrkjøla i løbe a nåtta at –.”

”Du jårr ’kje som æ seie, *alivæll* du he låft de mange gånge!”

allestess (adv)

– over alt, allstad (Aasen: allstad, allstadar og allestass, norr: allstaðar).

Dette dialektordet har me frå dansk ’allesteds’. Det har gjerne glide inn i dialekten vår via det ofte brukte sitatet ”Gud æ allestess nærværende!” Dobbelkonsonanten til slutt er ein assimilasjon -ds > -ss.

Me kan rekne med at ’allestad’ har vore det opphavlege ordet for vm. i denne samanhengen. For ’Allestad’ blei i Vennesla brukt som kalle-etternamn på personar som heldt seg mykje ute blant folk, og som du kunne møte kvar som helst i bygda. Han kunne t.d. få kallenamnet Åola Allestad.

I den gammalnorske forma er ’-staðar’ genitiv eint. av ’stað’ (s,m) Tilsvarende er ’-steds’ / ’-stess’ genitiv eint. av ’sted’ (s,n). Genitivsendingane er høvesvis -ar og -s.

*’Sted’ er elles inkjekjønnsord med i-omlyd. ’Stað’ / ’stad’ er hankj.ord utan omlyd. Begge kjem av den urnordiske forma *staðiR (s,m).*

allgodt (adv)

– tilleggssord som tidlegare blei brukt til å understreke det som blei sagt (forsterkingsadverb).

Kjem nok av det norrøne adjektivet ’*allgoðr*’ som tyder ’svært god’, ’fullgod’.

allmannsvei (s,m)

– hovudveg, allmannaveg, allfarveg (Aasen: Aalmannveg, norr: almannavegr).

Døme: ”Me te ein tur bårt på *allmannsveien* og kjiikke litt på trafikken!”

'-manna-' er ein gammalnorsk genitiv fl.tal av substantivet 'mann'. I dialekten vår er a-genitiven blitt erstatta av ein s-genitiv.

allskens (adj. og adv)

– allslags, alskens (norr: allskyns, da: alskjens).

Døme: ”Du dreie mæ dæ heim *allskens* rare og unyttie ting, tykk' æ. Du må slotte mæ de, me he 'kje plass te alt muli hellår!”

Den norrøne endinga '-kyns' er genitiv eint. av 'kyn' (s,n) som tyder 'kjønn', 'slag', 'art'.

alltiss (adv)

– gjerne, godt, nok, alltid (lågtsk: alletit = alltid).

Døme: ”Æ kan *alltiss* gå mæ dæ, sia du mase sånn!”
”Du he *alltiss* noe æ kan jælpe dæ mæ i da. – He du 'kje?”

Også her møter me assimilasjonen -ds > -ss. Elles har me med ei austnordisk (dansk) genitivsform å gjere (s-genitiv).

altår (s,n)

– alter / altar, ”bord” bygd av stein til ofring i religiøs samanheng, offerstad; bord framme i kyrkjekoret der presten utfører ulike kyrkjelege handlingar (Aasen: Altar, norr: altari, frå lat. 'altare' = offerstad).

Døme: Der va mange som *jekk te altårs* dænn sønndaen.

annføddes (adv)

– med føtene mot kvarandre, andföttes, motföttes (Aasen: andföttes, isl: andfætis).

Døme: Dei måtte *ligge annføddes* i ektesænga fårde dei snårka fælt begge tåo.

– I si "Norsk Ordbog" (1864) har Ivar Aasen slik forklaring på uttrykket '**Liggja andföttes**': "ligge saale-des, at den Enes Fødder vende til samme Kant som den Andens Hoved".

Den korte rotvokalen og doble konsonanten i '-føddes' har me frå austnordisk (dansk) mål. Me finn også assimilasjonen *nd > nn* (and- > ann-) i vennesla-forma.

annled (s,n)

– ansikt, fjæs, andlet (Aasen: Andlit, norr: andlit).

Døme: Han frøys så 'an va blå i *annlede*.

Me har her med ei norrøn nemning å gjere (andlit > annled). Forstavinga '-and' tyder 'mot' (prep), '-lit' har tydinga 'syn', 'auge' (subst.). Også her møter me assimilasjonen *nd > nn* (and- > ann-).

'Annled' er gammal vennesla-form, og kanskje bruker enkelte eldre venndølar ho framleis. Men det er i tilfelle svært få.

I dag nyttar me nemninga 'ansikt', som er eit lån frå lågtysk, – eller 'fjæs', som kjem av same rota som eng. 'face' (lat. *facies*).

annevær (ub pron m/f)
annevært (n)

– annankvar (m), annakvar (f), annakvart (n) (Aasen: annankvar (m), onnorkvar (f), annatkvart (n), norr: annarr hverr, isl: annar hver, bm: annenhver (m/f), annethvert (n); da: hver anden (m/f), hvert andet (n), sv: varannan (m/f) og vartannat (n)).

Døme: Berit jekk på skulen *annevær* da då 'o va lida – sånn som de va i lannsfålkeskulen føritia.

Legg merke til skilnaden mellom dei norrøne / norske / islandske (vest-nordiske) formene på eine sida og dei danske / svenske (aust-nordiske) på andre sida når det gjeld måten dette ordet er sett saman på, og at hovud-

trykket følger leddet 'annan-', '-anden' osv. anten det er fyrste- eller sisteledd. Det viser at dette leddet er sett på som viktigast i ordet / uttrykket.

Fyrsteleddet 'onnor-' i hokjønns-forma 'onnorkvar', som Aasen har notert, er eit ledd med u-omlyd. Det har hatt slik utvikling frå norrønt: annur- > qnnur- > onnor- (ånnor-). U-påverknaden har gått mot 'a' i 'annur' slik at 'a' har blitt runda til ein open å-lyd (q). 'Onnor' syner elles at 'u' i ending i mange vestlandske dialektar (t.d. i Setesdal) blir uttalt som ein trong o-lyd ("europeisk" 'u' – jf. uttalen av tysk 'u'). Vennesla-målet har "europeisk" uttale på sin korte 'u' (t.d. 'tong', 'ronn' = tung, rund).

annsless (adv.)

– annleis, på ulik / anna vis (Aasen: onnorleid / annarleides, norr: qnnur leið / aðra leið, da: anderledes, sv: annorlunda / annorledes).

Døme: Ho så *annsless* ud enn dei andre jæntane. Så møe finare, lissom.

Endingane '-less', '-leid', '-leides', '-ledes' har det norrøne 'leið' (= veg, retning, lei) i botnen.

Jamfør fyrsteleddet 'onnor-' (hos Aasen) med fyrsteleddet 'annor-' hos dei svenske formene! – 'onnor' er ei form med u-omlyd. Den svenske forma er utan u-omlyd. Som før nemnt, så er u-omlyden oftast å finne i Vest-Noreg og på Island og Færøyane. Les meir om u-omlyden under ordet 'annevær' ovanfor og i eige avsnitt under 'Lydverket (Fonologien)'!

Endinga '-lunda' i det svenske synonymet 'annorlunda', er i familie med vårt 'lune' (= sinn, sinnelag, hug og hått; humør, sinns-stemming, huglag).

Lynne' er ei i-omlydt sideform til 'lune'.

Både 'lune' og 'lynne' kjem av lat. 'luna' = 'måne'. Dette har samanheng med at dei i eldre tid trudde at månen og månefasane virka inn på humør og sinnelag hos menneska (Den gamle romerske "månegudinna" heitte Luna).

arj (adj)

– arg, vond og grinete, vanskeleg og vrang, sinna og sur (Aasen: arg, norr: argr = reddhuga, umandig, sanseleg og sedlaus),

Døme: Jåon æ så *arj* at han æ 'kje te å kåmme i nærheden a.

Her har me eit ord der enkelte eldre venndølar framleis held på palatal 'g' (= 'j'-lyd).

Innhaldet som ordet hadde i gammalnorsk tid, og som syner ein stakkarsleg og umoralsk mannsperson, ligg ikkje til dette adjektivet i vm., – sjølv om eigenskapane som er nemnde på "tydingslinja" ovanfor, jammen er grove nok.

armbann (s,n)

– lenke el ring – gjerne av gull eller sølv – som ein ber som pyntegjenstand kring handleddet eller høgare opp på armen, armband (bm: armband el. armbånd, da: armbånd, sv: armband, ty: Armband, nl: armband; – norr: armbaugr = armring).

Døme: Ho blei så fårrstøkt då 'o fekk et *armbann a goll* a kjærersten sin te jul. De va ju altfårr møe, kann du sjønne!

*Andreleddet '-bann' har assimilasjonen 'nd' > 'nn'. Den norrøne forma er 'band' (av germ. *banda-).*

Den danske forma '-bånd' svarar til den norrøne fleirtalsforma 'bønd' som er u-omlydt form (isl: 'bönd').

armbåge (s,m)

– olboge, leddet der overarm og underarm møtest (Aasen: Olboge, norr: ølbogi el. ølnbogi, bm: alboge el. albue, da: albue, sv: armbåge, isl: ölnbogi el. olbogi, eng: elbow, ty: Ellenbogen, nl: elleboog).

Døme: Han brugte begge *armbågane* så godt 'an kunne då 'an trængte sæ fram i køen.

*Dei oppførte formene frå vest- og nord-germanske land, – med unnatak for den svenske forma (og Venneslaforma) 'armbåge' -, er alle opphavleg sette saman av to ord der fyrsteleddet tyder 'alen' og andreleddet 'boge' (av germ. *alinō- og *bugan).*

'Alen' veit me er nemning for eit gammalt lengdemål (= avstanden mellom olbogen og ytste fingerspissen). Men 'alen' har frå gammalt også tydinga "underarm",

og blant dei gamle skaldane blei ordet brukt synonymt med 'armr' i former med u-omlyd ('qlun' el. 'qln').

Kan hende har venndølane fått si form 'armbåge' over havet frå Sverige der denne er offisiell skriftform? 'Armbåge' har kanskje blitt til fordi det høyrst naturleg å knyte ordet 'arm' til namnet på dette leddet, – og ikkje minst fordi rotvokalane i 'alen' og 'arm' også opphavleg var identiske. Om det er tilfellet, kan ein tale om at ordet er blitt til ved "folkeetymologi".

armskåd (s,n)

– rikeleg plass så ein kan få bruke armane sine uhindra når eit viktig arbeid skal gjennomførast.

Kan også nyttast i overført tyding når ein treng rikeleg tilgjenge til ressursar for å løyse meir abstrakte oppgåver, armrom, armslag, armskot.

Døme: "Hær må noe jārres! La mæ få *armskåd!*"

Hans Ross har funne nemninga 'armskot' / 'armskåd' i Lista- / Mandals-området.

I "Gamalt or Setesdal" er 'armskot' nemnt som ein kraftig støyt med armen, – kanskje ein støyt som liknar på boksing?

armåo (s,f)

– fattigdom, naud, elende, armod (Aasen: Armod, sv: armod, lågty: armot, ty: Armut, norr: armœða = møde, "møye og besvær").

Døme: De va *reine armåoa* (el. armoa) hos Pedår og dei onne krigen.

Utgangspunktet for "vårt" ord er den lågtyske forma 'armot', men det har mista endingskonsonanten 'd' ('t').

– Opphavleg 'd' i ending etter lang vokal blir som regel ikkje uttalt i vm.: ve = ved (s,m), mæ = med (prep), rå = råd (s,n), bla = blad (s,n), dø = død (adj. sg), rei = reid (v, pret), bli = blid (adj. sg.) osv.. – Regelen gjeld som oftast også om ein legg til ei bøyingsending som tek til med vokal: ve'en (b. form sg.), rå'e el. råde (b. form sg.), bla'ane (b. form pl.), dø'e (adj.pl.), bli'e (adj.pl.).

Mange venndølar vil nok velje 'armoa' (b. form sg.) i

staden for 'armåoa' når dei må bruke denne forma, – rett og slett fordi den fyrstnemnde er lettare å uttale.

armodsli (adj)

– veik, maktlaus, armodsleg (Aasen: armodsleg).

Døme: «Bestemåor ser så bleig og armodsli ud i da. Æ 'o 'kje fræsk?»

Den stumme d-en i 'armo(d)' vil bli uttalt når ordet ligg til grunn for danninga av dette adjektivet. – Noe liknande vil skje dersom me lagar same typen adjektiv av 'bli(d)' og 'dø(d)': "blideli" og "dødeli" (Jf. 'armåo' ovanfor!).

attete (prep)

– inntil, innåt, ved sida av, attåt (Aasen: att-til, att-te).

Døme: «Æ lure på hå me ska ha attete kaffien i da!»

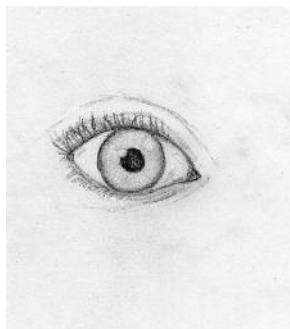
«– Æ dær 'kje no' ijænn a blaudkaga ifrå sønndaen, tru? No' bær kan du 'kje få attete!»

Dette ordet tykket å vere heilt spesielt for Vennesla. Aasens 'att-te' er den forma som ligg nærast "vår" form. Hos Aasen er 'att-te' lagd under oppslagsordet 'att-aat'. – Eg gjev att siste setninga av det han skriv der: "I Tel. og Rbg. hedder det: **attat**, og tildeels: **attil (att-te)**."

(Tel. er forkorting for Telemark, sjølvsgt. Rbg. er forkorting for Rbyggjelaget som frå gammalt er nemning for storparten av bygdene i Indre Agder).

auē (s,n)

– auge, synsorgan (Aasen: Auga, norr: auga, bm: øye, da: øje, sv: öga).

Døme: Finn hadde fått rosk i de eine auē, og måora prøvt' å få de ud mæ spissen a et reint lommetørklæ.

I gammalnorsk hadde dette substantivet svak bøyning i eintal og sterk bøyning i fleirtal. Noe av dette går att i nynorskformene i dag:

auga (ub.sg.) – auga (b.sg.) – augo (ub.pl.) – augo (b.pl.).

Men nynorsk har også ei bøyning som er svak i alle fire ledda:

auge – auget – auge – auga

Også *vm.* har den svake bøyinga på dette substantivet, – etter bøyingsreglane som ligg til dialekten vår:
aue – aue – aue – auane .

*I dag bruker dei fleste venndølane forma ‘øye’:
 øye – øye – øy(n)e – øyane*

ausekar (s,n)

– eit kar som er forma som ein liten hol handspade til å ause – el. lense ein pråm tom for vatn, ausefat, ausekar (Aasen: Auskjer, norr: ausker, bm: øsekar / ausekar, sv: öskar, da: øsekar).

Døme: A et einaste trestykke lagte Bestefar *et fint ausekar*. De hadde et ront skaft som va godt å hålle i. – Då va de bare måoro å ause båden!

Me ser at dei aust-nordiske formene har monoftongen 'ö' / 'ø' der dei vest-nordiske har diftongen 'au'. Dette peiker på eit typisk språkleg skiljemerke mellom aust- og vestnordisk. Dei tri vanlegaste diftongane i vest-nordisk, 'au', 'ei' og 'øy', møter me ofte igjen som monoftongane 'ö'/'ø', 'e' og 'ö'/'ø' i svensk og dansk (og tildels i norsk bokmål).

a'vea (adj)

– om ei planke, ei fjøl eller eit treskaft t.d. der veden (årane el. årringane) går meir eller mindre på tvers av lengda og derfor har lett for å brekke, avveda.

Døme: Då Karl bjønt' å spigre, brøyd planka rætt a færrde ho va *a'vea*.

avåde (s,n)

– snyltedyrr, parasittar, insekt m.m. som gjer skade på plantar, treverk, tøy m.m. ved å gnage eller suge, avåt (Aasen: Avaat, norr: afát = oveting, fråtsing). – Jf. elles uttrykket ”å ha åd i håre”.

Døme: ”De va møe *avåde* på grønnsagane i fjåor. Me hadde lide ellår ingenting ijænn færr alt stræve mæ di!”

I tillegg til forma 'af-át' har norrønt formene 'of-át' (n) og 'of-áta' (f) med same tyding. Forstavinga 'of-' finn me att som forstavinga 'ov-' i moderne norsk i ord som ov-mengd, ov-lang, ov-eting osv.

Forstavinga 'ov-' er såleis ein ”avleggar” (ved omlyd

el. fjernassimilasjon) av preposisjonen 'av' der denne kan markere grove avvik frå det normale.

Sisteledet '-åde' er svakt hokjønnsord som sjølvstendig substantiv i vm. og har tydinga 'lokkemat'. Og ein kan merke seg at den gammalnorske forma 'of-áta' også er hokjønnsord. Truleg er det denne forma som ligg til grunn for vår nemning 'avåde'.

B

baghånna

- 1. å ha noe i baghånna = å ha eitt eller anna i reserve når det trengst (Aasen: "hava noko i Bakhand")
- 2. å vere i baghånna = at ein ikkje har kome så langt som planlagt, t.d. med eit arbeid.

Døme 1: Jakob hadde alltid no' i baghånna nå 'an mærka at kundane ikkje va færnoyde.

Døme 2: Berit hadde ijallfall 'kje kåmme i baghånna mæ julebagsten i år. Ho va alt færi mæ fæmm slage då mannen hosses kåmm heim frå jább fysste desæmbår.

baglag (s,n)

- slik ein tek seg ut bakanfrå (jf. 'ganglag').

Døme: Då Tore jekk på arbei i datila, så 'an Svein længår framme i veien. Han kjænt' 'an på baglage.

bagstyrli (adj)

- vill, ustyrleg, hardbalen, balstyrig (Aasen: balstyren og balstyrig, lågty: balstûrich, nl: balsturig, sv: bångstyrig, sv dialekt: balstyruger)

Døme: Måor te Pedår tykt' 'o hadde dæn mest bagstyrliæ gudongen i heile bygda.

balbere (v)

- ta skjegget, rake, barbere.

Døme: Han hadde slotta å balbere sæ mæ kniv. Nå brukt' 'an balberhovel. "Æ hovle a mæ sjeggstobbane!" flirt' 'an hænnimåod kåna.

Opphavet til ordet har me i lat. 'barba' som tyder 'skjegg', og l-en i 'balbere' markerer nok at venndølane

har lært ordet av ein austlending med ein spesiell rulle-r.
'Rage (sæ)' er elles det eldste vennesla-ordet med tydinga 'å ta skjegget'. (Jf. i så måte også 'ragekniv' lengre ut i ordlista!).

balje (s,f)

– stort ovalforma kar av sink som blei (blir) brukt til tøyvask eller til bading av små-born ("sinkbalje"). Karet har handtak i kvar ende. Også det eldre store vass-kjeraldet som var laga av tre (stampen) fekk ofte nemninga 'balje' i tida då han blei brukt ved sida av sinkbalja i arbeidet med kledevasken (Aasen: Balje = Stamp, sv: balja, andre dialektformer: balg, balj, bælj).

Døme: De va stas å vere smågude nå dønn ståore *balja* vær lørda ettemidda blei setta midt på kykkengålve og fylt mæ godt og varmt badevann frå komfyren og "springen". Då kåmm klæane a i ein fart!

Ordet har me frå fransk 'baille' via lågtysk 'ballige'.

balje ner (v)

– striregne, styrtregne, hølje ned.

Døme: "D'æ de værste reinvêre æ he vore ude fårr. De he *balja ner* i heile da!"

Banen (s,m)

– eit særnamn venndølane har gjeve jernbanen som gjeng gjennom bygda.

Døme: «Nå he Odd fått sæ arbei på *Banen!*», sa måora hanses, «Dær æ de så trygt å vere!»

banevåktår (s,m)

– person som har oppsyn med ei viss jernbanestrekning, banevaktar.

Døme: Far te Magne va *banevåktår* på strækninga frå Grovane og nerøve. Han "sykla" mæ dresin, og de lik-

t'an godt, kann'en se. – Mæn Magne fekk allri lov te å sidde på mæ 'an.

barbeint (adj og adv) – utan fottøy, berrføtt , berrbeint (Aasen: berrføtt, norr: berbeinn og berføettr, sv: barbent og barfota).

Døme: Onne krigen konne du møde *barbeinte bønn* te langt udøve høsten. Dei sparte på skåotøye så godt dei konne i dei årane.

Og mange våksne og dei aller fleste *bønnane jekk barbeint* heile sommåren.

Som adjektiv har 'barbeint' samsvarsbøying. Det er påkravt og naturleg for oss å bruke fleirtalsforma 'barbeinte' framføre 'bønn' – som er eit substantiv i fleirtal.

Som adverb er denne samsvarsbøyinga ikkje påkravd og nødvendig. Og det er kanskje vel så naturleg for oss å seie "bønnane jekk barbeint heile sommåren" som "bønnane jekk barbeinte heile sommåren".

barfråst (s,m) – hard kulde før snøen legg seg – slik at telen set seg skikkeleg (Aasen: Berrfrost).

Døme: Klagen hadde setta sæ beinhart øve alt ette tri vege mæ knallhar *barfråst*.

barhenna (adj og adv) – utan noe på hendene (når kulda set inn), barhendt (Aasen: berrhendt, berrhendes).

Døme: Om du æ ein *barhænna* gudonge, mæn he gåoe bokselomme, så behøve du 'kj' å fryse på nevane.

barhaua (adj og adv) – utan plagg på hovudet, berrhovda (Aasen: berrhovdad, norr: berhofði, sv: barhuvad, bm: barhodet).

Døme: D' æ vonnt å møde ein *barhaua* og *fleinskalla mann* langs veien i tyve kuldegrade!

Han fåor barbeint, barhaua og barhenna ud i kulda, galningen!

'Barhenna' og 'barhaua' blir ikkje samsvarsbøygde i vm.

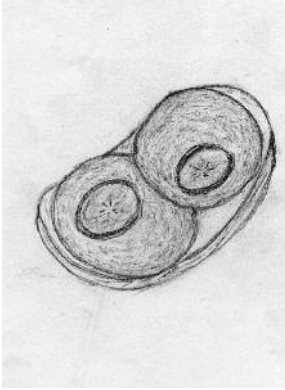
verken som adjektiv eller adverb. Om ein skulle skjegle attende mot gammalnorske termar, så er dei svakt bøygd.

I så måte er 'barbeint' sterkt bøygd.

Ingen av dei tri – 'barbeint', 'barhenna' eller 'barhaua' – har gradbøying (Er du t.d. barhaua, ja, så er du det – verken meir eller mindre!).

bede (s,m)

– brødiskive med smør og pålegg, smørbrød, matbit (Aasen: Bite, norr: biti, da: bid, sv: bit).

Døme: "Mamma, Mamma, må æ få ein bede!" råpte Berit jænnom kbyggendøra, "Æ æ så solten atte!"

Ordet kjem av det sterke verbet 'bite' (vm: 'bide') = "bruke tennene". Det er eit svært gammalt ord som ein lett kjenner igjen i dei germanske språka: norr., isl. og fær.: bita, sv: bita, da: bide, nl: bijden, ty: beissen, fris: bite, eng: bite.

'Bite' har også avleiingar som ein straks ser høyrer til same slekta: 'beite' (vm: "beide" verb og subst.) "Kyrane beide i skauen". "Sauane jænge på beide i fjelle".

'beite-makk' (vm: "beide-makk" eller bare "beide") "Du må sette ein ny beide på krågen fårr å få fisk!" Her kan også det engelske 'bait' nemnast. Det tyder "agn" el. "lokkemat" og er eit lån frå dei nordiske landa.

beg (s,n)

– svart rest etter destillering av tjøre, bek (Aasen: Bek, norr: bikk, lat: pix).

Døme: Me tette jønne trebådane mæ beg. Då seie me at dei æ blitt bega.

Den latinske nemninga finn me i vårt 'harpiks'.

Elles nyttar me 'beg-' som forstaving i ord som 'begsvart', 'begsøym', 'begtrå(d)'.

begrædeli (adj)

– lei, trist, sorgsam; som er til å gråte av (da: begrædelig).

Døme: Han møtte opp mæ et begrædeli annled, Noe fælt måtte ha sjedd!

begsøymskåo (s,m)

– solide og varme lêrsko der solane er festa til overlêret med kraftig beka tråd.

Døme: Du frys 'kje nå du he ollsåkke og *begsøymskåo* på beinane.

beinlag (s,n)

– måte å bruke beina på når ein gjeng, og måten beina er forma på. – Har noe av same tydinga som 'ganglag'.

Døme: "Æ så 'an bare bagenifrå. De va Nils! – Æ kjent 'an på *beinlage*".

beinvei (s,m)

– snarveg, veg som går rett (beint) over eit jorde t.d., kortaste avstanden mellom to stader (Aasen: Beinveg, norr: beinn = rett, rak, bm: benvei).

Døme: Gudongane tåo *beinveien*, øve jærane og jømmel potetsågåren.

beiskeli (adj og adv)

– bitter, vond; veldig, svært, forferdeleg, (Aasen: beiskleg, norr :beiskligr)

Døme: "De va ein *beiskeli smag* på dønn næba!"

"Du må vere *beiskeli nauden* som kann seie noe så domt!"

beje (v)
beje – bega -bejett

– slutte, halde opp; gje avkall på, gje opp (Aasen: be giva, ty: begeben).

Døme: "Hå længe ska dykken hålle på å diskutere detta? Nå tykk' æ dykken ska *beje* før dykken bjønn' å krangle årntli!"

be'elag (s,n)

– nemning på eit meir eller mindre fast "lag" av innbyggjarar – i ein krets eller eit grannelag – som bed kvarandre til gjestebods (Aasen: Bidlag).

Døme: Æ kām 'kje mæ i brølløbe te Jåon færrde æ ikkje hørte te de rætte *be'elage*.

belæmre (v)

– plage, pådytte, bry (ty: belemmern, bm: belemre).

Døme: ”Me *he belæmra* færrmannen mæ altfærr møe a arbeie te mødane!”

Ordet heng saman med adjektivet 'lam' og tyder eig. 'lamme' = «gjere hjelpelaus, maktstele».

bere ner (v)

bere – bar – bære

– regne, sludde, snø, hagle – kraftig (Aasen: bera ned).

Døme: ”Ska seie de *bere ner* i kvell. Æ tru de he kåmme tyve sentimetår mæ snø på onne tåo time!”

Det er retningsadverbet 'ner' (= ned) som får hovudtrykket i dette samansette verbet i vm..

Noe tilsvarende skjer med preposisjonen 'te' (= til) i verbuttrykket 'bere te' nedanfor her. Preposisjonen fungerer som eit adverb.

bere sæ (v)

– 1. bråke, lage larm og ulyd, klage – t.d. for å få folk til å legge merke til ein (Aasen: bera seg).
– 2. løne seg, gje innkome.

Døme: 1. ”Du *bere dæ* som ein onge sånn som du klage! En skoll' ikkje tru du va tyve år færr et halt år sia!”
”Du *bar dæ* så i søvne i nått. Hadde du mara?”
2. De *bere sæ 'kj'* å drive jåorbrug på gamlemåden længår!

bere te (v) – **bar te** – **he bære te**

– skje, hende; ta til på ny, kome i gang igjen (Aasen: bera til).

Døme: ”Håssen konne detta *bere te*?”

”De *bar te* på dænn måden at . . .

”Nå *bere de visst te ijænn*, ser de ud te. – Ja, ja, d'æ nå lie godt å bli færi mæ dænna drittjåbben!”

besne – besna (v)

– bli betre, friskne til, lysne opp (om vêret).(Aasen: besna).

Døme: ”Gamle Bård he vore sjug længe. Mæn nå bjønn’
’an visst å *besne*. – Han spørt’ette mad just!”
”De *he besna* betrakteli! (om vêret)

Verbet er laga av komparativen ’betre’ (av ’god’ (adj)) – slik ’versne’ er laga av komparativen ’verre’ (av ’vond’ (adj)).

besnegen (adj)

– skuffa, narra, sviken, lurt.

Døme: Ho følte sæ *besnegen* då ’o ændeli va blitt jipt.

Ordet heng saman med verbet ’snige’ (= snike)

betiss (adv)

– på rett tidspunkt, i tide (bm: betids).

Døme: ”De må æ seie va godt bereint. Du kåmm akko-
rat *betiss* te åbninga a festen”.

*Ordet kjem frå lågty ’bi tiden’ (= ”tidsnok”) gjennom
eldre da ’betiden’.*

Me ser at venneslaforma har assimilasjonen ds > ss.

bie – bidde (v)

– vente, gje tol, halde seg i ro, bli verande, bie (Aasen:
bida, norr: biða).

Døme: Me *bidde* (*bia*) længe før bussen ændeli kåmm.

*Dette verbet er svakt bøygd i vm og går etter bøyingsre-
glane til svake verb som endar på rotvokalen i infinitiv (å
tru, å så osv.): å bie – bie – bidde – he bidd*

*Tilsvarande bøyning av dette verbet finn me i andre dia-
lektar på Agder. Men elles blir det bøygd (svakt) som a-
verb mange stader – også hos oss. Denne vinglinga syner
at ordet er svært lite brukt i vm. i dag: å bia – biar – bia
– bia (vm.: bie – bie – bia – he bia)*

*Men uttrykket ”Bi litt!” (= ”Vent litt!”) kjenner me. ’Bi’
er bydeform (imperativ) som er identisk med verb-rot.*

*I gammalnorsk har verbet (med tydinga ’vente’) både
svak og sterk bøyning. Men med tydinga ’finnast’ har det
bare sterk bøyning. Og i ”Norrøn Ordbok” har forfattern
late tydingsskilnaden mellom ’vente’ og ’finnast’ avgjere at
’biða’ får eit avsnitt for kvar av desse tydingane i ordboka.*

Noe tilsvarende finn me i ordboka til Ivar Aasen. Han bøyer 'bida' slik: bida – bid – beid – bidet som er sterk bøyning etter 1. avlydsrekke av dei sterke verba.

I Ivar Aasens song "Tidt eg minnest ein gamal gard – –" finn me denne strofa: "Staren song i kvar ein topp der beid, – – –." Som me ser, så er 'beid' fortidsform (preteritum) av 'bida'. Det tyder 'fanst' som er fortidsform av 'finnast'. Innholdsmessig er verba 'venta' og 'finnast' nært knytta til kvarandre slik at dei båe kan ha 'bida' som synonym: "– – kvar ein topp der beid – –" (= "– – kvar ein topp som fanst – –"). Og tretoppene, t.d. i tunet til Ivar Aasen, "bidde" (stod på same staden) lenge, lenge – før det blei noe endring.

bie-bede (s,m)

– mat-bit som du får for å døyve den verste svolten mens du bier (= ventar) på at mat for eit større måltid kjem på bordet – t.d. når du kjem til gards etter ein lang arbeidsdag i skogen – eller etter ein lang tur på heia.

Døme: "Se hær, Jåon! Hær æ ein liden *bie-bede* du kann kose dæ mæ. D'æ ,kje så længe før midda'n æ færi. – Du ser trøytt ud, tykk' æ!"

Her har me eit uttrykk som er svært lite eller ikkje i bruk hos oss i dag, kanskje fordi dagleglivet artar seg på ein annan måte enn før.

Då gamle lærar Olav Hagen skreiv det ned, var det framleis i levande bruk. Det illustrerer godt, og det ber omsorg med seg. Kanskje finst det ein høveleg plass for det også i vårt moderne vokabular?

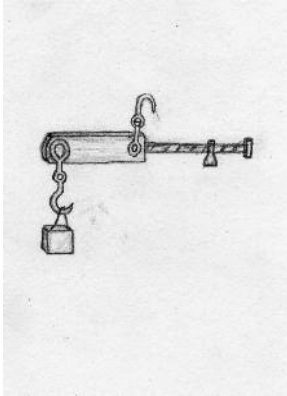
bisla(g) (s,n)

– forgang, vindfang (lty: 'bislach' = "det som er slått fast (festa) til noe anna").

Døme: Han setta frå sæ støvlane i *bisla(g)e* då 'an kåmm heim frå skauen.

bismal (el. **bismår**) (s,m) – bismar, handvekt der ein nyttar vektstong-prinsippet. Bismaren er lite i bruk i dag. Han blei nytta til å vege mindre kvanta – særleg av kjøt og fisk (Aasen: Bismar, norr: bismari, bm: bismer lty: bisemer, da: bismar, sv dial.: besmar og bismal, sv riksspr.: besman, russ: bezmen).

Bismal' (el. 'bismår') er eit gammalt ord som har vore ute på lang vandring. Truleg kjem det opphavleg frå Lisle-Asia (Tyrkia). Så har det vore innoom dei slaviske landa (Russland t.d.) og så til Tyskland før det kom til Norden.

Den svenske riksspråks-forma 'besman' er truleg danna ut frå russ 'bezmen' (Sjå ovanfor!) og ligg såleis nærmare opphavleg form enn dei andre nordiske formene som har blitt danna (og omforma) via lågtysk.

Vårt 'bismal' kan vere eit lån av den svenske dialekt-forma (Sjå ovanfor!). Etymologen Hellquist peikar på at 'l'-en i endinga frå fyrst av truleg var ein 'r' som blei uttalt som "tjukk l" – og som etter kvart festa seg til ordet som vanleg l-lyd i område der "tjukk l" ikkje høyrer heime.

bismårponn (s,n) – eldre vekteining (Aasen: Bismarpund, norr: bismarapund).

Døme: "Et bismårponn æ så møe som tåll vanlie ponn = 5,977 kg"

bitte syn (adv) – svært lite, ørlite, "bitte grann", – så lite at det snauvt kan sjåast ('bitte' kjem frå lty og har same tyding som no. 'bete').

Døme: "Me he *bitte syn* ijænn før me æ færje. – De te 'kje lange tia".

bjønne – bjønne - he bjønt – begynne, starte, take til, byrje, gå i gang (Aasen: begynda, da: begynde, sv: begynna, nl og ty: begynnen, eng: begin).

Døme: Ette midda *bjønne* de å reine.

Ordet har kome til oss frå det lågtyske 'beginnen' via dansk. Vennesla-forma har "mista" vokalen i den opp-

havlege forstavinga 'be-'. Det fører til at ordet får hovudtrykket på fyrste stavinga, og såleis fylgjer det hovudregelen for trykkplassering i ord av norsk opphav. Me kan godt kalle dette ei fornorsking av ordet.

Bla'e (s,n)

– Eit folkeleg namn på 'avisa'.

Døme: "Se hær! – De stænne ju i *Bla'e*, og då må du tru på de, kann du då begribe!"

blænne (s,f)

– blandingsdrikk av surmjølk el. kinnemjølk og vatn, blende (norr: blanda).

Døme: D'æ godt å drikke *blænne* færr ein tysst slåttekår!

I enkelte dialektar har denne drikken nemninga 'bleng' som truleg er eit kortord for 'blending' med tydinga 'blanda masse'.

Verbet 'blande' ligg til grunn for nemningane (med i-omlyd a > e/æ).

blø (s,n)

– saftig bladverk av kulturplantar som gulrot, potet, kålrot osv., blød.

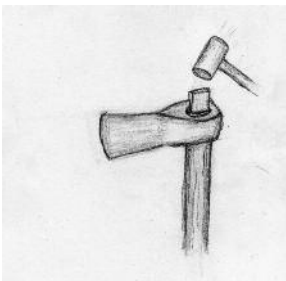

Døme: Me bar *bløe* a kolrabiane hen te kgyrane. Dei åd så de datt i di!

'Blø' er eit mengdeord som bare finst i eintal: et blø – bløe (eit blød – blødet). Det er eit dialektord som fyrst og fremst høyrer heime på Agder. – Ei sideform til 'blad'.

bløy (s,m)

– kile til å kløyve med eller til å drive inn i ei øks t.d. slik at øksehammaren blir skikkeleg festa til skaftet, blei el. bleig, bløyg, sprengkile (Aasen: Bløyg, norr: bleðgi, isl: bleğði, sv dialekt: bläje, da dialekt: blejr).

Døme: Lars måtte slå inn ein årtli *jønn-bløy* i øksa færrde 'o bare datt a sjefta.

bløyre (s,f)

– blære, vassblemme i huden, vable (Aasen: bløyra, norr: blaðra, sv: blåddra. da: blære, nl: blaar, eng: bladder, ty: Blatter).

Døme: Han brænte neven på dønn glåoheide åmnen og fekk ei fæl *bløyre* mæ éi gång.

”Vår” form ’bløyre’ kjem ikkje direkte av norrønt ’blaðra’ (som er nominativ grunnform eintal hokjønn), men truleg frå ’bløðru’ som er ei av dei andre kasusformene til ordet (Akkusativ, genitiv og dativ i norrønt har gjerne samnemninga ’oblike kasus’ (av lat. obliquus = ”bøygð”, ”avhengig”).

*Opphavleg germ. verbalrot til alle formene ovanfor er truleg *’blē-’ = ”blåse opp”.*

Vårt eige sterke verb ’å blåse’ kjem av denne rota. Det same gjer hokjønnsordet ’ei blåse’. – Mange av oss eldre minnest kan hende at ’ei blåse’ for borna i gamle dagar var namnet på det me i dag kallar ’ballong’ som har kome til oss frå italiensk ’palla’ (= ’ball’) via fr: ’ballon’.

blåled (s,m)

– blåfarge, blålet (Aasen: blålit, norr: – litr = let, farge, kulør).

Døme: Kjåolen va så nydeli – mæ ein slags *mjug blåled*

Den norrøne nemninga ’litr’ har samanheng med ’lit’ = ”syn”, ”auge”. Sjå under ’anned’ ovanfor!

bongne – bongna (v)

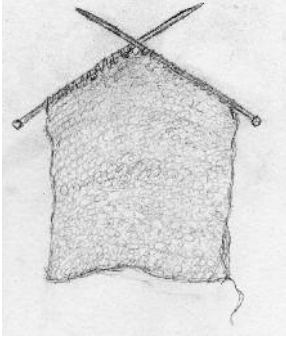
– bugne el. bogne, bøye seg (i ein boge), vere rikeleg av, finnast i store mengder (norr: bogna).

Døme: Treane bongne a frokt i år. Og i skauen he de *bongna a blåbber* i fleire år nå.

Legg merke til at me har ng-lyden (ŋ) som del av ordstamma i dette ”vennesla-ordet”.

bonning (s,m)

– bunding, strikketøy, spøt (Aasen: Bunding).

Døme: Berte sadd mæ *bonningen* støtt, – ijallfall så snart 'o hadd' ei lida stonn..

Ordet heng saman med det sterke verbet 'binde' som er bøygd slik: binde – bind – batt – bunde (vm: binne – binne – bant – bonne). – Rotvokalen i 'bonning' har me i partisippforma. Også her finn me assimilasjonen nd > nn. Infinitiven blir uttalt med tonem 2, presensforma med tonem 1 – slik reglane for bøyging av dei sterke verba seier.

(i) bonn og grunn

– (i) bunn og grunn, når alt kjem til alt.

Døme: "I *bonn og grunn* så høres de du seie dær tæmmeli naudent ud!"

Me bruker gjerne uttrykket når me ynskjer å kome til ein konklusjon.

bosserråon (s,m)

– busserull, arbeidsbluse utan krage og med bare litt knapping i halsen. (lty. 'busserun' frå fr. 'bourgeron').

Døme: Ivar dråo *bosserråonen* nerøve haue og kråppen i foll fart. Han hadde lida ti, skolle vere på jåbben om ein hal time.

Jf. eige avsnitt om dette ordet i innleiinga til ordlista!

brække (s,f)

– bratt, stor bakke – gjerne mellom to flater (to nivå) i lendet (Aasen: Brekka, norr: brekka, sv, da, nl og eng: brink = kant, bakke, stup ovanfor ei strand).

Døme: *Røssbrækka* æ ein går innpå Venneslaheia.

Røssbrækka < Ruds-brekka = brekke (bakke) som er rydda (rudd).

Jf. elles verbet 'brække' nedanfor her og gardsnamnet Brokke (Setesdal). 'Brokke' er sideform til 'Brekke'.

*Germ. grunnform er *brinkón'.*

*Overgangen (assimilasjonen) nk > kk (brink > brekk el. brekke) er eit særnordisk fenomen. Eit anna døme i så måte er 'Dank' (ty) > 'takk' (no) av germ. rotform *þankó' (lydforskyving).*

brække – brakk – bråkke (v)

– bryte av, knekke, brekke (ty: brechen, eng: break, nl: breken, lty: bréken, da: brække, sv: bräcka).

Døme: Hans brakk sjistaven sin. Sjistaven he bråkke tværs a i tåo bede.

”He du så vont i armen? – Du he væl 'kje bråkk' 'an (brækt 'an)?”

”Kåre brækte (brakk)sæ fleire gånge på rad. Æ lure på om han he dråkke fårr møe!” ”Æ he brækt gulfarven litt, – han va altfårr skriganes.”

Verbet er eit lån frå lty.

Svensk og nynorsk skriftspråk har det ikkje som sterkt verb.

Vm. har fått det til låns både som sterkt og svakt verb. Begge blir nytta både transitivt og intransitivt – slik det også er i norsk bokmål.

*Dei germanske landa nede i Europa har det som opphavleg sterkt verb. Germ. grunnform er *brekan-'.*

brodoll (s,m)

– brudulje, forvirring, spetakkel, leven (lty: bruddelije, Aust-Telem.: brudul).

Døme: ”Du træng' 'kje å lage brodoll om så lide!”

*Ordet har kome til oss via lågtysk frå gml. fransk. Vår heimlege form syner framleis sitt franske opphav ved at hovudtrykket ligg på siste stavinga. Rotvokalen 'o' fortel at venndølane uttaler kort 'u' som kort 'o'-lyd ('eu-
ropeisk 'u'”).*

bronke (s,f – [adj] og v) – 1. Innslegen kul i eit kar eller ei plate av metall, bunk, bulk (Aasen: Brank (s,n) = ”Bræk”, ”Brøst”, ”Forslidelse”, Ivelandsdial.: branke (s,f) = brest, skrukke, bunk).

- 2. bulka (adj)
- 3. lage kul, bunke, bulke (Aasen: branka (v) = ”beskadige, ”brække”, ”forvride”, ”slide”).

Døme: 1. Sinkbalja hadde fått *ei jyb bronke* i bonnen.
 2. Spanna va *gammel og bronka*.
 3. ”He du nå *bronka* bilen i jænn!”

Venneslaforma ’bronke’ ser ut til å ha blitt laga av element frå substantiva ’brank(e)’ og ’bunk’ – og/eller verba ’branke’ og ’bunke’.

bru(n) (s,f)
(ei bru(n) – bruna)

- byggverk som lagar veg over ulike hindringar som elvar, sund, dalsøkk (Aasen: Bru, norr: brú).

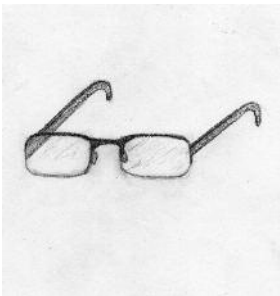
Døme: De va allti spænnanes å gå øve *hængebruna* mellom Ståorbrakkane og Honsøyna då me va små.

Formene ’brun’ og ’bruna’ har restar igjen av den gammalnorske hokjønnsartikkelen ’hina’. Den bundne forma ’bruna’ har utvikla seg om lag slik gjennom hundreåra: bru hina > bru-ina > bruna .

Ei tilsvarende utvikling har andre hokjønnsord med grunnformer som endar på rotvokalen hatt, t.d. ’øy-na’, ’å-na’, ’kråo-na’, ’tråo-na’, ’lå-na’.

(Sjå nærare under substantivbøying i språkdelen av boka!)

brælle (s,pl)

- briller, to linseglas til styrking av synet på begge augo. Blir haldne saman og på plass med ei tynn spong over nasa og med stenger bakom øyro (Aasen: Brilla (s,f), sv: brillor (s,f pl), ty: Brille (s,f), dial. i Øvre Telem.: bryllur (s,f pl)).

Døme: «He du brælle mæ dæ sånn at du kan jælpe mæ å lese sjiltane?»

”Ikkje konn’ æ finne *brællane*, og *brællehuse* va au vekke. – Fårr ei plage!”

’Brille’ og ’beryll’ er eigentleg same ordet. Det har kome til oss frå eit indisk språk via gresk. ’Brille’ er hokjønnsord, men blir for det meste brukt i fleirtal. Rotvokalen ’y’ møter me i dialektforma ’bryllur’ i Øvre Telemark.

'Beryll' kjenner me i dag som namnet på ein vakker, grøn edelstein (gr: beryllos, lat: beryllus).

Rotvokalen 'æ' i vårt 'brælle' har me antakeleg fått ved påverknad frå skarre-r. I tilfelle der denne blir nabolyd til 'i' som rotvokal, får me av og til overgangen i > æ. (Jf. "særrop", "trællebår", "ræste" t.d.!). Grunnen til dette kan vere at både skarre-r og 'æ' blir danna langt bak i munnhola og såleis er lette å uttale saman.

brølløb (s,n)
(el.**brølløp**)

– bryllaup, eigl. 'heimføring av brura i raskt laup', fest og gjestebod i samband med giftarmål (Aasen: Brudlaup, norr: brúðlaup, da: bryllup, bm: bryllup).

Døme: D' æ 'kje mange som feire *brølløb* "trio heile dagar til endes" længår. D' æ som regel jårt i løbe a éin da og éi nått.

bråd (s,n)

– brot, det å bryte el. bli broten t.d. i samansettingar som 'beinbrot', 'nybrot', 'lovbrot', 'avbrot', 'straumbrot' osv.; – bratt bakke; – brekkstong; – avbroten toppende av ein lastestokk (Aasen: Brot, norr: brot, sv: brott, da: brud).

Døme: – Han sleid daen lang i *nybråde*.

Dei samla *bråd* som kåmm drivanes nerøve elva. De blei ve som kunne vere gån å ha te vintåren.

Hesten va på vei nerøve *Bråde* mæ et tongt velass.

Dei greidde å velte dæn ståore steinen mæ jælp a et *langt og seit bråd*.

Ordet heng saman med det sterke verbet 'bryte' (vm: bryde, norr: brjóta). Om bøying av verbet – sjå under 2. klassa av dei sterke verba!

*Germ grunnform er *breutan.*

Adjektivet 'sei – seit – seie' (= seig – seigt – seige) er eit av orda som har "mista" endings-g-en i vm. (Jf. 'ein da – daen – dae – daane' (= ein dag – dagen – dagar – dagane)).

bråde (s,m)

– 1. brotne el hogne kvistar, greiner og småtre m.m. som ein om våren rydder og samlar saman til å brennast, brote [bråte] (Aasen: Brote, norr: broti).

– 2. ei stor mengd, ein heil hop, ei stor skrei, "ein heil hau"

Døme: 1. Me *brænne bråde* tili om våren (“brådebræning”).
2. Dær va *ein bråde mæ ongdomme* og kjikka i brølløbe.

bråne – brånte (v)

– smelte, tine, bræ (Aasen: braadna, norr: bráðna).

Døme: Snøen *he brånt* tiliåre fårr vært år i de siste.
Smile hosses *brånte* alle jærtane.

”Ta dønn lille gryda og *brån litt smør* som me kann bruke som doppe innte middaen!”.

bynsk (s,n)

– særskilt namn på det knotemålet som venndølar og andre dølar pratar når dei er flau for å bruke dialekten sin, t.d.i forretningar i “byen”.

– lokalt namn på “finmålet” i Kristiansand.

Døme: Kjellfrid æ så fin på de at ‘o prate *bynsk*.

byr (s,f)

– byrd el. byrde el. bør; så mykje som ein kan bere på éin gong; eit lass som er passeleg til å bere på ryggen (Aasen: Byrd, norr: byrðr, da: byrde, sv: börda, isl: byrði).

Døme: Han bar inn *ti byre mæ høy ett’* at ‘an kåmm heim frå arbei. Han brugte *byretau* å bere mæ.

Dette substantivet høyrer saman med det sterke verbet ‘bere’ som ligg under 4. klassa av dei sterke verba. ‘Bere’ er nærare behandla under denne klassa i språkdelen av boka. Sjå også under avsnittet ”Avlyd”!

bænnel (s,m)

– bendel, “band” av halmstrå kring eit kornband, mjuk kvist som held saman kvistane i ein lauvkjerv (Aasen: Bendel, norr: bendill, da: bændel, ty: Bändel)

Døme: “Tåone æ så flink mæ bænlane nå ‘o binne kånnbannane. D’ æ bare måoro å se på ‘o mæns ‘o arbei!”

*Ein kan merke seg at ordet har assimilasjonen nd > nn mens fyrsteleddet ‘bændel-’ i det samansette venneslaordet **bændelbann** er utan slik assimilasjon. Kan hende blir d-en i dette ordet uttalt fordi ein ikkje utan vidare*

oppfattar den tette samanhengen det er mellom det "gamle" 'bænnel' og fyrstestavinga 'bændel-' i eit "nyare" samansett ord som har kome inn i språket. Noe tilsvarande har ikkje skjedd med assimilasjonen nd > nn i sisteleddet '-bann'. Det er ikkje naturleg for venn-dølane – slik det er for vestlendingane –, nemleg å uttale d-en i kombinasjonen -nd dersom denne kjem i slutten av ordet.

Bære mæ!

– Uttrykk el. munnhell som blir brukt når ein oiar seg og er redd at noe gale skal hende (= "Betre meg!").

Bære dæ!

Ein seier "Bære dæ!" til ein som driv på med å gjere – eller har gjort noe gale, gjerne for å skræme han (= "Betre deg!").

Døme: "Bære mæ! Håssen ska de gå hær heime nå Gonil reise sin vei!"

"Bære dæ!. Hå æ de du jårr!. – Se å få slotta mæ de dærre!"

bøde – bødte (v)

– bøte, reparere, gjere heil, sette i stand, lappe; stå til rettes, betale, sone (Aasen: bøta, norr: bœta, sv: böta, da: bøde, ty: büssen, nl: boeten, got: bōtjan).

Døme: Måora sadd innmæ symasjinen og *bødte* bok-sane te gudongane sine.

"Han Jåon kjæme nåkk te å måtte *bøde* ei gång fårr alle dei galne påfonnane sine!"

bødevåon (s,f)

– von om å få bøtt ein ting.

– von om å gjere eit skikkeleg menneske av ein som har kome på kant med dei som han lever saman med.

Døme: "Hær æ 'kje *bødevåon* i dessa boksane. Dei æ bare fille!"

"Dænn gudongen æ så rampete at æ tru 'kje dær æ *bødevåon* mæ 'an længår!"

bøke (s,m)

– eitt eller anna uklart, vondt vette som ein har brukt å skræme ungane med.

Døme: ”Kjæme du ‘kje heim mæ éi gång, så ska *bøken* kåmme og ta dæ!”

bøle (s,n)

– reir for ei samling ungar av små dyr, kull, bol (Aasen: Bøle, norr: bæli, sv dial.: böle, shetl.: bøli = reirplass for sjøfugl);

– vanvyrdsleg nemning på ei samling menneske som ein ser ned på.

Døme: – Småbånnane tykte de va måoro å leid’ ette *muse-bøle* på jåorane mæns slåttåna ståo på.

“De va et fælt *bøle*, kan du tru. Dei tura og drakk heile vegal!”

bøling (s,m)

– flokk med krøter, buskap(Aasen: Bøling).

– På spøk: – ein flokk med livlege born eller ungdomar.

Døme: Kjuringane hadde et svare stræv mæ å hålle *bølingen* samla fysste daen dei dråo på heia om våren.

“Greie du å hålle styr på dænna *bølingen* då?” spurte Bestefar mæ et glimt i auane då ‘an møtte læråren som va på vei te Fjåoren mæ klassen sin fårr å bade.

bøll (s,m)

– byll, svull, kong (da: byld, sv: böld).

Døme: Svein hadd’ ein fæl *bøll* i nakken som værka innmari.

‘Bøll’ er nok eit ord som har kome til oss frå svensk el. dansk. Eldre norsk sideform – med same tyding – er ‘bolde’ (Aasen: Bolde, norr: boldi, da: bulde, sv: bolde).

‘Ball’ og ‘bolle’ er velkjende substantiv som høyrer denne ordfamilien til (Jf. t.d. da: ‘bold’!).

*Indoeuropeisk verbalrot er *bhel = “svelle”.*

børte sæ – børta sæ
– **he børta sæ** (v)

– briske seg, vere trassig, yppe seg, skryte på seg større styrke og meir krefter og mot enn ein eigentleg har, – særleg om ein gutunge el. ein unggut som er sinna på ein som er eldre og sterkare enn han sjølv, – og som han ynskjer å banke opp, byrte seg (Aasen: byrta seg, norr: birta sik = “syne seg fram”),

Døme: “Håffår grine Pettår?” spurte Rålf då han kåmm

hænn te bâneflåkken. “Jau, han *børta sæ* måod Lars, og så fekk ‘an juling, dommingen!” va svare han fekk.

‘Børta sæ’ er refleksiv verbform. ‘Børte’ el. ‘byrte’ (utan det refleksive pronomenet) tyder opphavleg «få noe (t.d. ei parafinlampe) til å lyse klarare», «få noe (t.d. eit bål) til å brenne skikkeleg».

Som abstrakt verb tyder det m.a. ‘oppklare’ ‘kaste lys over’, ‘klargjere’, ‘opplyse’.

Eg kjenner ikkje til om ‘børte’ er i slik bruk hos venn-dølane i dag.

‘Bjart’ er eit adjektiv som kjem av den norrøne verb-forma ‘birta’. Det har broten form (i > ja). Hos oss finn me det i klubbnamnet Vindbjart. ‘Bjart’ tyder ‘klar’, ‘ly-sande’, ‘skinande’. Men det kan au ha tydinga ‘over-modig’. Og ei slik tyding passar godt til vår bruk av verbet “børte sæ”.

bøse – bøste (v)

– strø sagflis, høyrusk o.a. utover eit underlag der “kræ-ture” held til i fjøset, bysje (Aasen: bysja, sv dial.: bys-sja).

Døme: De va vanli at me *bøste* mæ sagelspon onne kjer-rane så dei skolle ligge kjørt og godt.

Jamfør med ‘bøss’ nedanfor her! ‘Bøss’ og ‘bøse’ kjem av same rota.

bøss (s,n)

– bos el. boss, botnfall i løa, avfall av høy og halm (Aasen: Bos, sv: boss, bm: bøss el. boss, no dial.: bys).

Døme: Om våren feide me opp *bøsse* på bonnen a løa. Så brugte me de te å *bøse* mæ none dae.

bøyge – bøygte (v)

– kyrne “bøyge” når dei spring av stad i vill fart for å kome unna plagsam klegg på varme sommardagar, bøy-kje, skjene.

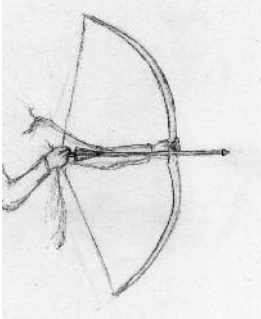
Døme: Litago setta rompa i vøre og *bøygte* hænnøve jå-orane og nerøve måod åna.

I-omlydt verb som kjem av norr. 'bauka' = rote og grave planlaust og med mykje ståk og mas (sv: böka).

Til norr. 'bauka' og nyn. 'bøykja' knyter ein også namnordet 'ein bøyk' = ein som er stri, viljesterk og påhalden, og som ikkje vik unna same kva han møter. – Men 'bøyk' har også tydinga 'hestebrem' el. 'hesteklegg', eit insekt som eig nettopp desse eigenskapane når det plagar eit dyr.

'Bøyk' er ei nemning som frå gammalt av høyrer heime i vårt distrikt. Med "blaud" konsonant er forma 'bøyg'. – Ein kan ikkje anna enn å lure på om Ibsen i si tid greip nettopp dette dialektordet med glede då han leita etter eit høveleg namn til sin "Bøygen" i skodespelet "Peer Gynt"? – Ibsen kjende nok ordet frå den tida han arbeidde som apotekarlærling i Grimstad.

båge (s,m)

– krumming, kurve, våpen til å skyte piler med, del av ei sirkellinje, reiskap til å drage over strengene for å få tonar frå eit strykeinstrument osv., boge (Aasen: boge, norr: bogi, bm: bue, sv: båge; da: bue).

Døme: Å sjyde mæ *pil* og *båge* he blitt ein populær sport.

Spelemannen tåo none kraftie drag mæ *bågen* øve strængane før 'an bjønt' å spele fårr årtli.

Me finn ordet i mange samansette nemningar, t.d. 'reinbåge' (el. 'ringnbåge'), 'bågesag', 'brubåge', 'felebåge', 'rænnbåge' (= "armbrøst").

bån (s,n)
(et bån – **båne** –
bånn – **bånnane**)

– barn, unge, "avkom" (Aasen: Barn, norr: barn, sv: barn, da: barn, gml. eng: bearn

Døme: Jåon og Marie fekk *et bån* sammen sjæl om dei va tæmmeli godt opp i årane då dei jifta sæ.

Fleirtalsformene 'born' i nynorsk og 'børn' i dansk har bakgrunnen sin i den norrøne fl.talsforma 'børn'.

Det gammalengelske 'bearn' kan vere eit lån frå nordisk.

båol el. bol (s,m)

– bul, kropp (utan armar, bein og hovud), den delen av eit plagg (t.d. ein genser) som omsluttar kroppen (Aasen: Bul, norr: bolr el. bulr, sv: bål, da: bul, ty: Bohle = 'grov og tung planke', eng: bole = 'tjukk planke').

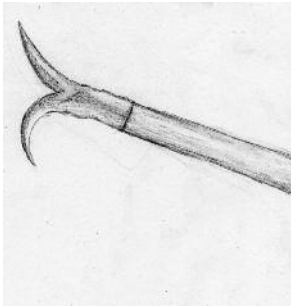
Døme: "Ett' at du æ færi mæ båolen, kan du bjønne mæ armane".

Dei fleste språkformene i parentesen ovanfor er også gamle nemningar for "trestamme". Då ser ein gjerne føre seg ein kraftig og tung stamme.

I engelsk og tysk er dette innhaldet i ordet redusert til "grov og tjukk planke".

Tydinga "trestamme" ligg ikkje til dette ordet i vm. i dag, men kan ha gjort det tidlegare.

båsshage (s,m)

– båtshake, viktigaste reiskapen til tømmerfløytaren.

Båtshake er ei lang stong som i eine enden har eit beslag av jern el. stål forma både med hake og spiss som tømmerfløytaren kan hogge fast i stokken for å skuve han frå seg eller drage han til seg. – Båtshaken har namnet sitt fordi han au er brukt, og opphavleg blei brukt, til å skuve båtar ut frå – eller å drage dei inn til landingsplassen (norr: båtshaki).

Døme: Fåsskarane passa allti på å ha sjikkelie båsshage mæ lange og spænstie skapt a hassel.

D

dabbe (s,m)

– grunn liten pytt eller dam som t.d. dannar seg i vegen når det regner – eller ved at ein søler vatn eller ei anna væske på eit golv, dape (Aasen: Dape, norr: dapi, sv dial.: dape).

Døme: Ongane lig' å plaske i dabbane nå de ringne / reine.

dabbe a (v) – minke i styrke, avta, dovne hen, veikne, spakne, davre (Aasen: dabba, norr: dafna = dovne, veikne).

Døme: Ringne / Reine dabba a ette vært, og snart sjein såola.

dalje (v) – slå, banke, delje (Aasen: dalga, sv dial.: dalja, lågty: dalgen el. daljen).

Døme: ” Tru du ’kj’ ’an *dalja* te mæ i haue mæ et ve’tre!”

Ordet har kome til oss frå lågtysk ’dalgen’ el. ’daljen’, – kanskje via Sverige. Me brukar det helst for å markere at ein slår uforsiktig, gjerne i sinne for å skade.

da’tila (adv.) – tidleg på morgonen i dag.

Døme: ”Dei reiste på tur i *da’tila*, længe før æ ståo opp”.

daueblåo (s,n) – blod som kjem fram under huda og lagar blå-svarte flekkar når du har klemt deg eller slege deg kraftig (Aasen: Daudblod).

Døme: Per klømte lillefingåren så krafti at de kåmm *daueblåo* onne neggelen.

dauår (s,m) – måltid på føremiddagen eller midt på dagen, dugurd, dagverd (Aasen: Dagverd, norr: dagverðr el. døgurðr, sv: dagvard, da: davre = morgonmat).

Døme: De va vanli å ede fladdbrø-såll *te dauårs* i slått-åna dønn tia de va nåkk a kjyre på alle gårane.

Det finst utruleg mange dialektvariantar av dette ordet bare på Agder.

Dei norrøne formene ’dagverðr’ (el. ’døgurðr’) ligg til grunn for alle dei nordiske formene. Ordet tyder eig. ”dagmåltid” (Jf. ’kveldsverd’ og ’nattverd’!).

Dei aust-nordiske formene (no: dagverd, sv: dagvard og da: davre) er danna av forma ’dagverðr’ mens ’døgurðr’ ligg til grunn for dei fleste formene som me finn i fjell-bygdene og på Vestlandet (dugurd, doggur, døgure t.d.).

Vår variant høyrer også heime i nabobygda Tveit og i nærliggande bygder i Aust-Agder. Denne forma er nok påverka av det danske 'davre' (utt: 'daore'). Lengre vest i Agder finn ein endå tydelegare dansk påverknad i dei gamle formene 'dovre' og 'dåvre'.

Elles må me vedgå at dette namnet på "dagmåltidet" vårt er gammalt og lite aktuelt i dag. "Mæn de æ då måoro å vede om de li'væll".

dein (s,m)

– Degn, kyrkjesongar, klokkar, medhjelpar for presten (Aasen: Dekn, norr: djakn el. djakni – av lat: diaconus).

Døme: Ein a lærårane mæ Vennessla skule stilte i gamle dae au opp som dein i kjærka, – te og mæ midt i vega somti. Då måtte elevane greie sæ sjæl ei stonn. Og de jekk ju greitt, får dæn strænge larinda i naboromme kjikka innom av og te får å se håssen de bar i vei.

deirås, deiårs, deises (pers. pron. 3. pers. gen. pl.)

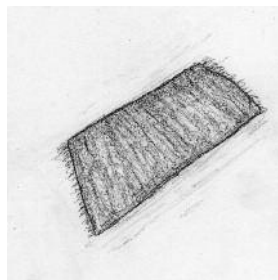
– deira (Aasen: deira, norr: þeirra, bm:deres, sv: deras, da: deres).

Døme: "Æ minnes at dykkårs hus æ lysegrått, mæn håssen æ farven på deiårs hus?"
"Deiårs æ kvitt øve de heile".

Alle tri vennessla-formene er eller har vore i bruk. Truleg er 'deirås' eldst og 'deises' yngst. 'Deises' har kan hende blitt til etter påverknad av 'disses' som er kristiansands-form.

Ordet kan stå både adjektivisk og substantivisk, som døma viser:

dekken (s,n)

– fillerye, grovvevd golvteppe; overbreisle; hesteklede; dekken (lty: dek(k)en, da: dækken).

Døme: "Me he 'kje kon dekken på gålvane heime", sa Pedår, "me he 'kje rå te vegg-te-vegg-teppe. – Mæn dekkenane æ ju så koselie au. Æ he slettes ikkje løst te å sjifte dei ud».

Ordet har me fått frå lågtysk 'dek(k)en'. Det høyrer saman med verbet 'dekke'.

dilte (v)

– småspringe like i hælane på ein eller annan, – slik småborn heng etter mor si, springe roleg og avslappa. (Aasen: dilta = løpe, trave).

Døme: Tore likt' ikkj' at minstebråoren dilta ett' 'an øve alt.

dolte (v)

– puffe, skubbe, dytte, kome uforvarande borti, dulte (Aasen: dulte = springe med stutte steg, småtrave).

Døme: Berit *dolta* bårti mannen sin og sa: "Du he væll 'kje gløymt pængane, Gonnår?"

"Neidå, æ he alle pængane!", svart' 'an, "mæn du må slott' å *dolte* bårti mæ sånn te stadihed. Fålk tykke de ser snåodi ud!"

donnår el. dondår (s,m) – 1. dundrande, ramlande lyd (Aasen: Dunder, lty: dunner el. dønner = torevêr, da: dunder, sv: dunder, nl: donder).

*Jf. verbet 'dundre' (vm: **donnre**).*

Døme: Me hørte *donnår* langt vekke. Nå kåmm nåk tåorenvêre me hadde vænta på!

– 2. namn på "den vonde", her identifisert med den norrøne kraftguden Tor som ifølgje gammel overtru er den som lagar torevêr.

Døme: "De jænge visst *te dondårs* mæ heile greia!" sa bonen. Han ståo og så på at husane brant.

– 3. heimebrend spritblanding.

Døme: Dei sadd og tølla i sæ *dondår* og bjønte så smått å bli folle.

doppe (s,f)

– smelta smør, saus el. sky til å dyppe potetene i ved middagsbordet, duppe (Aasen: Duppa).

Døme: Istedden får bare å døppe potetsane i *doppa*, så graust' 'an dei sånn at han fekk ei gåosli blanning a potetse og *doppe*.

Ordet er nær knytta til verbet "døppe". Sjå nedanfor!

drabeli (adj og adv) – veldig, svær, enorm; dugande, gjæv; drabelig / drapeleg (frå lty. 'draplik' – av verbet 'drapen' = 'treffe', 'drepe').

Døme: De blei ein *drabeli kamp* mellom tåo jamgåoe lag.

Han kjæmpa *drabeli* færr å kåmme sæ laus.

drafslå (v slå – slære – slåo – slått)

– slå ein eller annan til han ligg der, slå til småbitar, dravslå, skamslå (Aasen: Drav = avfall etter brygging med malt, "sjeldnere annet Avfald", norr: draf = avfall, boss; mengd av småbitar, sv: drav = botnfall, eng: draff = botnfall, avfall, berme; utskot).

Døme: "Æ kjæme te å *drafslå* dæ om du ikkje jårr som æ seie!"

Fyrsteleddet 'draf-' el. 'drav-' er altså namn på botnfallet el. restane etter ølbrygging med malt. Dette er også kalla 'mask' – som blir brukt til "krætturfôr". 'Mask' inneheld m.a. agner og snerp – og små spirer frå kornet som er brukt i bryggingsprosessen. Av 'mask' har me laga verbet "meske sæ" (= ete og drikke grådig).

'Draf' og 'drav' ligg også til grunn for substantivet 'dravle'. Sjå nedanfor!

*Indoeur. verbalrot er *dh(e)rebh = "bli halvfast", "klumpe seg".*

dralte (v)

– gå klosset og tungt, vagge, slenge (sv dial.: drallta el. drällta = slepe og bere noe på ein uvøren og tungvinn måte).

Døme: Tomas *dralta* a gåre så godt 'an kunne mæ dæn gamle, svære kråppen sin. Og lige bag kåmm kåna *draltanes* mæ tåo folle taie mæ maddvare. Stømpårs fålk! De så så søndeli ud!

drankår (s,m)

fyllefant, fyllik, drankar, alkoholmisbrukar (Aasen: Drankar; lty: drenker).

Døme: De lå ein drankår i grøfta og spøy noe så jænnvårdi!

Det lågtyske 'drank' ligg til grunn for dette ordet. Det

tyder eigentleg "drikk", men er ein vellingliknande rest som blir igjen etter brennevinsbrenning. 'Drank' er også brukt som nemning på dette "produktet" hos oss og kan nyttast som krøterfôr. Men hos oss er det også namn på ikkje fullmogen sats som utolmodige "brennarar" har sett.

Etymologisk er *drank–preteritumsform til det germ. verbet *drenkan (= å drikke) og svarar då til vårt nordiske 'drakk' (med assimilasjonen nk > kk).

drasse (v)

– bere tungt og slepande, dra med seg, dragse (Aasen: drassa og dragsa = "drage eller flytte noget med Møie", sv: drassa = dra eller bere (noe tungt), Bornholm: drassa = vere doven).

Døme: "D' æ då fælt så møe du he å drasse på i da! Ska du reise langt vekk?"

Gonil drassa mæ sæ dæn nye kjæresten sin øve alt.

Ordet kjem av verbet 'drage' el. 'dra'. 'Drasse' er nok ei tolleg ny form som er gjort smidigare å uttale enn 'dragse' med assimilasjonen gs > ss.

dravle (s,f)

– ostemasse av kokt mjølk som er skilt ved at ein t.d. har tilsett surmjølk (Aasen: Dravle, norr: draflí).

Døme: "Ta dæ litt dravle og myse i skåla hær før æ lage de om te møssmår", sa Bestemåor som ståo innmæ komfyren og rørt' i ei gryde, "du finn' ei sjei i øvste skoffa i bænken!"

Ordet svarar til gr: 'trophalis' = fersk ost. – Det er ei avleing av 'drav' (Sjå under 'drafslå' ovanfor!).

dreden (adj)

– spydig, hånande, spottande, "ufærrdrageli", som seier noe for å såre.

Døme: "Æ kan 'kje færrdra Torstein længår. Han he vore så dreden mæ mæ heilt sia i sommår".

'Dreden' er eigentleg perf. part. til verbet "dride". Her er det brukt som adjektiv med hankjønns-/hokjønnsform.

dregte (v)

– gjere til at farten på ein farkost aukar, – eller held seg oppe lenge.

Døme: Dæn tonge ve'en og sle'en *dregta* veldi då me kâmm te dei lange onnabakkane. De va mæ naua hesten greidde å hålle ijænn!

'Dregte' er verb-varianten til 'dregt' (s,f) som me har fått via da: 'drægt' frå lty: 'dracht' = det å presse el. trenge på – på grunn av tyngdekraft.

drongne (v)

– drukne, blive, kjøvast i vatn (el. i ei anna væske); få til å drukne (Aasen: drukna, .norr: drukna, da: drukne (utt.: 'drågne'), sv: drunkna (intrans.) og dränka (trans.)).

Døme: ” Du fær ’ kje lov te å gå på isen ænnå. Du risikere å *drongne!*”

”Tru du ’kje Tomas *drongna* dei fine små kattongane mæ å hålle dei onne vann i ein pøs!” færtelte Småen mæ none ståore aue på måora si..

– Når ein har konsonant-kombinasjonen -kn- eller -gn- i rota av eit ord, så er det ein viss tendens i vm. til at denne blir uttal -ngn-:

bugne > bongne, teikne > tingne el. tengne (el. teine), rekne > ringne el. rengne (el. reine), regn > ringn (el. rein), likne > lingne, rogn > rångn, lygn > lyngn el. løngn (el. løyn), Søgne > Søngne. – Slik også med det aktuelle ordet her: drukne > drongne.

Legg elles merke til at den svenske intransitive verb-forma 'drunkna' har ei liknande samansetting av konsonantar, medan den transitive forma 'dränka' ikkje har det slik.

*«Drongne'» kjem av same rot som 'drikke' (germ. *drenkan) og er danna av partisippforma. Det var intransitivt verb opphavleg, men blir no brukt både intransitivt og transitivt.*

drosteli (adj)

– stor og røsleg, staseleg og flott, prektig, ageleg, drusteleg (Aasen: drusteleg, flamsk(nederlandsk i Flandern, Belgia): druistig = veldig, energisk, dugande til å arbeide.

Døme: Dei va *drostelië* begge tåo, både buna'en og sætesdølen inni han.

Substantivet 'drust' (= stas, prakt, glans, rikdom) ligg til grunn for dette adjektivet. Den lågtyske versjonen 'druust' tyder "pågåande kraft"

dræft (s,f)

– drift, flokk av dyr som driv – eller blir driven av stad; menneskemengd (Aasen: Drift, norr: drift, lty: drift = driving, fedrift).

Døme: "Æ møtte ei heil *dræft* mæ fålk som hadde vore på foddballkamp".

I vanleg norsk skriftspråk har altså dette ordet 'i' som rotvokal. Det finst ein del ord i vm. der me har eit slikt skifte: 'ræps' (rips), 'fræsk' (frisk), 'rækti' (riktig), 'sjær' (skir = rein. Eks: "De dær æ sjære trålldommen!")
Sjå også under 'brælle' ovanfor!

dræsse sæ opp (v)

– kjøpe seg nye klede frå topp til tå.
 – ha på seg finkledda når ein skal ut på ei eller anna tilstelling.

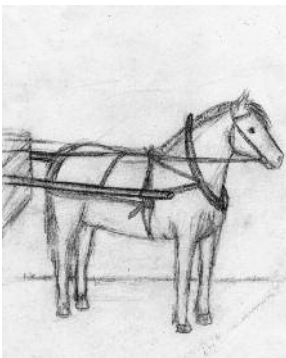
Døme: Åola måtte *dræsse sæ opp* før 'an reiste te sjøs.

Verbuttrykket er laga ut frå eng. 'dress' (v) = kle på seg. Som substantiv tyder 'dress' hos oss fyrst og fremst "heil mannskledning" – med jakke, bukse og (av og til) vest.

drætte (s,f)

– drag, dragetre, skokle (Aasen: Drætte, norr: drátt (m) (dat.:drætti) = drått, draging; samandraging).

Døme: *Drættane* på ei kjærre bli festa te hesteselen m.a. mæ jælp a selepinnane.

drybe (v) – **drybe** – – falle i dropar, gje frå seg dropar, drype (Aasen: drjupa, **drøyb (draub)** – norr: drjúpa, sv: drypa, eldre da: drybe, ty: triefen, nl: **drøbe (drobe / drypt)** druipen).

Døme: ”De *drybe* litt i da, heldivis. Me he ’kje hatt ein dråbe mæ rein på allri dæn ti!”

”Gudongen æ så færrkjøla. De he *drøbe (drypt)* a nasa hanses i heile da. Æ må snart te å vaske lommetørklæ ijænn!”

’Drybe’ er intransitivt verb med sterk bøyning. Men den svakt bøyde forma ’dryppe’ (el. ’drøppe’) ser ut til etter kvart å ta over det intransitive virkeområdet til det sterke verbet, slik det t.d. har skjedd med det eldre danske sterke verbet ’drybe’ som ikkje lenger er med i nyare danske ordbøker.

Det tilsvarande svenske verbet ’drypa’ er framleis sterkt bøygt: drypa – dryper – dröp – drupit el. drypt

Men partisippforma ’drypt’ fortel nok om ei utvikling mot fleir svake verbformer også i svensk.

Sjå elles ’dryppe’ nedanfor!

drypp el. **drøpp** (s,n) – kraftig drope som fell frå tolleg stor høgd, t.d. frå takufs eller høge tre (Jf. ’dråbe’ nedanfor!).

Døme: ”Æ fekk et par sjikkelie *drypp (drøpp)* i nakken då æ jekk onne dæn reinvåde gamlebjørka”.

dryppe el. **drøppe** (v) – la drope el dropar falle, drype; få drope el. dropar til å falle, drøype (Aasen: drjupa og drøypa, norr: drjúpa og dreypa, sv: drypa og droppa da: dryppe, bm: dryppe, lågty: drüppen (el. droppen), ty: tropfen (el. tröpfeln), eng: drip).

Døme: ”De he *drypt (drøpt)* så smått i heile nått, så dær æ nåkk litt kjasseli i skauen nå”.

”Æ tru du må jælpe mæ å *dryppe (drøppe)* auane. D’æ så vanskeli å træffe rækti nå æ jårr de sjæl”.

Verbet i fyrste setninga i dømet har intransitiv funksjon (”tek ikkje objekt”). Det er perf. part. hos dei sterke verba i vm. som ein har ”lettast” for å endre til svak form i denne funksjonen. – Men enno fell det lite natur-

leg – særleg for eldre venndølar – å bruke dei svake preteritumsformene intransitivt. Kva meiner du? – Samanlikne desse to setningane for vårt tilfelle her!:

– og svetten drypte (drøpte) frå panna mæns han arbeidde.

– og svetten draub (drøyb) frå panna mæns han arbeidde.

Verbet i andre dømesetninga har transitiv funksjon ('tek objekt'). Ein reknar med at 'dryppe' / 'drøppe' har kome til oss frå lågtysk 'drüppen' / 'droppen' via dansk 'dryppe'. Men ein kan ikkje sjå bort frå at våre former også har utvikla seg med grunnlag i det norrøne transitive verbet 'dreypa' (nyn. 'drøype') som tyder "få dropar til å falle", "væte med dropar" Dette er eit verb som framleis er i levande bruk i "dei indre bygdene".

*Sannsynleg germ. rotform er *dreup-.*

drøy el. dry (adj)

– som held lenge, lang og slitsam, tung, kraftig, grov, dryg (Aasen: drjug og dryg, norr: drjúgr, sv: dryg, da: drøj, isl: drjúgur).

Døme: Me hadde et drøyt (drytt) stykke ijænn før me va heime.

"Dæn påstannen du kjæme mæ dær æ altfårr drøy (dry)!"

'Drøy' svarar til den danske forma 'drøj' mens 'dry' er den norske (el. svenske) forma 'dryg'. – Venneslaformer har "lett" for å miste endings-g etter rotvokal i einstavingsord (Jf. "da" = 'dag').

*Germ. grunnform for dette adjektivet er *dreuga = "som står på og held ut".*

drøym (s,m)

– sansebilde i medvitet når ein søv, draum, draumsyn; glansfulle og innbilte forestillingar (Aasen: Draum, norr: draumr, da: drøm, sv: dröm, nl: droom, ty: Traum, eng: dream).

Døme: Per færtelte ein nifs drøym han hadde hatt om nåtta.

"Æ he ein drøym om å bli mæ i "Idol" ein da", sa Judit te vænninnane sine.

*Alle formene i parentesen – med unntak for eng. 'dream' – kan først attende til ei germ. grunnform *drauma – og har det "vanlege" og opphavlege tydingsinnhaldet av ordet.*

At også den engelske forma har fått dette innhaldet, kan skuldast nordisk påverknad i Vikingtida.

Opphavleg tyder 'dream' – "glede, fryd, song, jubel", eit innhald som vårt 'draum' har fått frå engelsk, truleg i nyare tid.

dråbe (s,m)

– rund, liten væskepartikkel, drope (Aasen: Draapa, norr: dropi, sv: droppe, da: dråbe, bm: dråpe, isl: dropi, nl: drop, eng: drop).

Døme: Dær va 'kje éin dråbe ijænn på flaska då Pedår hadde hatt 'o ei stonn.

"Pyse-dråben" va ænnå varm a kråppsvarmen hos kjyra.

*Germ. grunnform er *drupan til formene med lang rotvokal. Rotvokalendringa *u > o(å) skuldast a-omlyd. – Sjå også 'dryppe' som høyrer nært saman med dette namnordet.*

drågsle'e (s,m)

– stutt slede til å drage tømmer med, drog , drogslede, stytting (Aasen: Drog).

Døme: Hesten kunne dra opp te fire gåoe stække a gånga på drågsle'en.

"Drågsle'en" blei for det meste brukt på barmark til å trekke lastestokkane fram frå der dei var felt.

Det sterke verbet 'drage' (– dreg – drog – drege) ligg til grunn for nemninga 'drog' / 'dråg' (Jf. preteritumsforma 'drog').

*Germansk grunnform er *dragan– (inf.).*

du' te noe (v)

– vere brukande til –, kunne greie –, vere flink til –, duge til noe (Aasen: duga, norr: duga, sv: duga, da: du).

Døme: Han va ein slask og *dudd'* ikkje te noen værdens ting.

I vm. har verbet "mista" både endingskonsonanten i

stamma og infinitivsendinga og står tilbake med infinitiven 'å du'. Me får såleis eit einstavingsverb som endar på rotvokalen. I vm. blir det derfor bøygd i samsvar med "tru-klassa": å du – du (el. due) – dudde – dudd.

dy (s,n)

– søyle, gjørme, mudder (Aasen: Dy, norr: dý, sv: dy, da: dynd).

Døme: Han va våd som dy då 'an kåmm heim frå skauen.

Jf. adjektiva "dy-våd" og "dy-blaud" !

dy sæ (v)

– halde seg, la vere, "bare seg", "hjelp seg" (da: dy sig, da dial: dygge sig).

Døme: Ho konn' ikkje dy sæ. Ho måtte bårt i vinnøye og kjikke på dønn fræmmene mannen som jekk færbi!

Dette verbuttrykket har me frå dansk. Det heng kanskje saman med det gammalnorske verbet 'duga' med tydinga "vere dugande nok til å halde kontroll på seg sjølv".

Også 'dy' blir i vm. bøygd etter "tru-klassa" (Sjå under 'du' te noe' ovanfor!): å dy – dy – dydde – dydd

dykke el. **dykken** – **dykkårs** (pers.pron.)

– de – dykk – dykkar (norr: þit – ykk – ykkar)

Døme: «He dykken (dykke) kjykken heime 'os dykken (dykke)?»

«Nei, me he bare et skåb i et råodehå!».

Dei tri formene markerer dei personlege pronomena i 2. pers. fl.tal.

'Dykke' og 'dykken' blir begge nytta både som subjektform og objektform i vm.. 'Dykkårs' er eigeform.

dytte bonnen (v)

– få så mykje ber i bytta at botnen er dekt (Aasen: dytta, norr: dytta, sv. dial.: dötta).

Døme: Tåone hadde så vidt dytta bonnen a spanna mæ tyddeber då de bjønt' å ringne (reine).

'Dytte' er avleidd av substantivet 'dott'(m) og tyder noe slikt som "tette el. stoppe ved hjelp av ein dott".

Ordet 'bønn' i dette verbuttrykket er bokmålsnemninga 'bunn' (el. dansk 'bund') framsagt med vennesla-uttale, dvs. at kort 'u' som rotvokal blir uttalt som kort og trong o-lyd.

dænnæ (el. **dænna**) – – dænnæ (el. dænna) hæra(ne) – dænnen dæra(ne)
dænnen (m/f) – – dettæ (el. detta) hæra(ne) – detten dæra(ne)
dettæ (el. **detta**) – – dessæ (el. dessa) hæra(ne) – dessen dæra(ne)
detten (n)
dessæ(el.**dessa**)–
dessen (deien)(pl)
 (peik. pron.)

Døme: ”*Dænnæ (dænna) båga hæra(ne) he æ alt lest, mæn dænnen dæra(ne) he æ 'kje sett i ennå. – Kan æ lån' 'o?*

”*Dænnæ (dænna)ståolen hera(ne) æ 'kje no' gåo å sidde i. Kan æ prøve dænnen dæra(ne)?*

”*Meinte du værkeli at æ konne fårrsyne mæ både mæ dettæ (detta) egge æ he hæra(ne) og detten du he dæra(ne)?*

”*Ja, nå æ de rækti! – Dessæ (dessa) papirane hæra(ne) æ mine og dessen (deien) dæra(ne) æ dine”.*

Les meir om 'dei peikande pronomena' i språkdelen (grammatikken) av boka!

dærre (adv)

– 'der borte'

Ordet blir t.d. brukt når ein har vanskar med å minnst eit namn og derfor kjem med forklaringar og opplysningar som hjelper ein på rett spor.

Døme: ”*Æ kan 'kje kåmm' i håg navne på han dærre som just he flytta inn i de nye huse te kommynen!”*

døbe (v)

– kristne, innvie ved dåp, døype (Aasen: døypa, norr: deypa = duppe ned i vatn, sv:döpa, da: døbe. nl: dopen, ty: taufen, færøysk: doypa).

Døme: ”*Per og Alice blei døpt i kjærka vår – på same daen og i same vanne! – D'æ 'kje rart at dei hülle sammen som ærteris!”*

*Eit germ. kausativ (= avleidd transitivt verb) *daupi-jan ligg truleg til grunn for dei mange formene ovanfor. – I Wulfilas bibelomsetting er denne grunnforma*

blitt til 'daupjan' som er ei direkte omsetting til gotisk av 'baptizdein', det greske ordet for 'å duppe i vatn' el. 'døype'.

Engelskmennene har valt å bruke denne greske verb-forma til å lage sine ord som har med 'dåp' å gjere: 'baptize' = 'døype', 'baptism' = 'dåp', 'baptist' = 'døypar'. Også den kristne trusretninga Baptistane har namnet sitt frå denne greske grunnforma.

'**Dåb**' (Aasen: Daap, sv: dop, da: dåb, nl: doop, ty: Taufe) er substantivet som høyrer saman med dette verbet. Dei nordiske formene er lånte frå lågtysk 'dōpe'.

døbbel (s,m)

– vasspytt, lita tjønn, dam, depel, pytt (Aasen: Depel, norr: depill).

I Vennesla er ordet lite eller ikkje brukt i dag. Men me nyttar det framleis i særnamnet Tvi-døblane. I bustadområdet med dette namnet var der, før utbygginga starta, to småtjønnar som låg like innmed kvarandre. – Dei heitte Tvidøblane.

Opphavleg var 'depill' ("døbbel") diminutiv (minskingsord) til 'dapi' ("dabbe"). Men det bildet venndølane dannar seg av ein "dabbe" i dag har svært små dimensjonar: Ein "dabbe" er i vm. som regel det same som ein små-pytt som har danna seg i ein dump i tunet eller i grusvegen.

Ein 'diminutiv' er eit avleidd ord som syner ein mindre variant av grunnordet.

døl (s,f)

– liten dal, langstrekt søkk i lendet, deld.(Aasen: Døl, norr: dœl).

Ordet er ei avlydsform til 'dal'.

Det er lite i bruk i dag. Men i Vennesla har me det t.d. i stadnamnet Engdøl som var eit markert søkk tvers gjennom Moseidmonen frå Moseidgardane til der "Bruna" har festet sitt på Moseidmon-sida.

dønn (s,f)

– dør, opning inn i eit hus t.d., gjennomgangsupning i ein vegg mellom to rom.(Aasen: Dyr, norr: dyrr, Vest-Telem: dynn, sv: dörr, da: dør, ty: Tür, eng: door, nl: deur).

Døme: ” Sett opp *dønna* så me fær’ inn no’ fræsk lopt!”

Dei germanske formene er komne frå gamle fleirtalsformer fordi ”døra” opphavleg var sett saman av to eller fleire delar. Det gjeld også ’dønn’ og ’dynn’ – som kjem av norr. ’dyrr’ . Men dei er i tillegg utvikla gjennom påverknad av den etterhengde bundne artikkelen i norrønt.

døppe (v)

– stikke eitt eller anna raskt ned i og opp igjen av ei væske, duppe, dyppe; «nikke» (Aasen: duppa, sv: doppa, da: dyppe, lty: düppen).

Døme: Frædrik *døppa* ståoretåna færrsikti i vanne. De va altfærr kalt å bade i , tykt’ ’an. – Mæn Frædrik æ ein pyse!

Den norske forma ’duppe’ som både er verb og substantiv har framleis den opphavlege rotvokalen -u- (Sjå under ”doppe” ovanfor!).

*Den sannsynlege indoeuropeiske verbalrota er *dhubh som i sin tur ligg til grunn for den germ. grunnforma *duppian (v).*

Frå denne kjem både den lågtyske og dei nordiske verbformene som er førte opp ovanfor.

Formene ’düppen’ og ’dyppe’ har i-omlyd. Den norske forma ’duppe’ har ikkje vore gjennom ein slik omlydsprosess. Det same gjeld vårt heimlege hokjønnsord ”ei doppe”. – Som kjent, så uttaler me kort -u- som ein trong og kort o-lyd.

”Døppe”, som er transitivt verb, har truleg hatt slik utvikling: duppe > dyppe > døppe.

Rotvokalen har såleis vore gjennom to endringar: Fyrst i-omlydsprosessen, så overgangen y > ø , ein endringstendens som ligg i vennesla-dialekten for ord med kort y-lyd i rota (fjernassimilasjon, påverknad frå e-endinga i «døppe»).

– Men setninga ”Bestefar sadd i gåoståolen sin og ’doppa’ ” viser at vm. også har ei intransitiv form av

dette verbet som framleis har den opphavlege rotvokalen -u- (= stutt og trong o-lyd i vm.) .

Til denne ordfamilien høyrer elles ord som 'døype' (v), 'dåp'(s), 'djup'(s og adj), 'duve'(v):

Om 'døype' og 'dåp' – sjå under 'døbe'!

Om 'djup' – sjå under 'jyb'!

Duve' er sideform til 'duppe'. Småbåtar som ligg i hamn, duvar (= "nikkar") i takt med bylgjene.

døybe (v)

– dukke og gnure ein eller annan ned i snøen mens snøleiken står på.

Døme: Ongane fekk 'kje lov te å døybe verandre færrde snøen va "svart"og våd.

Blant borna er det vanleg å bruke ordet '**døybe**' når det er tale om å dytte ein ned i snøhaugen og gnure han inn med snø.

Men når det er snakk om eit barn som skal til dåpen, blir forma '**døbe**' nytta.

Eg har ein liten teori om håffår det blei slik:

'Døybe' (el. 'døype') er nok den opphavlege forma av desse to i Vennesla-dialekten. Men ho har "tapt tereng" i forhold til 'døbe' fordi ein i Dansketida og heilt opp mot vår tid fann 'døbe' på trykk i Bibelen, og det blei alltid brukt av presten ved dåpshandlingane i kyrkja. Det var ei form med større prestisje enn den norske forma 'døybe' (døype).

Men den norske forma greidde altså å overleve i barnemiljøet vårt med den særskilde tydinga ho fekk der.

dåne (v) – **dånte** – **dånt**

– svime av, "besvime", uvite (Aasen: daana, da: dåne, sv: dåna).

Døme: "Æ tru æ dåne!" sa 'o då ho så de stygge såre gudongen hosses hadde fått i haue.

Verbet er danna av partisippforma 'dåen' (norr: 'dåinn') som høyrer til verbet 'døy' (norr: 'deyja').

dåon (s,m)

– dump og tung lyd, drønn, dun (Aasen: Dun, norr: dynr, sv: dån, da: døn, germ. rotform: *dun).

Døme: Me hørte *ein dåon* frå langt vekke ein plass. – De kann' 'kje vere tåoren detta? – De måtte vere frå ka-nåonane på Møvig!

dåotte (s,f)

– jentebarn, dotter (Aasen: Dotter, norr: dóttir, sv: dotter, da: datter, ty: Tochter, eng: daughter, nl: dochter).

Døme: Ho va *dåotte* te Nils i Nesane.

Snautt noen venndøl bruker denne forma lenger. I dag seier me 'dattår' – ei form me nok har fått frå dansk. Men 'dåotte' finn me framleis i bruk lengre opp i Otradalføret og i Setesdalen.

*Runeinnskrifta på Tunesteinen (Tune i Østfold) er frå eldre urnordisk tid (400-åra). Der finn me ordet vårt her skrive slik: **dohtriR** (nom. fl.tal) Denne forma markerer eit utviklingssteg mellom eldre germansk ***duhtriz** og norrønt **dotr**: ***duhtriz** > **dohtriR** > **dotr** (pl. av 'dóttir')*

Fleirtal er markert med endingane -z og -R i dei to eldste formene. Desse syner også at kort -u- føre -h- er senka til -o-.

Den norrøne forma har vore gjennom store endringar i Synkopedida:

i-omlyd (o > ø) i rotvokalen

assimilasjonen ht > tt

bortfall av endestavinga

(Les nærare om Synkopedida i språkdelen av boka!).

dårme (v)

– halvsove, slumre, døse, ”blunde”, dorme (Aasen: dorma, sv dial. dorma, lty: dormen = ”sove”, lat: dormire = ”sove”, fr: dormir = ”sove”).

Døme: ”Æ søv’ ikkje. Æ ligge bar’ og *dårme* litt”.

dåse (s,f)

– lita øske med lok (Aasen : Daase og Daasa og Dos, da: dåse = ”lita øske”, ”hermetikkboks”, sv dial.: dåsa, ty: Dose).

Døme: Han åbna *snusdåsa* mæ et elegant knips mæ fingrane.

Nelly hadde allti mæ sæ *puddårdåsa* nå ho skolle på dans.

Ordet er eit lån frå lågtysk 'Dose'. Truleg er 'dåse' og 'dose' (= "porsjon") same ordet. Dobbelttydinga kan ha kome av at apoteka tidlegare gjerne leverte ut medisindosar i små øsker (el. "dåser").

Hos oss er 'dose' eit hankjønnsord og blir uttalt med lang og trong o-lyd.

'Dåse' er hokj.ord i vm., men hankj.ord i skriftspråka våre og i mange andre norske dialektar.

E

ede (v)

– take til seg mat, etc, "spise"; tære, gnage (Aasen: eta, norr: eta, sv: äta, da: æde, nl: eten, ty: essen, eng: eat).

Døme: Heile famelien *åd* mårramaden sammen om sondaane.

"Nå *he æ ede* mæ stappmett", sa vesle Trond som hadde smelt i sæ tri ståore kompe.

Sjærmane på bilen va nesten *oppedne* a rost.

'Ede' høyrer til 5. klassa av dei sterke verba (Sjå nærare under dei sterke verba i språkdelen!). Det blir bøygd slik a-verbo i vm.: å ede – ede – åd – he ede.

*Den germanske infinitiven *etan- ligg til grunn for alle formene i parentesen ovanfor her.*

Det har alt lenge vore slik at såkalla "finfolk" hos oss ikkje lenger 'et', men dei "spiser". Og verbet "spise" et seg praktisk talt etter kvart inn i dei fleste miljø her heime, – slik det har skjedd i Danmark tidlegare.

"Spise" har me som lån via Danmark frå lågtysk 'spisen' (ty: 'speisen'). Verbet kjem frå nyare latinsk 'spéasa' av eit eldre 'spénsa' som høyrer saman med det latinske 'expénsa' (s,n, pl) = "utgifter" (dvs. "utgifter til mat").

Det latinske 'expénsa' kjenner me igjen i dei engelske glosene 'expense' (subst.) = kostnad, utlegg – og 'expensive' (adj) = dyr, kostbar. – Så "spise" er eit verkeleg "fint" ord.

*På andre sida er det litt leitt at dei nordiske formene som kjem av den germanske infinitiven *etan– etter kvart får meir vulgære tydingar som 'ete grådig' 'sluke maten'.*

Tyskarane har greidd å bevare sitt 'essen' når det gjeld denne aktiviteten hos folk flest ved å lage eit eige verb 'fressen' for etinga til dyra ('fressen' = 'veressen' = "forete"). Det må vere svært gode grunnar for å bruke dette verbet om folks eting.

ege sæ

– flytte seg forsiktig framover eller til sida, gjerne i liggjande eller sitjande stilling, gli seg, ake seg (Aasen: aka seg, norr: aka sér).

Døme: Han *egte sæ* fårsikti fram te kanten a stubbe og kjikka ner..

Verbet er svakt bøygd i vm. (e-verb). Det er eigentleg same ordet som 'ake' (vm.: 'age') = t.d. "kjøre på kjelke i bakkane".

'Ake' er sterkt bøygd i nyn: å ake – ek – ok – eke (norr: aka – ekr – ók – ekit), og sjølv om også vårt 'age' i dag er svakt bøygd, så har det truleg hatt fylgjande sterke bøyging tidlegare: Å age – ege – åog – he ege.

*Den i-omlydte infinitiven 'ege (sæ)' har nok blitt til ved analogi. Både presensforma og partisippforma i denne antatte a-verbo-rekka talar for det. Germansk verbal grunnform er *akan.*

eggels (s,n)

– Person som er fæl til å halde på med å erte og terge – eller egle seg inn på ein for å få til leven, ertekrok.

Døme: "Nå må du slotte mæ å ærte og plage gudongen sånn! – Du æ de værste *eggelse* æ he vore ude færr!"

Heng saman med verba 'egge' og 'egle' – og substantiva 'egg' = "skarp kant" og 'agg' = "motvilje", "nag".

eige (s,f)

– pråm, småbåt med rundla botn (Aasen: Eikja, norr: eikja, sv: eka, da: ege).

Døme: Dæn ronla bonnen jårr møe te at eiga greie sæ godt i fåssestryg og i høge bølge.

Kanskje er ordet eit lån frå lty. 'éke' = "lang elvebåt med flat botn". Det er avleidd av treslagnamnet 'eik' og blir uttalt med tonem to.

Opphavleg var "eiga" ein farkost som var holt ut av ein eikestamme.

*Det germanske grunnordet for treslaget 'eik' er *aik (f).*

1. ein, ei, et
2. éin, éi, ett

1. Den ubundne artikkelen som markerer kva for grammatisk kjønn eit namnord (substantiv) har i Venneslamålet.

Hankjønn: ein gudonge, ein såkk.

Hokjønn: ei jænte, ei snåor.

Inkjekjønn: et bån, et fårklæ.

2. Talord – som blir brukt når ein skal seie tydeleg (med trykk) at ein har bare med eitt eksemplar / eitt tilfelle å gjere. Det er bøygd etter kva kjønn substantivet har som det står saman med: éin, éi, ett (Aasen: ein, ei, eitt. norr: einn, ein, eitt).

Døme: "Me he 'kje meir enn éin bil, heldivis".
 "Æ greie ikkje meir enn éi kompe. Dei æ så ståore!"
 "Du he bare ett liv. Katten he visst ni."

Dei seinare talorda (tåo, tri, fire osv.) har ikkje særskilde former for kjønn i vm. – slik talet éin har det. Men som eit interessant innsmett nemner eg at Valledialekten i Setesdal har eigne former for dei ulike kjønna (hankjønn, hokjønn og inkjekjønn) også for tala 2 og 3 (og 4):

2: tvei – tvæ – tvau

3: tri – trjá – trju

Desse formene ligg nær opp til dei tilsvarande gammalnorske formene.

(Les meir om dei ubundne artiklane og talorda i språkdelen av skriftet!).

einsless (adv)

– eine og aleine, eins ærend, bare for éin ting (Aasen: einsleides el. einslest).

Døme: ”He du reist dæn lange veien *einsless* fárr á træffe Pedár?”

einárlåge (s,m)

– einelog, utkok av einer el. brisk, brukt m.a. som vaske- og reinsemiddel for trekjerald.

Døme: Bestemåor kåkte *einárlåge* i ei ståor gryde. Då lokta de reint og stært øve heile huse.

Fyrsteleddet ”einár” (’einer’, m), er ein velkjend nålebusk som me finn over alt i skogane våre. Han høyrer til cypressfamilien (Aasen: Eine, norr: einir, da: ene, sv: en).

Andreleddet ”låge” (’log’, m) har fleire tydingar – t.d. ’vatn’, ’væske’, ’innsjø’, ’elv’ (Aasen: Log, norr: lōgr, da. dial: ’lou’ = vatn som blir kokt og tømt varmt på malt under ølbryggingsprosessen, sv. dial: ’lag’ = blandingsdrikke av høy og vatn for ”krætture”).

Den germanske grunnforma *lagu svarar til lat. ’lacus’ = sjø. Dette finn me att som lån t.d. i eng. ’lake’ = innsjø.

Ei velkjend sideform til norr. ’logr’ er ’laug’ (s,n) med om lag same tyding. Men det tyder også ’bad’ og har danna verbet ’å lauge’ = ’å bade’. Og det har gjeve namn til vekedagen laurdag / laugardag (norr: laugardagr).

Det er elles interessant å merke seg stadnamn som ber i seg ledda ’-laug’ el. ’-log’ (’-låg’): Kvinlog / Kvinlaug som er danna i samanheng med elvenamnet Kvina i Kvinesdal kommune, Nelaug (norr: Niðarlaug = ”innsjøen til elva Nið”) i Åmli kommune, Nordmannslågen, innsjø på Hardangervidda og vasskjelde for Lågen (Numedalslågen), Lågaros, namn på turisthytte og på osen der Lågen renn ut av Nordmannslågen, Lågen som renn gjennom Gudbrandsdalen (Gudbrandsdalslågen).

éi te gång

– éin gong til, enno ein gong, på nytt, om att. (uttrykk)

Døme:: ”Járr de *éi te gång*. De va så måoro!”

Ho måtte spele plada *éi te gång*. De va sånn-ein nydeli melodi!

ekkå (ub. pron.)

– einkvan, eikor, eitkvart (Aasen: einkvar, norr: einnhverr), éin – éi – eitt eller anna, noe, noen.

Døme: ”He du fått jårt *ekkå* mæ dæn gamle sykkelen som du skolle reparere?”

”Dær må då vere *ekkå* som kan jælpe dæ om du æ uheldi på detta glatte føre!”

ekkåless (adv)

– på ein eller annan måte, sånn om lag, alltid (Aasen: i eikor Leid = eikorleides = eig.: ”i ei eller anna lei”).

Døme: ”Æ jårr de sånn, *ekkåless*”, sa Bestefar då ’an skolle vise gudongen håssen han ska teine (tingne) ein hest.

”Tru du ’kje me fære de te, *ekkåless*?”, spurte gudongen,

ellsmell (s,n)

– passeleg med ved i omnen, eldsmål (Aasen: Eldsmaal, Telem.: eldsmæle).

Døme: ”Vil du legg’ et *ellsmell* i åmnen. Hær æ litt kalt, tykk’ æ”.

Noen knyter kanskje dette ordet til knitring og smell i omnen når ein t.d. fyrer med tjurr granved. Men ordet er ei avleiing av ’eldsmæle’, dvs. eit passeleg mål for kor mykje ved ein skal leggje i omnen. Ordet venndølane har brukt tidlegare i denne samanhengen, er altså ’eldsmæle’ – slik det var elles i Agder og Telemark. – ”Mistydinga” kan skuldast at ’smell’ også er inkjekjønnsord i vår dialekt – slik ’eldsmæle’ er det. Samtidig fell endings-e i ’eldsmæle’ bort i setninga som er vanleg å bruke i dette høvet: ”Vil du legg’ et ellsmæl’ i åmnen?” Og vegen er kort frå ”ellsmæl’ ” til ”ellsmell”.*

*Elles syner ordet vårt her at verbet ’å mæle’ har vore i vanleg bruk hos venndølane tidlegare – i staden for ’å måle’. Slik er det framleis i mange av dei indre bygdene. *(For det meste er ’smell’ hankjønnsord i norsk: ’ein smell’).*

epta (s,m)

– ettermiddag og tidleg kveld, kveld før høgtidsdag (nyn: aftan og eftan, Aasen: Aftan og Efta, norr: aptann og eptann, da: aften, sv: afton, gsv: apton).

Døme: *Julepta* æ i gronnen jillaste daen i åre.

'Epta' er eit ord som "dei gamle venndølane" brukte. I dag nyttar me nemningane 'ettemidda', 'kvell', 'julaf-ten', 'nyttårsaften' osv. 'Aften' er ei form me låner frå dansk.

*Ein reknar med at dei tri urnordiske avlydsvariantane *aftanaR,, *aftinaR, og *aftunaR ligg til grunn for dei nordiske (nordgermanske) formene i parentesen ovanfor:*

*Norr. 'aptann', nyn. 'aftan' og da. 'aften' kjem av *aftanaR.*

*Norr. 'eptann', nyn. 'eftan' og vårt eige 'epta' kjem av *aftinaR og er i-omlydte former (a > e).*

*Sv. 'afton' og gammalsv. 'apton' kjem av *aftunaR og er a-omlydte former (u > o (å)).*

Me ser også at den urnordiske endinga '-aR' er blitt borte i løpet av Synkopetida.

espe – espane

(s,f – ub. og b. fl.tal)

– osper – ospene, lauvtre som høyrer til poppelslekta.

Desse fleirtalsformene høyrer saman med trenamnet "åsp" (norr: qsp) og er gamle i-omlydte former i vm. Dei kan ha opphavet sitt (som analoge former) i ei norrøn nøytrumsform 'espi' som tyder "ospeskog", og som me finn i ei rekkje samansette stadnamn, t.d. Espeland, Espeli, Espevik.

*Germ. grunnform er *åspija.*

I dag nyttar venndølane truleg bare fleirtalsformene "åspe – åspane".

ettepåslæng (s,m)

– lokal nemning på yngstebarn som er født fleire år etter nestyngste i ein søskenflokk, minstebarn, "skrapekake".

Døme: Tore va ein typisk "ettepåslæng". Yngste søståra hanses va ti år ellre og trudde visst ho va måora hanses. Sånn oppført' 'o sæ ijallfall!

eyindeli (adj og adv)

– alltid, æveleg, evig, uendeleg, vedvarande, som varer lenge, som tek seg oppatt og oppatt og virkar trøytande i lengda (bm: evinnelig, da: evindelig, sv: evinnerlig).

Døme: "Me kjæm 'kje te å leve evindeli".

”En bli så indårli lei a *de evindelige reine*, – da ud og da inn!”

”D’æ no’ *evindeli råod* du he fått i stann, tykk’ æ!”

Ordet har me frå dansk. Det heng saman med norr. ’ævi’ (s,f) = ”levetid”, ”livssoge”.

F

fameli (s,m)

– huslyd, familie, nær slekt, foreldre og born (som ei eining)

Døme: Heile *fameli*en dråo a gåre på tur.
”Sei mæ, æ du au i *fameli* mæ Jåon?”

Ordet har kome til oss via tysk frå lat. ’familia’ som er ei avleiing av lat. ’famulus’ = ”tenar”.

fari (interj.)

– kraftuttrykk som blir rekna som eit slag halvbaning. Det er mykje utbreidd og finst i mange bygdemål – også med formene ’farin’ og ’farian’.

farje (s,m)

– farge, let, kulør (Aasen: Farge (utt. ’farje’), sv: färg (utt. ’färj’), da: farve, ty: Farbe (f), lty: ’varwe’(f) og ’verwe’(f), nl: verf, fris: ’varve’ og ’verve’).

Døme: ”Hå slags *farje* he du på auane dine?”

Ordet er eit lån frå lågtysk. Forma her er gammal og opphavleg i vm., og truleg framleis i bruk hos enkelte eldre. Men dei fleste bruker formene ’farve’ eller ’farge’ i dag.

Me har her eitt av dei få orda som i vm. enno held på den palatale lyden ’j’ der det er vanleg å bruke ’g’ (farge). Andre ord med slik palatal-lyd er verba ’bærje’ (berge), ’værje’ (verge), ’sværje’ (sverge) – og substantivet ’mærij’ (merg, da: marv). Desse gamle formene med ’j’ i rota er nok på veg ut hos oss i dag.

I dei øvre bygdene i Agder og Telemark finn me framleis palatallydar i innlyd i mange ord, t.d. ’bakkje’ s,m (bakke), ’liggje’ v (ligge), ’sitje’ v (sitte), ’rekkje’ s,f (rekke), ’rikje’ s,n (rike), ’vejen’ s,m b,sg (vegen) osv..

Men dei palatale formene ser ut til å vere på veg ut mange stader også i desse bygdene.

'Palatal' kjem av lat. 'palatum' som tyder "gane". J-lyden og kj-lyden er palatar. Dei blir uttalte med tungeryggen opp mot den framre delen av ganen.

fei (s,m)

– hast, skunding, fart (Aasen: Fei (s,m)).

Døme: Rangnil jåore onna husarbeie i *ein fei* før 'o jekke te butikken.

Ordet er ei norsk nydanning laga av rota til verbet 'feie' (= "sope", "bruke feiekost") som me har som lån frå ty. 'vegen' (ty. 'fegen') via da. 'feje'.

fele (v)
felte – felt

– mangle, vere borte (om noe som elles brukar å vere på plass) ;vere ufrisk (Aasen: feila el. fela, sv: fela, da: fejle).

Døme: "Se de! Då tru æ me he fått mæ åss alt! – Kan dykken se at me *fele* noe nå?"

"Det *felte* møe på at æ va fårnnøyd då me kåmm heim seint på nåtta!"

"Hå æ de som *fele* dæ? Æ du 'kje fræsk?"

"Fele" er eit forholdsvis nytt ord i norsk. Me har det frå ty. 'fehlen' Det franske verbet 'faillir' (= svikte, feile) ligg til grunn (Jf. lat. 'fallere' = svike, bedra, narre).

fennår (s,m)

– småfe, sauer og geiter, fenad (Aasen: Fenad og Fænaar, norr: fenaðr, sv: fänad)..

Døme: *Fennåren* beida sammen mæ de annre krætture på de nye kulturbeide.

Den eldre nemninga 'fe' ligg til grunn for dette ordet.

*'Fe' (germ: *fēhu, got: faihu) tydde opphavleg "krøter", "buskap", – ei tyding som hōvde vel i eit samfunn der det å eige ein stor krøterflokk gav vōrnad og makt.*

Men etter kvart fekk "fe" også den meir generelle tydinga "rikdom", "jordisk gods og gull", – eit innhald Wulfila har gjeve den gotiske forma 'faihu' i sine Bibelomsetjingar (ca.350 e.Kr.).

fettlêrskåo (s,m)

– Vintersko / skisko / terrengsko laga av kraftig lær. Skorne har fått namnet sitt fordi dei må smørjast inn med feitt slik at væta blir halden ute.

Døme: Skomagåren hallsåolte *fettlêrskåoane* hanses rætt som de va. Tore sleid fælt på di nå de ikkje hadde kåmme snø.

fingebår (s,f)

– hette laga av metall og forma som ein ørliten kopp til å setje på fingertuppen når ein syr for hand. Vernar fingertuppen når ein pressar nåla gjennom tøyet, fingerbjørg (Aasen: Fingerbjørg, da: fingerbøl el. fingerbølle, sv: fingerborg, isl: fingrbjörg, færøysk: fingurbolli).

Døme: Tåone hadde ei *fingebår* a søll mæ none bittesmå bonke i ænnen som nålehaue kunne få plass i.

Endingane -bjørg, -björg, -borg og -bår er ulike avleiingsformer som heng saman med verbet 'berge' (norr: bjarga) og substantiva 'berg' og 'borg' og har tydinga "vern", "verje", "forsvar" [I gamle dagar berga (forsvarte) ein seg best frå ei borg oppå ei høgd (Jf. 'bygdeborgene')].

Endingane -bøl el. -bølle i dansk og -bolli i færøysk er av same rot som vårt 'bolle' og tyder "ball" og fortel om forma på "fingebåra". Den færøyske forma er eit lån frå dansk.

fingårvette
(s,m, – ub.fl.tal)

– fingervottar, strikte vottar med eige "rom" for kvar finger.

Døme: "D'æ kåna hanses som he strikt dei gåoslie *fingårvettane* Jåon he på sæ. Han æ litt kry a di, ser du – sånn som han sprige mæ fingrane!"

Fleirtalsforma 'vette' var i bruk i Vennesla "føritia". Ho svarar til den gammalnorske fleirtalsforma 'vettir'. I dag bruker venndølane truleg bare forma 'vätte' som slik fleirtalsform (Sjå 'vätt' (s,m) lengre ut i ordlista!).

fisi (adj)

– egen, lite samarbeidsvillig, lumpen, fisig.

Døme: "Æ tykke du æ *fisi* som ikkje vil vere mæ på ein sånn fin tur!"

fislartud (s,m)

– jente el gut som er fæl til å fisle (sladre), sladrehank, fisletut.

Døme: ”*Fislartuden* mæ granbar på snuden”, seie ongane om éin ellår éi som æ fæl te å fisle.

fjagg (s,m)

– mannleg kjærast, friar , gromgut (Aasen: Fjagg = ”liten, uanselig person, smågut”, Setesdal: ein fjagge (med svarabhaktivokal)).

Døme: ”Dei seie om Gonil at ’o he ein ny *fjagg* vær vege!”

Ordet høyrer saman med verbet ’fjagge’ som i Agder og Telemark har tydingane ’pusle’, ’kludre’, ’kjæle med’.

fjams (s,m)

– 1. Person som virrar ikring tilsynelatande utan mål og meining, vims.

Døme: ”Kåre, du æ ein *fjams!*” sa kåna hanses, ”de jæng’ ikkje an å gløyme så møe på éin og same da som de du he jårt i da!”

– 2. Forvirra sinnstilstand når ein har lite tid og har det travelt.

Døme: *I fjamsen* hadde han gått frå veska si på hylla i bussen.

fjamsen (adj)

– vimsen, tankelaus; fortumla, forvirra, fjomsen (Aasen: fjamsen, dansk dialekt: fjamsk).

Døme: Dæn nye arbeiskaren va altfårr *fjamsen* te å få jårt ein sjikkeli jább.

Ho rymte *fjamsen* og rædd fårr dæn galne guden.

’Fjamsen’ (b.eint. av ’fjams’) blir uttalt med tonem 1.

’Fjamsen’ (adj.) uttaler me med tonem 2.

’Fårrfjamsa’ er elles eit adjektiv som i dag erstattar ’fjamsen’ for det meste.

fjång (adj)

– flott og fin, elegant, som tek seg godt ut, staseleg (fr. sjargong: ’fion’ = ”eleganse”).

Døme: ”Æ ska seie ho æ blitt *fjång* mæ dei nye klæane ho he skaffa sæ!”

fjåod (adj)

– sprek og rask, snar, fljot (Aasen: fljot, norr: fljótr, Set.: fjóte).

Døme: ”Markos æ jammæn *fjåod* te å vere øve søtti. Han æ ju mjug som ein katt i bevegelsane mæns ’an arbei’!”

Ordet kjem av norr. ’fljóta’ (v) = ’flyte’. ’Fjåod’ fortel særleg om evner ein person har til å få arbeid og andre aktivitetar unna i ein fart og med godt resultat. På våre kantar handlar det kanskje oftast om å vere rask til beins (Ein som spring raskt, ”flyt” liksom av garde). Men ordet kan også tyde ’frisk’ t.d.: ”De va godt å se at du he blitt så ’fjåod’ ijænn”.

*Germ. grunnrot er *flut (indoeur.*plud).*

fjåru (adj)

– spenstig, spretten, fjørug, frisk og rask, livsfrisk, full av liv (Aasen: fjørug)

Døme: Pettår va *fjåru* og flott, ein som jæntane kunne lige.

Dette er eit ord som var i bruk ”føritia” i vm.. – Det kjem av norr.

’fjor’ (isl: fjör) s,n = ”liv”, ”kraft”.

fladbrøsøll (s,n)

– flatbrødsøll, ei blanding av mjølk (gjerne surmjølk) og små flatbrødflak i ein djup tallerk, ofte med litt sukker strøydd over.

Døme: ”D’æ lett å få metta si mæ ein pårsjåon *fladbrøsøll*”.

fladpråm (s,m)

– robåt med flat botn, bygd av tre. Blir for det meste brukt i innlandsvatn der vind og bylgjer ikkje tek altfor hardt.

Døme: De va greitt mæ *fladpråm* i Venneslafjåoren, særli på dæn tia då dei støyda last dær og en måtte rão øve bommane. Og nå en skolle fiske mæ flua på Dri-venes-gronna, va *fladpråmen* umistanes gão og stø å stå i mæns du slængte rontfårrbi i færrsjellie rætninge.

fleskesvåor (s,f)

– grisehud, fleskesvor (Aasen: Fleskesvord).

Døme: Hær æ fleira som lig' å ha litt sprøsteikt *fleskesvåor* innte ein midda mæ svinesteig og surkål.

flæbe (v)
(flæbte – flæbt)

– grine og mase, sutre, flepe, henge med lippa og tykke vondt om seg sjølv, surmule for lite og ingenting (Aasen: flipa, sv dial: flepa, da: flæbe, lågtysk: flipen = "surmule", "late lippa henge").

Døme: "D'æ jønne sånn at bønn som he lett færr å *flæbe*, dei æ som regel tæmmeli bårtsjæmte. – Mæn de kan au hænne at dei æ sjuge. Då ska dær 'kje møe te før dei *flæbe*!"

Utan tvil ser vårt 'flæbe' svært dansk ut, og truleg har denne forma kome til oss over Skagerak – kanskje med danske sjøfolk ikkje altfor langt tilbake i tid. Og danskane har nok før den tid fått ordet som lån frå lågtysk.

Elles meiner Ivar Aasen at det norske 'flipa' (= eig. "henge med lippa") kan ha vore bøygd som sterkt verb i si tid:

flipa – flip – fleip – flipi (1.kl. av dei sterke verba).

Avlydsformer til 'flipe' er t.d. 'fleipe' (v) = "slenge med lippa" og 'flipp' (s,m) = "noe (t.d. 'ein lapp') som heng" (eks.: 'øyreflipp').

flødebytte (s,f)

– rømmekolle, mjølkeringe.

Døme: Nå du he nysilt mjælk i ein jyb tallærken og led 'an stå inni et skåb et par dae te mjælka æ sur og fløden ligge oppå som et låg, då fære du *ei flødebytte*.

– Så strø du litt sokkår på, og dær he du ein gåsli dessær som du ede mæ sjei.

fodre (v)
(fodre – fodra)

– krevje, gjere krav på, fordre; trenge, ”behøve” (Aasen: fodra, ty: fordern, lågty: vorderen = ”føre fram”, eldre da: fodre).

Døme: ”Du kan ’kje *fodre* all værdens a ein liden gudongel!”

”Hå slags udstyr *fodre* du te ein sånn tur?”

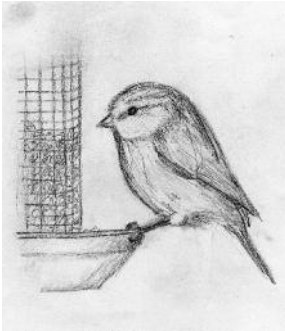
Frå eldre tysk ’fodern’ via eldre dansk ’fodre’.

foggel (s,m)
(foggel – foglen -
fogle – foglane)

– fugl (Aasen: Fugl, norr: fugl og fogl, da: fugl (utt.: fúl), sv: fågel, ty: Vogel).

Døme: ”De sidd’ ein liden *foggel* på foglebrætte. Æ tru d’æ ei blåmeis som æ på besøg”.

D’æ *møe foggel* å se på jåorane om våren.

Andre talemålsformer ein del venndølar bruker for dette ordet, er ’faul’ og ’ful’ (Jf. parentesen ovanfor om dansk uttale av ’fugl’!).

’Foggel’ er nok den forma som er mest nytta i Vennesla, og det er au den forma som ein finn i bygdelaga vest for oss.

I bygdene aust for Vennesla, t.d. på Birkeland, i Tveit og Randesund er ’faul’ den vanlege forma å høyre.

’Ful’ er ei form me finn t.d. i byane Kristiansand og Mandal.

”Foglane au!” er eit folkeleg uttrykk som blir brukt når ein har vore uheldig og er ergeleg på seg sjølv. Variantane er ”Faulane au!” eller ”Fulane åsså!”

Ordet er nemning både for den enkelte fuglen og som mengdeord.

Det heng saman med verbet ’flyge’ som har germ. rotform *fléuh (inf. *fléuhan).

Sannsynleg rotform for substantivet ’fugl’ er eit *flugla som truleg kjem av eit eldre *flugla.

Overgangen *flugla > *fugla reknar ein med har kome ved såkalla dissimilasjon (av lat. ’dissimilis’ = ”ulik”). Som ein ser, så er dissimilasjonen her markert ved bortfall av den fyrste *l i *flugla (ein *l som også høyrer heime i infinitiven *fléuhan = ’flyge’). Suffikset med den andre l-en fortel kva for ordklasse el. ”ordgruppe” nemninga høyrer heime i.

Det engelske 'fowl' som kjem av same rot som vårt 'foggel' har i dag meir spesielle tydingar som 'hønsefugl', 'storfugl' 'fugl som ein jaktar på', og har blitt ei nemning som er mykje knytta til den populære fuglejakta i England. Den generelle engelske nemninga for 'fugl' er 'bird' som frå fyrst av tydde 'fugleunge'.

Bird' og 'birth' (= fødsel) kjem av same rot som vårt 'byrd' (= fødsel, slekt) – eig. "det å bere fram og føde ungar". Såleis høyrer verbet 'å bere' og substantivet 'barn' (pl. 'born') også til denne ordfamilien. I denne samanhengen er det interessant å samanlikne a-verbformene til vårt verb 'bere' og det engelske 'bear' (= bere fram, føde) – og sjå den nære slektskapen mellom dei:

å bere – bar – bore

to bear – bore – borne (el. 'born').

folling (s,m)

– ein som er sterkt påverka av alkohol, full mann, drankar, drukkenbolt.

Døme: Ein *folling* kamm sjanglanes nerøve veien mæ ei flaske i hånna.

Ordet høyrde / høyrer helst heime i barnespråket.

frege (v)
frege – fregte

– spørje og grave for å få greie på noe som du er spesielt nysgjerrig på; fritte, få vite (Aasen: frega, norr: fregna, sv: fråga, ty: fragen).

Døme: Gonnår bjønt' å *frege* mæ ud om famelien te Berit, kjæresten hanses.

fræ (s,n)

– frø, sæd, såkorn (Aasen: Frjo, Fro og Fræ, norr: frjó og fræ, isl: frjó og fræ, sv: frö, da: frø, got: fraiw).

Døme: Han skolle legge ud ei ny ægre og sådde *høyfræ* sammen mæ havren.

*Eit germ. *fraiwa (s. n) ligg til grunn for ordet. Me finn denne grunnforma tydeleg att i den gotiske forma 'fraiw' og i nyn. 'fræv' (adj) = "spiredyktig", "fruktbar", 'fræve' (v) = "befrukte", "gje liv" og 'fræving' (s,f) = "økling", "befrukting".*

fræmmen
(adj og s,m)

- 1. framand, ukjend
- 2. sjeldsynte folk, framandfolk, gjester
(Aasen: framand og fremmende, isl: framandi, sv: främmande, da: fremmed, lty: vremede).

Døme:

1. "Dær stænne ein *fræmmen* mann ude på trappa. Han spør ette dæ, Pappa".

2. "Hær kjæme ein *fræmmen* te kaffi i da, seie Mamma. – Og i måra kjæme dær minst *fire fræmmene* te kaffi, sei' 'o. Då må me sidde stille på divanen. Mæn d' æ måoro å høre på *fræmmenane* nå dei preke!"

fræsk (adj)

- frisk og ny, som ikkje er skjemd på noe vis, sunn og sprek, fri for sjukdom, ubrukt, rein, skarp (Aasen: frisk, ty: frisch, eng: fresh, lty: vrisch, da: frisk, sv: 'frisk' og 'fräsch').

Døme: "De va none nydelie jåorber du hadde mæ te mæ, *fræske* i smagen, faste og fine. He du just pelt dei?"

"Æ fekk sånn-none gåoe tablette a dåktåren førdass. Dei jælpte veldi, så nå æ æ *fræsk* som ein fisk ijænn!"

"Vêre va sjikkeli *fræsst* på mårraen. De va mæ naua æ greidde å hâlle på hatten då æ jekk på arbeil!"

'Færsk' er sideform til 'fræsk'. Begge formene har me truleg frå lty 'vrisch' og angelsaksisk 'fersc' (eng. 'fresh') via dansk.

*Sannsynleg germ. grunnform er *friska–.*

Legg elles merke til nøytrumsforma 'fræsst' (med bortfall av stammekonsonanten 'k')!

fråstål (adj)

- som har lett for å fryse på kroppen, som toler lite kulde, "frysen a sæ", frostal, frostvar (Aasen: frostall).

Døme: Bestefar va blitt så sjelven og *fråstål* i de siste.

*Eit germ. verbalsubstantiv *frusta– til det sterke verbet *freusan = 'fryse' ligg til grunn for substantivet 'frost' / 'fråst' (norr: frost). Rotvokalen -u- har blitt til -o- ('-å-') ved a-omlyd.*

Endinga -al er ei vanleg adjektivending i nynorsk: sorgal, gammal, tagal. I vm. (og i andre Agder-mål) finn me endinga -ål i dette høvet. Såleis er 'fråstål' og 'sydål' ord som framleis er i bruk hos enkelte i Vennesla. Og for ikkje altfor lang tid attende brukte nok venndølane adjektiv-forma 'gåsmål' (for 'gammel') slik det enno er lengre inn i Agder-bygdene.

fye (v)
fye – fydde

– komme etter, gå med, gå i lag, gå langsetter, vere med, fylgje (Aasen: fylgja, norr: fylgja, sv:följa).

Døme: Jens spurte Astri om 'an kunne fy' 'o heim.

Tellef fydde elva nerøve te 'an kåmm te ein fåss mæ høge fjell på begge siane.

"Nå må dykken fye mæ!" sa læråren strængt.

I dag er nok forma 'fye' mykje mindre brukt enn tidlegare i vm.. Men ho er den opphavlege og gamle forma hos oss. Den mest brukte forma i dag er 'følle' (med assimilasjonen lg > ll). Denne har me frå dansk (og bm.) 'følge'.

fykj (interj.)

– ord som du bruker for å seie frå når du synest eitt eller anna er vemmeleg, fysj, fy, "fy te grisen".

Døme: "Fykj å krækseli!. Og så vonnt som de lokte au!"

fysstens (adv)

– endeleg, omsider, (Aasen: fyrsta).

Døme: "Pedår æ ein dåvenslamp! Fysstens nå æ 'an færi mæ våråna. – De bli 'kje rare potetshøsten han fære!"

fælihed (s,f)

– fælsleg tilstand, noe ubestemmeleg som ser vemmeleg ut, noe fælt og stygt.

Døme: "D'æ no' fælihed mæ all dænna drikkinga!"

"Hå æ de fårr no' fælihed du he blanna ihåb dæra?"

Han så ud som sjæle fæliheda dær 'an lå, mørbanka og mæ blåo-flekkje udøve klæane.

fæmm (talord)

– talordet fem (5) (Aasen: 'fem' og 'fimm', Setesdal: fimm, norr: fimm, sv: fem, da: fem, nl: vijf, eng: five, ty: fünf).

*Sannsynleg germ. grunnform er *fimf av ei eldre *fémfe (< indoeuropeisk *pénkwe).*

5 er eit tal som ofte blir nytta som avrundingstal:

– *”Klåkka æ fæmm øve hal åttel” (for t.d. kl. 7.33).*

– *”Nå fårrkjene me et fæmm-menutt. Me ska då 'kje arbei' åss i hæl hellår!”*

Femtalet finn me også i enkelte faste uttrykk:

– *”Dær jekk du fæmm på!” (om å bli lurt).*

– *”En skoll' ikkje tru du va mæ dine folle fæmm!” (når du har gjort noe som er svært dumt).*

– *”Æ he 'kje løst te å vere fæmte jule på vångna!” (t.d. når du ein laurdagskveld kjem saman med to kjærastepar, og det ser ut til at du sjølv blir utan kjærast).*

fördass (adv)

– for to dagar sidan, i forgårs, førdags (Aasen: fyredags).

Døme: ”Nå he æ 'kje fått kaffi sia *fördass* då me reiste. Æ ska sette kjelen øve mæ éi gång me kjæme heim ijænn”.

Me ser at vår form av ordet har assimilasjonen gs > ss.

Somme av oss eldre brukar framleis uttrykket ”sette øve kjelen” når me er kaffi-tyrste. Uttrykket er nok frå den tida då ein kokte kaffi over open eld i grua.

På same viset seier me ”Æ må visst hive på et par bøne te” når me er redde for at kaffien ikkje blir sterk nok. – Då minnest me den gamle ”kaffikvenna” og den fine angen av dei ny-malte kaffibønene.

føritia (adv)

– i gamle dagar.

Døme: Me hadde de godt *føritia* au.

Ordet er sjølvsgt ei samandraging av 'før i tida'. – I Vennesla-målet er dei tri orda uttalte så tett saman at eg har valt å lage eit eige ord av dei.

**få (v) -
fære – fekk – fått**

– ta imot, bli tildelt, skaffe seg, få (Aasen: faa, norr: fá, sv. og da: få, nl: vangen, ty: fangen, fris: fange).

Døme: Kåna hanses fær 'allti vont i haue a tobakksrøygen.

Jørgen fekk møe fint te jul.

Gorine he fått møe kjyd får dei fine teppane ho veve.

Les nærare om dette verbet i språkdelen av boka under 7. klassa av dei sterke verba (reduplikasjonsverba)!

fåg (s, n / f)

– føyke, drev, gov, fyking, fok; fart, "travelhet", annesmd, hast, skunding (Aasen: Fok, norr: fok, da: fog).

Døme: "D'æ snøstarm ude. – Lofta stænne i et einaste fåg!"

"Æ ska seie du æ i fåga i da! Hå æ de du he de så travelt mæ?"

Ordet heng saman med verbet 'fyke' (norr: fjúka, vm: «fyge») Verbet høyrer til 2. klassa av dei sterke verba. "Å vere i fåga" er eit vanleg uttrykk i vm. frå gammalt av. 'Fåga' kan ha fått si hokjønnsform ved påverknad frå hokjønnsorda "føyge" og "fyging" i vm..

fållau (s,m)

– avtalte ytingar som ny eigar av ein gard må "betale" til tidlegare eigar, som oftast ein avtale som blei gjort mellom foreldra og sonen som tok over garden, – forlog, kår, føderåd (Aasen: Forlog, norr: forlag (sg) – forløg (pl)).

Døme: D'æ 'kje så vanli mæ fållau i da. Nå fære dei gamle pensjån isteden.

*Endingane -lau (i 'follau'), -lag (i 'forlag') og -log (i 'forlog') går tilbake på norr. 'lag' (sg) og 'løg' (pl). (= "lov, lovbod, påbod etter lova"). Desse formene kjem i sin tur av germ. *lagō som etymologisk er knytta til verba 'legge' og 'ligge' og substantivet 'lag' (= m.a. "lag, fellesskap, noe som ligg lagvis").*

Me finn elles forma 'lag' att i samansette nemningar som 'lagrett', 'lagting', 'lagmann'.

'Forlog' el. 'forloge' har også tydinga 'lagnad' (Merk forstavinga 'lag-'!) og er såleis knytta til dei mytiske "lovene", – "lovene" som er fastlagde frå opphavet av og som ingen slepp unna, – som det er sagt i den gamle folkevisa: "Ingen kan si forloge fly".

fånn (s,f) – **fånna** –
fæne – **fænnane**

– samanfoken snømengd, skavl, bre (Aasen: Fonn, norr: fonn, – svensk målføre: fann).

Døme: "Ei heil fånn mæ snø hadde blåst sammen framfårr dønna heime så ho ikkje va te å få opp. Og på veien te skulen måtte me krabbe øve minst tyve fæne før me kamm fram!"

Her har me døme på i-omlyden å > æ som er ganske vanleg i vm. Andre døme er 'hånn (= hand) – hænne's, 'tånn (= tann) – tænne's, 'bårk' (= bark) s – 'bærke' v, 'rånn (= rand) – rænne's, 'tå – tæne's.

fåod (s,m)
fåod – **fåoden** –
fød(d)e – **fød(d)ane**

– fot (kroppsdel), fotblad, nedste del av strømpe som dekker fotbladet, fundament eller underlag for noe (Aasen: Fot, norr: fót, sv: fot, da: fod, nl: voet, eng: foot, ty: Fuss).

Døme: Pettår hadde fått ei fæl blåoblømme frampå vrista på venstre fåoden og none stygge gnagsår bagpå hælane på begge fødane / føddane.

Til lengdemålet 'fot' seier me også 'fåod', men her er fleirtalsforma lik eintalsforma: "Båden min æ fjåorten fåod lang".

Elles brukar venndølane 'bein' synonymt med 'fåod' samstundes som 'bein' også er nemning for den større kroppsdelen med lår, kne, legg og fot. – Det er ikkje vanleg i vm. å nemne denne større kroppsdelen med ordet 'fot' ("fåod") slik det er i einskilde andre målføre.

Germ. grunnstamme er *fōt- av indoeur. *pōd-. Rekonstruerte germ. former er:

eintal nominativ *fōt-s / *fōss (av indoeur. *pōd-s)
fl.tal nominativ *fōtiz (av indoeur. *pōd-es)

Overgangane *p > *f og *d > *t skuldast "lydforskyvning" (Jf. "Den germanske lydforskyvningen"). Over-

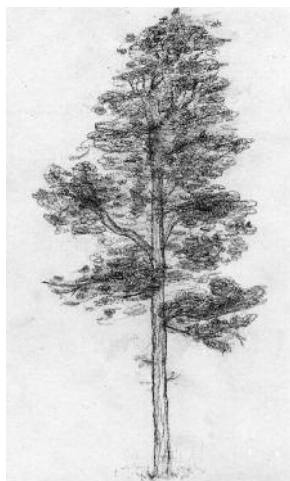
gangen *s > *z (dvs. *ustemt s > stemt s*) er i samsvar med "Verners lov".

Utviklinga fram til norrøne former:

*eintal: *fōt-s /*fōss > fōtr*

*fleirt.: *fōtiz > fōtr (med i-omlyd).*

fåore (s,f)

– furu, bartre i furufamilien (Pinus), furuskog, materiale av furu (Aasen: Fura, norr: fura).

Døme: "Me hågg *fåore* heile daen, none små, mæn dei fleste ståore".

"Me velge helst *fåore-møble*. De æ så heimсли at –".

"De ståo tett i tett mæ *veldie fåore* heile veien inn-øve".

fårrjårdi (adj)

– "forgjordig", fordømt; forgjord, "besatt".

Døme: "Fårrjårdie knegelus!"

"Dei fårrjårdie svænskane!"

Adjektivet er ei avleiing av verbet 'forgjere' = skade, øydeleggje, fare ille med; fortrolle, forhekse, dåre (Aasen: forgjera, norr: fyrirgera, bm: forgjøre, da: forgøre).

fårk (s,m)

– kraftig kjepp el.stav, lurk, staur (Aasen: Fork, norr. forkr = båtshake, sv. målføre: fork = høygaffel, ty: Furka, eng: fork = gaffel).

Døme: Han skar sæ ein gåo *fårk* te å jage kgyrane mæ

Ordet er eit lån frå lat. 'furca' som tyder "totinda gaffel", "stav med to tindar av tre i enden".

fårrleien (adj)

– forlegen, flau; sjenert, brydd; som ikkje veit kva ein

skal gjere; som er lens (tom) for eitt eller anna (Aasen: forlegen, da: forlegen, ty: verlegen = flau, sjenert).

Døme: Ingrid bli allti *fårroleien* nå none kjyd' a 'o.

Torkel så heilt *fårroleien* ud dær 'an ståo. Nå visst' 'an ikkje hå 'an skolle jårr, stakkar!

"Æ æ så *fårroleien* fårr smør. Du må gå hænn te Susanne og låne ein hal kjilo fårr mæ!"

Ordet kjem av det tyske verbet 'verlegen' som m.a. også tyder "leggje eitt eller anna slik at ein ikkje finn det att".

fårrlåde mæ!

(adv. forsterkings-
uttrykk)

– sanneleg, jammen.

Døme: "Nå må du *fårrlåde mæ* je dæ! – He du tænkt å bruke opp alle pængane du eie og he?"

Me kan også bruke forma "fårrlåde mæ" i staden for "fårrlåde mæ". Den fyrste forma har me frå lågtysk 'verlaten' via dansk 'forlade' (v). Den andre, med rotvokalen 'å', er truleg påverka av svensk 'förlåta' (v). – Igjen ein liten arv etter dei svenske rallarane som var innom Vennesla då bygda blei industrialisert, kanskje?

Både dansk 'forlade' og svensk 'förlåta' tyder m.a. "tilgje, halde opp med å vere bitter mot noen".

Uttrykket her var kanskje opphavleg meint som ei "høflighetsfrase" slik det svenske 'förlåt' og det dansk-norske 'om forladelse' er det. Men "fårrlåde mæ" gjev oftast uttrykk for harme i dag.

fårrsyne mæ!

– Også dette er eit forsterkingsuttrykk – på linje med "fårrlåde mæ" ovanfor. M.a. nyttar me det når ein skal uttrykke overrasking og for å få fart på ein som er "treg i starten":

"Geir greidde *fårrsyne mæ* å bli best a alle dei sprægingane! – D' æ 'kje te å tru!"

"Nå må du *fårrsyne mæ* kämme dæ a gåre! Tåge jænge om ti menutte!"

fårrtrædeli (adj)

– ergeleg, leitt, ubehageleg, harmeleg, som er til skade, som er "på tverke", (da: fortrædelig = "som giver ærgrelser", sv: förtretlig = "som vållar tillfälligt, förargligt

obehag”, lty: vordretlik, ty: verdriesslich, bm: fortredelig).

Døme:”D’ æ så *fårtrædeli* mæ alt detta ringne. Æ skolle så jønne ha fått inn dei siste potetsane!”

Ordet er eit lån frå lågtysk via dansk. Det lågtyske substantivet ’vordrêt’ = ”harme” (da: ’fortræd’) ligg til grunn.

fåsskar (s,m)

– tømmerfløytar (Aasen: Fossekar).

Døme: Ein fåsskar i Venneslafjorden va udstyrt mæ fåssåreige og båsshage.

fåssåreige (s,f)

– eike, klinka pråm med rundla botn og tverr akterende, som ’fåsskarane’ i Venneslafjorden brukte i arbeidet med å skilje og fløyte tømmeret (lasta) til dei ulike verksemdene som var knytta til ”Ståoråna” (Otra).

Døme: Fåssåreiga æ lett å rão både i strøymen, i fassesstrygane og nå de blæse hart.

Her har me eit heimsleg døme på språkleg assimilasjon, dvs. – at ein språklyd påverkar ein annan slik at denne blir lik – eller nesten lik – den fyrste.

Ordet skulle eigentleg vere ’fåsskareige’. Men å-en i ’fåss’, stavinga med hovudtrykket, har påverka a-en i ’kar’ slik at denne er blitt runda og har gått over til ’å’. Samstundes fell også k-en vekk. Såleis har ordet blitt langt smidigare å uttale.

Slike utviklingsendringar skjer lettast i veike stavingar eller ledd. ’Kar’ er leddet med veikast trykk, og det er her endringa har skjedd som førte fram til forma ’fåssåreige’. (Les nærare om ’assimilasjon’ i språkdelen av boka!).

G

gabe (v) -gapte

– skrike, rope, vræle, gape; halde munnen open; stire med open munn, måpe (Aasen: gapa, norr: gapa, sv: gapa, da: gabe, nl: gapen, ty: gaffen).

Døme: ”Hå æ de du gabe og skrike fårr?”

Hos tannlægen må du gabe høgt og længe uden å seie ett åor.

Dansårane va så fantastiske at fålk bare *sadd og gapte*.

*Germ. verbal grunnform er *gápen = ”skrike; gape; glo med ope gap”.*

gallflad (adj)

– så flat som gald

Døme: ”Du må passe dæ fårr hå du seie te Truls. Han slære dæ *gallflad* om ’an bli sinna!”

Han lå *gallflad* ett ’o. (Om ein gut som audmykjer seg til det ytste for å få tak i ei jente han likar godt).

’Gald’ el. ”gall” har m.a. tydinga ’grunn el. plass som er hardtrampa’.

Ivar Aasen forklarer ordet slik i ordboka si: ”– haard Grund eller Sted, hvor Jorden er bleven fast sammen trampet ved idelig Betrædelse; saaledes ogsaa: en optraadt Plads i Sneen”.

Om ’gald’ er eit ord som er i bruk i Vennesla-dialekten med denne tydinga i dag, kjenner eg ikkje til. Men ettersom det finst som ledd i eit av våre godt kjende målføreord, har det truleg vore i vanleg bruk hos oss tidlegare. ’Gald’ er her altså nytta som del av eit forsterkingsledd og gjev oss eit klart og malande bilde av kor flat t.d. vedkomande gutunge er tenkt å bli som ein annan gutunge kan kome til å denge opp.

*”flad” tyder flat, jamn, slett (norr: flatr, sv: flat, da: flad). Germ. grunnform er *flata-.*

Ei avleiing til dette adjektivet er det norrøne substantivet ’flet’ som me finn att i ulike variantar hos andre gamle germanske språk med tydinga ”hus, golv, husvære, leilighet”. Engelskmennene har gjeve det forma ’flat’ (utt.: flæt).

gams (s,f)

– det å vere langt borte i tankane, det å ikkje sanse seg, tankeløyse, sanseløyse, distraksjon (Aasen: Gams og Gamsing).

Døme: *I gamsa* jekk ’an rætt måod et tre. – Han måtte vere foll!

Han sidde og ede *i gamsa*. – D' æ dærfærr han æ blitt så feid.

glane (v)

– glo, glåpe, stire med store auge mot ein og same staden fordi du er svært og respektlaust nyfiken (Aasen: glana. da: glane, sv. dial.: glana)

Døme: ”Hå æ de du *glan*’ ette? – En skolle tru du ikkje hadde sett fâlk før!”.

Verbet er svakt bøygd (e-verb i vm): glane – glante – glant.

glaning (s,f)

– folkeleg og litt vulgært uttrykk for andlet el. ansikt (Aasen: Glaning = ”nysgjerrig Stirren”).

Døme: Åola fekk sæ ein kxyving *midt i glaninga*. Det va Pedâr som slåo.

Ordet er verbalsubst. til ’glane’ med tydinga ”det å glane”. Verbalsubstantiva er hokjønnsord i vm, slik dei også er i det nynorske skriftmålet. – ’Glaning’ heng elles saman med substantivet ’glans’ (frå ty ’Glanz’) og verbet ’glinse’ (ty ’glinzen’): – Andlet som stirer nyfikent og vedvarande beint på deg kan i fantasien din godt tykkast å ha ubehageleg glinsande og lysande overflate.

glatte (s,f)

– glatt føre, holkeføre.

Døme: Han datt så lang ’an va på glatta.

glogg (adv)

– heilt, fullstendig, beintfram, glugg.

Døme: ”Me hadde de så måoro på festen at æ hålt på å læ mæ *glogg i hæl!* ”

”Johan kjæme te å *arbei’ sæ glogg fârrdærva* mæ alt han he tatt på sæ å udføre før jul!”

Ordet er for det meste nytta til å forsterke andre adverbial og høyrer som regel heime i nokre få faste uttrykk.

gløyme (v)

– ikkje kome i hug, motsett av ’å minnast’, miste noe av minnet (Aasen: gløyma, norr: gleyma, sv: glömma, da: glemme).

Døme: ”Æ du fæl te å gløyme?”

– ”Ja, de kan du lide på! Mæn æ vi’ ’kje færtele dæ om alt æ he gløymt i de siste, viss d’ æ de du vil ha mæ te?!”

Verbet er svakt og har slik bøyning i vm.: gløyme – gløynte – gløymt.

*Ved sida av tydinga ”miste noe av minnet” hadde norr. ’gleyma’ også tydinga ”vere lystig og glad, halde leven, ståke av glede” som er det opphavlege innhaldet. Verbet stend såleis i avlydsforhold til norr. ’glaumr’ (< germ. *glauma-) = ”ståkande moro, laussleppt glede”.*

Tydingane viser behovet for å gløyme kvardagens slit og slep ein gong i blant med lått og moro i festleg lag. – Den svenske etymologen Hellquist seier det slik: ”Glömma betyder alltså: hängiva sig åt uppsluppen glädje (så at man försummar el. glömmar)”.

*Verbformene ’gleyma’ og ’gløyma’ har i-omlydte rotvokalar av gammal ’au’ (*au > ey / øy) Sannsynleg germ. grunnform er *glaumijan.*

Verbet høyrer heime i dei nordiske landa.

*Gode dialektord knytta til dette ordet er t.d. **gløym-sken** (adj) = ”fæl te å gløyme” og **gløymebåga** (s,f) = ”boka” der alt me gløymer og som me gjerne vil gløyme, blir lagt inn.*

glåbe (v)

– glo, glane, stire med open munn og store auge, glope (Aasen: glopa = ”gabe, spærre Munden op”, sv dial.: glúpa = ete grådig, eng dial.: glope = gape, stire dumt).
Døme: Rålf ståo og glåpte mæ ståore aue og åben monn på dei tåo follingane som slåsst.

Svakt verb med slik bøyning i vm.: glåbe – glåpte – glåpt. Ordet høyrer saman med ’glåb’ (s,n) = hol, gap, opning. Ord som ’gløype’ (v) og ’glupsk’ (adj) høyrer til same ordfamilien som «glåbe» (Jf. den svenske dialektforma ’glúpa’ i parentesen ovanfor!).

glåbur (s,f)

– ur med svære steinar som dannar store hol og opningar (glop) inngjennom, glopur (Aasen: Glop-urd = ”en ”Urd” med flere Huller imellem Stenene”).

Døme: Mæ Mørkekjærr på Venneslaheia æ dær ei ståor glåbur.

glåo (s,f)

– glo, kol som gløder og vermer utan loge (Aasen: Glod, norr: glóð, da: glød, sv: glöd, nl: gloed, ty: Glut).

Døme: Fisk som bli steikt på *glåoa*, fær' ein spesiell og fin smag.

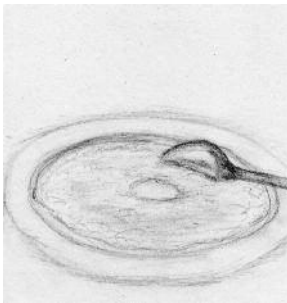
Me grave fram *glønnane* i åmnen mæ ei *glåorage*.

Dette hokj.ordet har litt spesiell bøyning i vm.: ei glåo – glåoa – glønne – glønnane

Tidlegare hadde venndølane ein tendens til å føye inn ein 'n' i eintalsformene, slik: ei glåon – glåona, – slik me gjer i fleire andre hokj.ord som i skriftmåla endar på rotvokalen i ub. eintal (Jf. ei ån, ei kråon, ei brun, ei øyn osv.!)

Me ser elles at fleirtalsformene har i-omlyd (o > ø) som ordet fekk alt i før-norrøn tid.

*Germ. grunnform er *glóði- som har gjeve i-omlyd til da. 'glød' og sv. 'glöd' som begge er eintalsformer. Den norrøne (og norske) eintalsforma er utan slik omlyd fordi ho kjem av ei kasusform som ikkje har i-lyd i endinga (t.d. genitivsforma 'glóðar').*

graud (s,m)

– graut, tjukk velling som for det meste er kokt på mjøl og mjølk (Aasen: Graut, norr: grautr, sv: gröt, da: grød).

Døme: Dei hadde allti *graud* te midda på frædda'ane, som regel *risengrynsgraud* ellår *havregraud*.

*Nemninga på denne matretten er nordisk. Germ. *grauta- (el. *grauti-) = "noe som er knust el. grov-male" ligg til grunn.*

*Indoeuropeisk verbalrot er *ghru- som tyder "male sund, knuse"*

Ordet er i slekt med ei rekke substantiv med tyding 'oppmalen eller knust masse': grus, grjot, grøpp, grums, grut.

grause (v)

grause – grauste – graust

– knuse, male i stykker.

Døme: Småbånnane vil helst ha potetsane *graust* og blanna sammen mæ sausen nå dei ede midda.

Hos oss er 'grause' kvardagsord fyrst og fremst i Agder-

bygdene. Etymologisk høyrer det saman med ordgruppa som me finn under 'graud' ovanfor.

grele (s,f)
ei grele – grela – grele – grelane

– stripe av skit og støv, t.d. i ansiktet.

Døme: Gudongen hadde folla a *grele* i fjæse då 'an ændeli hadde fått tørka tårane.

grepa (adj og adv)

– 1. greisleg og real, ordentleg
 – 2. svært, veldig; realt, ordentleg, skikkeleg

Døme: 1. Per æ ein *grepa kar!* Og Tora æ ei *grepa kâne!*
 2. Dei æ *grepa greie!* Arbeie va *grepa jårt!*

Dette adjektivet / adverbet er utan samsvarsbøying, dvs. at det ikkje endrar form i samsvar med kjønn og tal på substantivet det står saman med.

grine (v)
grine – grein – grene

– gråte , sutre, ”flæbe”, vise misnøye ved å sutre og klage (Aasen:grina, norr: grína, da: grine = fordreie andletet, le, sv: grina = fordreie andletet av lått el.gråt, ty: greinen = grine, tute).

Døme: Veslejænta *grein* så tårane trilla då 'o hadde dätte og skrobba kneane.

”Hå æ de du *grine* fårr?” spurte måora.

I vm. erstattar 'grine' fullt ut ordet 'gråte' som derfor eigentleg er litt framandt i dialekten vår.

'Grine' har heller ikkje tydingane 'fordreie ansiktet', 'vri på nasa' hos oss, slik den vanlege tydinga er i austnorsk.

gromsa (adj)

– om vatn og andre væsker: uklar, urein, grumset, full av ureinande partiklar.

Døme: Vanne nerenfårr fabrikkane va så *gromsa* at de va livsfarli å drikke de.

Adjektivet er avleidd av substantivet 'grums' = botnfall, slam o.a. som ureinar vatn og andre væsker.

gronne (s,f)

– stad i havet eller i eit vatn der det er etter måten liten avstand mellom vassyta og botnen, gronne (norr: grunn s,n).

Døme: Dei fekk mest fisk då dei setta gånane ifrå ænnen a *gronna* og nerøve mårbakken.

De va fint å fiske mæ ”flua” ifrå båd – både på *Må-seigronna* og *Drivenesgronna* .

Dette hokjønnsordet er avleidd frå adjektivet 'grunn' (= motsett av 'djup').

græsseli (adj og adv)

– 1. grysjeleg, grueleg, fælsleg, stygg, som er til å grøsse av. – 2. svært, veldig. (Aasen grysjeleg, eng: grisly, ty: grauslich, nl: grijzelijk).

Døme: 1. ”Jakob he hatt ein *græsseli* da på jåbben, sei' 'an”.

”D' æ ein *græsseli* farve på dønn sjurta. Du kan 'kje vise dæ ude i noe så fælt!”

2. Dei hadde *græsseli møe* måoro på festen om kvel-len.

De *jekk græsseli fært* i svingane!

grøe (s,f)

1. – avling, årsvekst, grøde (Aasen: Grøda, norr: gróðr).

Døme: ”Ja, dær he me heile *grøa* i hus!” sa Jåon gla då dønn siste pøsen mæ potetse blei tømt i bingen, ”Nå jænge me te kykkene og ser om grauden stænne på båore”.

2. – groe, spire , blad som veks fram på poteter og andre lagra grønsaker når vårvarmen kjem (Aasen: Groe, norr: groði).

Døme: D'æ vanli å pele *grøane* a mad-potetsane om våren.

3. – tidleg grasvekst (Aasen: Gror, norr: gróðr).

Døme: D' æ fint fårr kjyrane å kämme ud i *grøa* tili i mai!

Verbet 'gro' ligg til grunn for dette substantivet – som har i-omlydt rotvokal (o > ø).

grøesmag (s,m)

– spesiell smak som kan kome i mjølka når kyrne et den fyrste saftige grasveksten om våren.

grøevêr (s,n)

– godt vêr for plantevokster med ideell blanding av lys (sol), varme og væte (regn).

grøybe (v)
grøybe – grøybte –
grøybt

– å grovmale korn (Aasen: grøypa, norr: greypa, sv: gröpa, bm: grøppa).

Døme: Pedår *grøybte* noe a havren te mjøldrikke fårr krætture. Han visst' at *havregrøyb* te kjyrane ga møe og gåo mjælk.

*Verbet har i-omlyd au > øy. Germ. grunnform er *grau-pian.*

'Grøpp' er grovmalt el. sammalt mjøl som du får kjøpt på butikken. Det gamle vennesla-ordet for 'grøpp' er 'grøyb' (s,m).

gåd (s,n)

– aure-yngel, fiske-yngel, kôt (Aasen: Gaatt og Gott).

Døme: Gudongane i Nesane pleid' å fange *gåd* i strøy-men nerenfårr Nesodden. *Gådane* bar dei te none småvanne innpå heia dær de ikkje va fisk ifrå før.

'Gådane' (b. fl.tal av 'gåd') uttaler me med tonem 1.

'Gådane' (b. fl.tal av 'gåde' (s,f)) blir uttalt med tonem 2.

gålaus (adj)

– tankelaus, gløymsken, distré, som ikkje går (legg merke til) mangt av det som hender omkring ein (Aasen: gaalaus, norr: gålauss).

Døme: "Æ he blitt så *gålaus* i de siste", sa Torstein, "Æ mærk' æ bjønn' å bli gammel!"

Fyrsteleddet 'gå-' er eig. det svake verbet 'gå' som tyder

'anse', 'bli vår', 'legge merke til', 'sansse'. Bøying: å gå – går – gådde – gådd .

gålva (adj og adv)

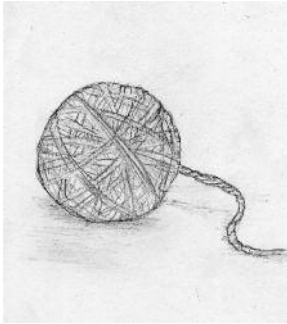
– veldig , diger, ovstor, golveleg

Døme: Per va ei *gålva* kjæmpe.

Han va *gålva* stærk.

Ordet er vel perf. part av verbet 'golve' (a-verb). Det tyder 'å slå el. kaste ein i golvet' – og er gjerne knytta til slåsting. Truleg har adjektivet (og verbet) blitt til i eldre tid då det var vanleg at "gålva" slåst-kjemper fór bygdemellom for å prøve kreftene på kvarandre.

gån (s,n)

– garn, fiskegarn, ”ned” (Aasen: Garn, norr: garn, da og sv: garn, ty: Garn, nl: garen, eng: yarn).

Døme: Dei fiska møe mæ *gån* i Venneslafjøaren føritia. *Ollgån* je dei varmaste såkkane.

*”Gån” er ei form med u-omlyd (a > å / o). Ho går tilbake på den germanske forma *garna- (s,n) som opphavleg tydde ”snøre av tørka tarmar” og svarar til norr. ’gørn’ (”tarm”).*

gåodåi (adj)

– som har stor medkjensle, medynksam; som syner godhug for, goddåig (Aasen: goddaaig).

Døme: ”Jåon æ et *gåodåi* menneske som allti stille opp får dæ om noe trist skolle skjje”.

Andreleddet ”-dåi” (’-dåig’) i dette samansette adjektivet er knytta til substantivet ’då’ (f) som tyder ”medkjensle”, ”medynk”; ”godhug” – og til det gammalnorske verbet ’dá’ = ”ovundre”, ”beundre”, ”bli fortrylt av”.

gårpe (v)
gårpe – gårpa
– **gårpa**

– rape, garpe (el. gurpe), sleppe utatt gjennom munn og nase luft som har samla seg i magesekk og matrøyr (Aasen: garpa).

Døme: Tor gårpa længe og indårli då 'an va færi mæ øle.

Ordet heng saman med det gammalnorske substantivet 'garpr' (m) som tyder "hardhaus", "rå og vordlaus person".

'Garp' var elles ei svivyrdsleg nemning bergensarane i si tid hadde på ein hanseat. – Hanseatane var, som kjent, tyske handelsmenn som hadde hand om det aller meste av handel i Bergen omkring slutten av Mellomalderen. Dei kom frå dei såkalla Hansabyane ved Østersjøen.

Her kan det høve å nemne at 'Garpe-genitiven' har namnet sitt frå denne perioden og er eit norsk språkfenomen med grunnlag i språket Hanseatane tala (låg-tysk).

Døme: "Kven si bok er dette?" "Det er Turid si."
Me finn garpe-genitiven brukt i begge skriftmåla våre.

gårr-råden (adj)

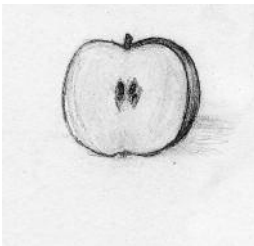
– gjennomróten (Aasen: gorróten).

Døme: "Æ finn' ikkj' ei einaste potets me kan bruke. Dei æ gårr-rådne all' ihåb!"

Det finst mange ord i vm. der 'gårr-' er nytta som forsterkande førestaving, t.d. 'gårrblaud', 'gårrgalen', 'gårrnauden', 'gårrstygg', 'gårrknegen', 'gårrslamp'. "Gårr" (= 'gor' el. 'gørr') som sjølvstendig substantiv har tydingar som 'gjørme', 'søle', 'magevelling'.

H

hal (adj)

– som utgjer den eine delen av noe som er delt i to like partar, halv (Aasen: halv, norr: halfr, sv og da: halv, ty: halb, nl og eng: half).

Døme: "Vil du ha ein hal abbelsin a mæ?" "Nei, takk! Mæn æ kunne tænke mæ et halt eple isteden."

Hale bygda va mæ i tåge 17. mai.

*Germ. grunnform til ordet er *halba- (adj).*

harli (adj)

– nifs, uhyggeleg, skummel, fæl, hardleg (Aasen: hardleg, norr: hardligr).

Døme: ”Se på Birgår! – Han bli så *harli* i *ffæse* nå ’an æ sinna!”

”D’ æ *et harli lass* du he dær, de hølle ju på å tippe!”

D’ æ *harli* å gå aleine jænnom skauen ett’ at de he blitt mørrt.

harpeis (s,m)

– harpiks, seig væske som tyt ut av sår i borken på gran eller furu, kvæe (Aasen: Harpeiss).

Døme: Føritia brugte me å ha *harpeis* på såre nå me la på færrbinninga – så de ikkje skolle sette sæ vont i de.

Ordet har me frå fransk ’harpois’ via lågtysk (av lty ’hart’ (ty ’Harz’) = ”kvæe” og fr ’poix’ (av lat ’pix’) = ”bek”).

haue (s,n)

– hovud (Aasen: Haud og Hovud, norr: hōfuð og hauð, bm: hode, da: hoved, sv: huvud, isl: höfuð, nl: hoofd).

Døme: ”D’ æ *godt haue* på dønn guden!” (dvs.: ”Guten er evnerik”).

Alle mannfålkane som va mæ på turen, hadde *snauklyppte haue*,

*Sannsynleg germ. grunnform for dei nordiske formene er *habudá. – For vår form ’haue’ føreset dette ei utvikling der både *b og *d i grunnforma har falle.*

*Enkelte forskarar viser til døme på at *b mellom vokalane *a og *u (*-abu-) i ein del germanske grunnformer har falle alt tidleg i utviklinga av dei nordiske formene. – Og vennesslamålet har mange døme på at ’d’ er ein ”svak” konsonant som ofte blir borte som uttalt endingskonsonant (Vestlendingane uttaler som regel slike d-ar).*

*Sannsynleg utvikling: germ. *habudá → urn. *hauða > norr. hauð > haud / haude / haue.*

Bokmålsforma ’hode’ har me frå bymålet i Køben-

havn – truleg brakt hit opp med nordmenn som i eldre tid studerte ved universitetet der.

Å-lyden 'q' i norr. 'hofuð' er ein u-omlydt vokal (a > q).

hauebråd (s,n)

– grubling, intens tankeverksemd (Aasen: Hovudbrot).

Døme: "D' æ altfårr møe *hauebråd* fårr mæ å finne ud a sånnone vanskelie spørsmål".

Eit mykje brukt synonym til "hauebråd" er "hauebry". Andrestavinga "-bråd" kjem av norr. 'brot' som heng saman med det sterke verbet 'bryte' medan "-bry" er eit lån frå lågtysk og heng saman med det lågtyske verbet 'brüden' = "plage, erte, pirre".

hauekråge (s,f)

– det å stupe kråke el. å gjere kollbytte, hovudkråke.

Døme: D' æ måoro fårr ongane å *stube hauekråga* nerøve bakkane i slåttåna.

hauestops (adv)

– brått, utan å tenke seg om, uventa, med hovudet føre, hovudstups (Aasen: koma hovudstup, norr: fara hofuðsteypa).

Døme: Pedår *fåor hauestops nerøve trappane* og slåo sæ nesten i hæl.

Måora *kåm hauestops øve* gudongen mæns 'an råoda ette pænge i veska hosses.

Finn *kåm hauestops på* at de va i da han skolle te tannlægen.

hausen (adj)

– som tåler mykje, hardbalen, hardfør.

Døme: Tore æ så *hausen* at 'an tåle de utrulie.

Hankj.ordet 'haus' (norr 'hauss'), som tyder "skalle, skolt, hovud", ligg til grunn for dette adjektivet.

'Haus' er også nytta i vm: "Dær æ mange slags rare tanke i hausen på dønn karen!"

*Og ein mann el. ei kvinne som er djerv og tåler litt av kvart, kallar me gjerne **ein hause** / **ei hause**.*

'Hausen' som b. form eint. av hankj.ordet 'haus' har tonem 1-uttale. Adjektivet her uttaler me med tonem 2.

hauste (v)

– rope til ein / ei som er tolleg langt frå der du sjølv er, rope "hau" (Aasen: høysta).

Døme: "Hør! – D' æ none som *hauste* på hi sia. Dei vil væl øve. – Kan 'kje du råo øve og hænte dei?!"

'Høyste' og 'hoiste' er au brukte i denne samanhengen i Vennesla. Alle tri orda er lydord.

heljeli (adj og adv)

-fælt, frykteleg, ofseleg, veldig, uhyggeleg (Aasen: heljarleg, norr:heljarligr).

Døme: "De va et *heljeli* vêr å vere ude i. De va mæ naua æ kåm fram mæ helsa i behåll!"

Bilane kjøre *heljeli* fårt nå færr tia!

Som adverb er 'heljeli' brukt til å forsterke adjektiv. Ordet blir gjerne rekna for å vere litt for "kraftig", som ei form for halvbanning, fordi grunnordet er 'Hel', det gammalnorske namnet på dødsriket og dødsdudinna.

helle (s,f)

– helde, fotband, reip som blir bunde om framfötene på husdyr, særleg hestar, slik at dei må hoppe av garde med samla bein. Dette blir gjort for at dei skal vere lette å fange når dei har vore sleppte på beite (Aasen: Helda, sv: hälla, da: hilde, lågtysk: helde).

Ordet har me frå lty 'helde'. Det heng saman med det sterke verbet 'halde' (vm: 'hålle') til germ. grunnform

**haldiôn som opphavleg tydde "vakte (halde) buskap". Me har minningar om denne opphavlege tydinga i ord som 'hestehald', 'svinehald' osv.*

Ordet finn me elles att i uttrykket "hoppe i hella", noe me dreiv mykje med då me var born og som tyder å hoppe så langt som råd med samla bein og utan å ta springfart. I idretts-språket heiter det 'å hoppe stille lengde'

Gunnuf Drivenes fortalde at når dei slo høy ved Gustavs Eldhus ved Drivenesvannet, sette dei helde på hesten og sleppte han laus når arbeidsøkta var omme. Men denne helda var laga av eit stutt lekke med ein ring i kvar ende. Ringane kunne låsast rundt fôtene til hesten. Helda fekk dei kjøpt ferdiglaga, og ho hadde den for-delen at ho skrangla lydt slik at det var lett å finne hesten om han hadde teke vegen bort i skogen.

Minstebroren, "Todden", som då var ein liten gutunge, tok ein gong av garde på eiga hand slik at for-eldra ikkje kunne finne han. Men heldigvis hadde han drege med seg ei av desse heldene, og skranglinga av den hjelpte til at guten kom til rettes.

hellså (adv)

– elles (bm: ellers).

Døme: "Me må jårr færri arbeie i da', *hellså* kan me 'kje dra på fisketur i måra tili".

(hin) – hi – (hitt – hine)

– den/det/dei andre (norr: hinn, Aasen: hin).

Døme: Bli du mæ øve på hi sia.? – Me he setta ud none fiskegån langs strånna dær."

Me har her med ulike former av eit peikande pronomen å gjere. Dei er alle i vanleg bruk både i skrift og tale. Men i Vennesla-målet nyttar me på ein naturleg måte bare forma 'hi' (f), og det bare i uttrykket "på hi sia" = 'på andre sida av elva'. Derfor er formene 'hin' (m), 'hitt' (n) og 'hine' (pl) sette i parentes. I staden for desse bruker me "dæn/de/dei andre"

hitt te (adv)

– bort til, hen til, til ein annan stad enn der ein sjølv er.

Døme: "Me te ein tur *hitt te* Åola og fær' åss ein gåo prat".

Uttrykket har i Vennesla-målet motsatt tyding av 'hit' = 'til denne staden her'.

hittårst (adv, superl) – inst, ytst, lengst borte.

Døme: ”Du fære dæn *hittårste ståolen*, dær hitte mæ sia Gyro. Då bli du siddanes *hittårst a alle ongdomme* på dæn fyste ståolrækka”.

Me ser at superlativforma 'hittårste' fungerer som adjektiv. Sjå nærare om 'hitt-hitte' og 'hittårst-hittårste' under adverba i språkdelen!

hyste (v)
– hysta – hysta

– hive ein ting opp i lufta og take han att, hyste.

Døme: Jæntongane tykte de va så gøy ”å hyste ball” oppette veggjen på huse. De va et spel som dei kunne halle på mæ heile daen.

hænn te (adv) – bort til, av stad til (Aasen: hen til).

Døme: ”Æ ska *hænn te* Nils og låne båden”, sa Arne, ”æ tru æ kan få fisk på sjeia i kvell!”

Jf. "hitt te" like ovanfor her! Sjå også nærare om 'hænn / hæne' og 'hænnårst' under adverba i språkdelen!

hæra el. **hærane**
(adv)

– her, på denne staden (Aasen: her, norr: hér).

'Dæra' el. 'dærane' er tilsvarande grammatiske former med tydinga 'der', 'på den staden der borte'.

Døme: ”Jåon! – Æ de møe blåbber hos dykken *dæra(ne)*? – – Kåm hellår hænn te åss! – *Hæra(ne)* æ de veldi møe!”

hærle (adv)

– temmeleg, ganske, ikkje så reint lite, nokså, monaleg (Aasen:hardla, herlege, norr: harðla).

Døme: ”De va *hærle* møe fålk i kjørka i da”.

”D’ æ *hærle* længe sia æ så dæ sist!”

hør (s,f)

– skulder, aksel, herd (Aasen: Herd, norr: herðr, sv dial.: härd, isl og fær: herðar (pl)).

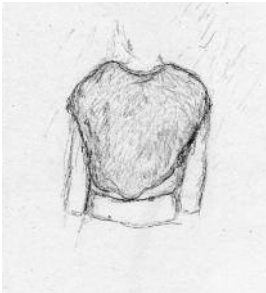

Døme: Snikkåren bere jønne matrialane på *høra* nå ’an jåbbe på byggeplassen.

‘Herðar’ (isl og fær) er fleirtalsform med tyding ”aksler og akselblad med øvste delen av ryggen”. Ordet finst bare med slik fleirtalsform i desse språka.

høresjinn (s,n)

– barka skinn av småfe til å legge på herdane for å verne dei mot trykket av ei tung bør. ”Høresjinne” var gjerne forma slik at det også var lagleg regnvern for overkroppen når du arbeidde ute. Midt på skinnnet var det skore ut eit hol til å smyge hovudet gjennom (Aasen: Herdaskinn).

Døme: Jåon fekk lånt *høresjinne* te Bestefar då ’an skolle hænte kjyrane heim i reinvêre.

Hø-øy! (interj)

– Hei! Hallo! (sv: Hej!)

Døme: ”*Hø-øy*, å ska dykken hæn?”

Dette langdrege ”Hø-øy!” var tidlegare typisk å bruke når born eller ungdomar i Vennesla møtte kjenningar på vegen. Ein starta med ”høgtone” og enda med ”låg-tone” når det blei sagt fram. – Kan hende er det sånn den dag i dag? – Eller har det svenskpåverka ”Hei!” teke over fullt ut, slik det er mange andre stader?

hå (1. spørjepron,
2. stadadv)

– 1. kva , kva for (Aasen: haa, kvat, norr: hvat, sv: vad, da: hvad, bm: hva, eng: what, ty: was).

Døme: ”Hå æ de du he dær?” ”Hå ti’ kjæme du?” ”Hå hølle du på mæ nå?”

– 2. kor, kvar (Aasen: kor, kvar, norr: hvar, Vest-Telem.: hår, bm: hvor, sv: var, da: hvor, hvorhen, eng: where, ty: wo, wohin).

Døme: ”Hå jænge du hænn?” ”Hå (*Å hænne*) he de blitt a brællane mine nå, tru? – Og æ vett’ ’kje *hå* (*å hænne*) æ ska leid’ ette dei hellår!”

håg (s,m)

– hug (Aasen: Hug, norr: húgr, sv: håg, da: hu).

Døme: Han *kåm* ’kje i håg at de va jebursdaen te kåna før seint på kvellen.

Ordet blir fyrst og fremst brukt i uttrykket ’kåmme i håg’ = minnast.

håga (adj)

– som har lyst til (hug til), som har lyst på, lysten, som er kjønnsleg opphissa (Aasen:hugad, norr: hugaðr).

Døme: ”Æ æ så *håga på* no’ kjesk i kvell”, sa Berte. Ho ståo innmæ komfyren og steikte ei panne mæ beiken.

”Du kan då se at kgyra æ *håga* og må te studen!” sa Gonil te mannen sin då ho va færi mæ målkinga.

hålle (v)

– hølle – hålt – hålt

– halde (Aasen: halda, norr: halda, bm: holde).

Døme: ”Tåone, du hølle dæ godt!” sa Nils, – han kjikka hæn på kåna si.

Pedår *konn’ ikkje hålle sæ*, han måtte smage på kaga mæ éi gång!

De *hadde hålt opp* mæ å reine.

”Hå æ de du *hølle på mæ?*”

Les meir om ’hålle’ under 7. klasse av dei sterke verba (reduplikasjonsverba) i språkdelen!

håmmår (s,m)

– hamar, fjellhamar, bankereiskap til m.a. å spikre med (Aasen: Hamar, norr: hamarr).

Døme: ”Je mæ *håmmåren* så æ fære slått i dønnæ spigåren!”

Opphavleg tyding av ordet er ”stein” som var den fyrste bankereiskapen menneska nytta seg av. Me bruker framleis ’hamar’ i namn på markerte og framståande fjell (fjellhamrar).

Er ”Ulsommåren” ved Drivenesgardane eit slikt hamar-fjell (”Ulfs-håmmåren”)?

hånk (s,f)

– hank, handtak på ein kopp, ei gryte, ei mugge osv. (Aasen: Honk, norr: hōnk, da: hank, lty: hank = ”handtak”, ty: Henkel = ”hank”).

Døme: Kåppen datt i gålve så *hånka* jekk a.

*Grunntydinga som ligg til den indoeur. verbalrota *ke(n)g er ”vere kroat”, ”vere krumbøygd”. Ord som ’hekte’ (v) og ’hake’ (s,m) kjem av same rota.*

”Honk”, ’hånk’ og ’hōnk’ er alle u-omlydte former.

hånnstein (s,m)

– hjørnestein i grunnmuren på eit hus, hornstein (Aasen: Hornstein, norr: hornsteinn).

Døme: De jelle om å få støddie *hånnsteine* nå du lage gronnmur a ståor stein.

håodevann (s,n)

– godlukande ”vatn” som kvinnene dynkar seg med, parfyme.(bm: hodevann).

Døme: Ho dynka sæ allti mæ *håodevann* bag øyrane før ’o jekk ud om lørdaskvellane.

Ordet kan vere ei omlaging av fr. ’eau de lavande’ = ”lavendelolje”. Lavendel er ein plante i leppeblom-familien. Dei vakre blå blomane dannar godangande ”olje” som m.a. blir brukt i parfyme.

hårj (s,f)

– stor mengd, hop, flokk, haug, horg (Aasen: Horg, norr: hōrgr) .

Døme: De stáo ei heil *hárj* mæ fálk og vænta på å kámme inn på kjinoen.

Opphavleg tyding av ordet er "steinhaug". Den norrøne nemninga kom også til å tyde "steinaltar". – Og namnet 'hórgr' blei etter kvart hangande på sjølve bygningen der dyrkinga av Ása-trua gjekk føre seg.

I dag er meiningsinnhaldet utvida til å gjelde 'haugar', 'hopar', 'samlingar' av mange og ulike slag.

Ein kan elles merke seg den palatale uttalen av 'g' som framleis eksisterer hos oss i dette ordet.

hásta (adv)

– nesten for (mykje), helst, vel, temmeleg, ganske (Aasen: hoste, norr: hólzti og helzti).

Døme: "Dettæ blei *hásta* møe a de gåoe!"

'Hásta' blir nytta til å underbygge / forsterke adjektiv og andre adverb:

"De bli ein hásta lang vei å gå så seint på da'en!"

"Æ tykke de jænge hásta fárt i svingane!"

I

ie (s,f)

– straumkvervel, t.d. stad i elvestraumen der vatnet sviv i stor fart og dannar "hol" som strekkjer seg eit godt stykke ned mot botnen av elva, bakevje (Aasen: Ida, norr: iða).

Døme: Nå d' æ fløym i elva, kjæme de fram none fæle *ie* i strøyen.

Rev-ia æ ei bagevje et stykke nerenfårr Nesodden.

i jærvell (adv)

– Gammal seiemåte i Vennesla for 'i gærkveld':

Døme: "I *jærvell* sadd me og spelte kært heilt te klåkka øllau (ellve)".

Her har me palatalisering (g > j) og omlyd (å > æ). Dei gamle hadde (og har) palatalisering også i uttrykka "i jår", "i jårmårra", "i jårnått".

Les om talordet "øllau" ("ellve") under bokstaven 'ø' i ordlista!

ikkje (adv)

– nektingsadverb som har kortforma 'kje som me til vanleg bruker etter ein vokal inne i setninga. – Og kortforma 'kj' får me når nektingsadverbet har vokal både før og etter seg (Aasen: ikkje, norr: ekki, bm: ikke, da: ikke, sv: icke, sv dial.: inte),

Døme: "Ikkje vett' æ hå de bli te!"

"D' æ 'kje no' å snakk' om!"

"Ho æ 'kj' a dei snillaste damane, akkorat!"

Det gammalnorske 'ekki' (og vårt 'ikkje) har utvikla seg frå eit eldre 'eitt-gi' = "ingenting". 'eitt-gi' er inkjekjønnsform. Tilsvarande hankjønns- og hokjønnsform er høvesvis 'einn-gi' og 'en-gi' = "ingen", "ikkje nokon".

Me finn t-ane i 'eitt-gi' att i t.d. austlandsforma 'itte'.

ikkje de dogga
(el. 'ikkje de **dogg'**)

– ikkje det minste, ingenting, ikkje det grann (Jf. bm.: "Ikke det dugg!").

Døme: Ho hadd' *ikkje de dogga* ijæn a pængane ho vant i tipping.

Uttrykket har me fått frå svensk "inte ett dugg" som me godt kan omsetje med "ikkje ein doggdrops".

Svenskane har to ord som kjem av same rot som vårt 'dogg', nemleg 'dagg' og 'dugg'. – Dei har litt ulik meinig. 'Dagg' er synonymt til vårt 'dogg', – og det svenske 'dugg' = "findroppigt regn", dvs. 'fint regn el. yr'.

Den svenske forma 'dugg' har venndølane teke over temmeleg direkte, men med litt "venneslapreg" her og der:

– For det fyrste så uttaler me den korte u-lyden som trong og kort o-lyd som i 'bokk' (= 'buk') og 'stonn' (= stund). – For det andre markerer endinga –a i 'dogga' at me har med eit hokjønnsord å gjere – altså same kjønn som vårt "dågg" (nyn: 'dogg'). Samstundes uttaler me 'dogga' med tonem 1, slik me gjer det med den bundne hokjønnsforma "dågga".

Men me skal også merke oss partikkelen 'de' – som eigentleg er den bundne førestilte inkjekjønnsartikkelen 'det' som har kome i staden for den svenske ubundne inkjekjønnsartikkelen 'ett' – Slik samanstilling av inkjekjønnsartikkelen og hokjønnsordet som me møter her,

gjer til at uttrykket får eit framandsleg drag og knyter nektingsordet 'ikkje' fastare til seg for å gje god mening. 'Ikkje de dogga' er såleis spesielt, men det er eit godt fungerande vennesla-uttrykk likevel.

ikkje kon

– bare, ikkje anna enn, ikkje meir enn.

Døme: ”D’ æ ’kje kon leven og bråg mæ dæn gudongen!”

”Æ he ’kje kon fæm kråone ijæn i lomma”.

Her har me med dansk påverknad å gjere. Me kjenner igjen den gamle danske forma 'ikkun'. Den har same tyding som vårt 'ikkje kon'.

Det danske 'ikkun' er ei samantrekt form av 'ikke uden'.

I dag er bare kortforma 'kun' nytta i dansk språk – og i norsk bokmål. Ikkje minst er 'kun' flittig brukt i butikkreklamane.

Vårt 'kon' er dss. det danske 'kun' uttalt med Vennesla-uttale, og det tyder 'bare'.

'Ikkje kon' burde difor tyde 'ikkje bare'. Men slik er det ikkje. I Vennesla-målet er 'ikkje kon' = "bare".

ikonn (s,n)

– ikorn el. ekorn, lite gnagardyr med lang buskete hale (Aasen: Ikorn, norr: ikorni, lat: sciurus vulgaris).

Døme: Onne krigen ”skaud” dei ståore gudongane *ikonn* mæ springbørse. Sjinnhandlåren i Byen ga fæm kråone fårr vært *ikonnsjinn*.

Det engelske namnet for ikorn, 'squirrel', har opphavet sitt i dei romanske språka. – Jf. med det latinske namnet!

ikonntapp (s,m)

– drope gulblank og storkna harpiks frå lite sår i granborken, Blir brukt som ”tyggis”, og får då ein raudaktig farge. – Retteleg fin ’ikonntapp’ har ein liten søt smak (Aasen: Ikornknapp).

illa (adv) – værre - værst

– uheldig, elendig, dårleg, fælt, vondt, ”søndeli” (Aasen: illa, norr: illa, isl: illa, sv: illa, da: ilde).

Døme: ”At de skolle gå så *illa* (ille), hadd’ æ ’kje tænkt i min villaste fantasi. Ja, de konne ju ’kje gått værre enn detta!”

‘Illa’ er den ”gamle” forma i vm. – Dei fleste venndølane bruker nok ’ille’ i staden for ’illa’ i dag.

illri (s,f)

– sterke smerter som varer ei kort stund,
– fælsleg sinne som gjev seg utslag i skriking med spark og slag.
– fælt uvêr med frost og snø (Aasen:Illrid).

Døme: Ho fekk ei *illri* så ’o måtte støtte sæ te båore.

Gudongen fekk ei *illri* mæ skringing og sinne.

”De va de værste vêre du skolle ha sett. De va ei årntli *illri!*”

Fyrstestavinga ’ill-’ er adjektiv til adverbet ’illa’ (Sjå ovanfor!). Dei høyrer heime i dei nordiske språka. Såleis er det engelske ’ill’ med tydingane ”sjuk”, ”dårleg”, ”vond” lånt frå nordisk.

Andrestavinga ’-ri’ tyder ”kortvarig utbrot” t.d. av sjukdom, kjensler, smerter, ”intens uvêr”: ”Fastelavensria” (Aasen: Rid, norr: hrið).

– Germ. verbal grunnform: ’hriðian’ = ”ha feber”, ”skjelve”.

ingaleis (adv)

– på ingen måte, slett ikkje (Aasen: ingileid el. ingileides).

Døme: ”Turen me legge ud på i da, bli *ingaleis* som turane me hadde i gamle dae”.

inneståans (v, pres. part.)

– Uttrykk som fortel om pengar ein har i banken.

Døme: ”Pedår he så møe pænge *inneståans* at ’an konne kjøbe hale bygda om ’an ville!”

i sta (adv)

– nettopp, nyleg, for litt sidan; – straks, om litt (Aasen: i stad, norr: í stað).

Døme: ”Æ sa de ju te dæ *rætt i sta!* Du æ så gløymsken atte!”

”Æ kjæme bårt te dæ i sta. Æ må fysst ede”.

I moderne norsk skriftmål er 'i stad' ført opp bare med tydinga "i den aller næraste fortida" (nettopp, nyleg, for litt sidan).

I gammalnorsk mál og hos Aasen tyder uttrykket både "i den aller næraste fortida" og "i den aller næraste framtida" (straks, om litt, om ei lita stund) slik det er i Vennesla-målet.

Det gammalnorske 'rét i stað' er framleis levande hos oss.

J

jede (adv)

– omtalt, mykje snakka om.

Døme: ”He du hørt jede de siste påfonne te Tore? – Nå he ’an kjøpt sæ motorsykkel mæ sievångn!”

Ordet kjem frå eit norrønt verb 'geta' som m.a. tyder 'å omtale'. 'Jede' er partisippform, inkjekjønn. Partisippformene for hankjønn og hokjønn finn me t.d. i adjektiva 'vijeden' (vidgjeten) og 'namjeden' (namngjeten).

Legg også merke til uttrykket 'jedåor' [= gjetord, (god) omtale, (godt) rykte].

jeine (v) – jeinte – jeint

– vingle frå side til side, svinge til sida, kome ut av retning (Aasen: geina).

Døme: Han skaud mæ ei pil som jeinte veldi.

– Bilen jeinte frå sie te sie bårtøve veien. De va tydeli at sjuføren kjørte i fylla.

jogl (s,n)

– Hardt tre med tett og brun substans. Finst fyrst og fremst på gran og furu som har vakse seint.. –'Joglet' finn me særleg i vridningar og svingar på stammen, danna medan treet var i vekst og søkte ut og opp for å nå fram i lyset.

'Jogl' er vondt å arbeide med når ein bruker handreiskap.

'Jogl', 'jokl', 'joklevid', 'jokle' og 'jokleved' er nemningar me finn for denne vedsubstansen på Agder.

Andre stader har dei namn som kjem av det gammalnorske 'þinurr': – 'tinar', 'tenar', 'tennår', 'tånnår', – 'tinor' (Åmli i Aust-Agder), 'tinale' (Setesdal).

ju (adv)

– jo, då.

Døme: "D' æ ju bær enn ingenting", sa Kåre då 'an skolle pele blåbber og fant bare mikkelsber.

'Ju' stend alltid trykklett i setninga. Ordet er vel ein trykklett variant av interjeksjonen 'jau'.

jur (s,f)

– tønneband, ring laga av vidjeband eller jernband som skal halde saman stavane i ei tønne, ein butt eller liknande, gjord.

'Jurer' av solid jernband blei tidlegare brukte av borna som leikehjul (Aasen: Gjord el. Jur, norr: gjørð, da: gjord, sv: gjord, eng: girth).

Døme: Dæn nedårste jura i silletønna jekk rætt a. Ho hadde rosta i sønn.

Nå en slære mæ ein kjepp på ei jur som stænne på høgkant, så roll' 'o som et jul framøve, og dæn som slære, springe mæ sia og je 'o ein dask mæ kjeppen nå og då. De jelle å hålle rollinga i gang så længe som muli.

*Til substantivet 'jur' høyrer verbet 'jyre' (Aasen: gyrda, norr: gyrða). Det tyder "binde om", "feste med band el. tau". Vokalendringa u > y er ein i-omlyd (germ. *gurdijan = "setje gjord på", "spenne fast" ligg til grunn).*

"Å jyre et høyllass" vil seie å feste eit høyllass til kjerra eller sleden med eit kraftig tau, "jyretau" som i eine enden er festa saman med ei 'hegd', dvs. ein bøyel av glatt tre der reipet glid lett når ein skal stramme det kring lasset.

Substantiva 'gard' (m) og 'gjerde' (n) saman med 'gjord' (f) (= 'jur') høyrer heime i denne ordfamilien. Dei markerer alle "noe som omsluttar og avgrensar på ein fast og bestemt måte".

Det engelske 'girth' er opphavleg eit lån frå nordisk

jyb . (adj)

– djup, motsett av 'grunn'; djuptenkt (Aasen: djup, norr: djúpr, isl: djúpur, da: dyb, sv: djup, nl: diep, eng: deep, ty: tief).

Døme: Vennesla-fjåoren æ ganske *jyb*, – ijallfall dær 'an æ på de *jybaste*.

”Me he ein gåo talår på besøg. Du må kämme og høre på han! Du vil få mange *jybe tanke* om live mæ dæ heim om du kjæme!”

Her har me eit vennesla-ord som er sett saman av element frå både det norske ordet 'djup' (utt.: 'jup') og det danske 'dyb'.

Merk elles desse orda:

'jybde' – avstand mellom overflate og botn i t.d. eit vatn el. ein innsjø.

'Jybålen' – er langsetter elva der ho er på det djupaste og straumen gjeng sterkast. 'Jybålen' svingar og buktar seg nedetter omtrent langs midten av elva.

'Jybdalen' og **'Jybdalsvanne'** er namna som vendedølane bruker på dalen og vatnet som ligg i Birkenes kommune aust for sørenden av Ogge. Nemninga på kartet er 'Djupedalen'.

jæntedalt (s,m)

– gut som heng mykje etter (diltar etter) jentene.

Døme: ”Per æ litt a ein *jæntedalt*, Han lige møe bær å lege sammen mæ *jæntane* enn mæ *godane*! Æ begrib' ikkj' at 'an *gidde*!”

jænvårdi (adj)

– innvikla, innfløkt, krevjande, vanskeleg; vidløftig (Aasen: gjenverdug = ”fordringsfuld”).

Døme: ”De va då ein *jænvårdi* skrue! Æ tru 'kj' æ fære løyst 'an!”

”Petra æ uden tvil mellom dei mest *jænvårdie* damane me he i bygda!”

Ordet har me frå eit eldre dansk adjektiv 'genvordig' = 'som vender imot', 'vanskeleg'.

jømmel el. **ijømmel**
(prep og adv)

– gjennom, t.d. inn frå ei side og ut på den andre (Aasen: gjennom, norr: gegnum).

Døme: ”Jåon kjæme te å ha flyskrækk *jømmel* heile live, tru æ!”

”Gonil he gått *ijømmel* ei fæl ti’ ett’ at ho mista minsteguden i ei ulykke!”

’Jømmel’ er ei heilt spesiell form av ordet. Men me finn ho også i enkelte av grannebygdene til Vennesla. Det er ei eldre form som er lite brukt i dag.

Rotvokalen ’ø’ finn ein elles i andre dialektformer av ordet: ’jømon’, ’jønóm’, ’jønó’, ’jønå’.

jønne (adv)

– gjerne, med lyst og glede (Aasen: gjærna, norr: gærna el. gjærna, isl: gjærna, da: gerne, sv: gärna, fris: jerne, nl: gaarne, ty: gern).

Døme: ”Æ skolle så *jønne* ha vore mæ te Syden dænna gånga au, mæn æ tru ’kj’ æ he rå i år”.

Gradbøying: jønne – hellår – helst

*Adverbet her kjem av eit germ. adjektiv *gærna med tydingar som ”grådig”, ”lysten”. Dette adjektivet finst ikkje lenger i moderne germanske språk, men i dei gammal-germanske språka var det framleis i bruk, såleis t.d. med den gammalengelske forma ’georn’. Dette kom ikkje ut som adverb hos engelskmennene seinare. Men dei har ei minning om tydinga til adjektivet ’georn’ i eit avleidd verb ’yearn’ (av germ. *gærnijan-) som tyder ”hige etter”, ”brenne av lengt”.*

jåo (s,m el n)

– kraftig rop som ein gjev frå seg t.d. i skogen for å få kontakt med andre som er i nærleiken, men som ein ikkje ser, ’hoist’, ’haust’.

Døme: Pettår hadde gått sæ vill i tåga og ga frå sæ *none fæle jåo* fårr å høre om dær va fålk i nærheden.

Ordet er ei vennesla-form av substantivet ’ljod’ (norr: hljóð). ’Ljod’ er ikkje lenger i bruk hos oss med den vanlege tydinga ”lyd”, men har fått si særeigne meining som synt her.

Som kjent, så uttaler venndølane til vanleg lang o-lyd med tvilyden ’åo’.

jåod (adj)

– utspjåka, ufjelg, stygg, fæl (Aasen ljot, norr: ljótr, isl: ljótur, sv dialekt: ljut, Vest-Telem.: jått).

Døme: ”Æ tykk’ ikkje Berte æ no’ fin mæ dæn hatten. Æ tykke hellår ho æ jåod.

*Germ. grunnform er *leuta- med den opphavlege tydinga ”falsk, uærlig, svikfull” Venneslaforma og alle formene i parentesens ovanfor her er brotne former. Les om ‘bryting’ i språkdelen av boka!*

jårr (v)

– gjere, gjøre, utføre (Aasen: gjera, norr: gera, isl: gera, sv: göra, da: gøre).

Bøying: å jårr – jårr – jåore – he jårt

Døme: ”He du jårt lekse te i måra?” ”Jåore du nå som æ sa!?”

”De kan ’kje vere sant at du *he jårt* alt detta arbeie på bare éin time?!”

jårs på (v)

– gjere med vilje, gjere på trass, skape seg til (Aasen: gjerast på).

Bøying: å jårs på – jåores på – he jårst på

Døme: Han jåores på å sleppe flaska på ein stein så ’o jekk i tusen bede.

”Du bare jårs på. Du æ ’kje sjug i de heile tatt !”

_____ **K** _____

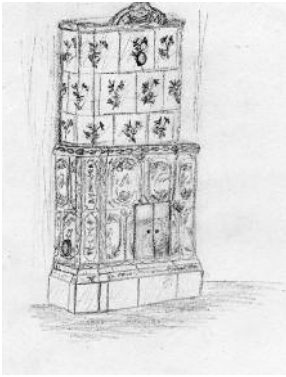
kagelinna (s,f – b.sg)

– mildvêr el. tøyrl like før jul mens ein held på med jubaksten (Aasen: Kakelinna, Kaketøyr, Lefsetøyr).

Døme: *Kagelinna* kåm tili de åre. Bestemåor hadd’ ikkje bjønt å bage smultringane eigång.

Andreleddet ’-linna’ høyrer saman med adjektivet ’linn’ (Aasen: lin, norr: linr) som m.a. tyder ”mild, mjuk, behageleg”.

kaklām (s,m)

– kakkelomn, omn som er sett saman av plater og gjerne bygd opp i fleire høgder (da: kakkelovn, ty: Kachelofen).

I eldre dagar var platene av brend leire, gjerne prydde med glasur på eine sida (kaklar). – I nyare tid nyttar ein plater av støypejern.

Fyrsteleddet 'kagl' som me har frå da 'kakkel' (ty: Kachel), kjem truleg opphavleg frå gr 'kåkabos' som var namnet på eit kokekar av brend leire.

kampestein (s,m)

– stor, rundslipt og hard stein som ein finn i morener og ra (Aasen: Kampestein og Kamperstein = "Graasteen, haard Steenart; også om smaa, rundaktige Stene").

karte (v)

– snøye eit tre for greiner og utvekster etter at det er felt, kviste (Aasen: karta).

Døme: Då 'an hadde karta fåora, fant 'an fram abærkspæn.

Verbet er avleidd av substantivet 'kart' som også kan tyde "knort", "knote". – Jf. også "kåorte" lengre ut i ordlista!

kasen (adj)

– ute av lage, trøytt, kvalm, uopplagd, slapp (Aasen: kasen, shetl: kasen = sur, ufrisk).

Døme: Ho såv lide om nåtta og va litt kasen udøve daen,

Adjektivet er partisipp av det norrøne verbet 'kasa' som tyder «leggje ned el. grave ned i køs el. dunge». Dette refererer til korleis ein i eldre tid behandla fisk som ein ynskte skulle halde seg i lengre tid så pass at han var etande for menneske (Jf. prosessen som gravlaks og rakfisk går gjennom!).

‘Kòs’ (norr: *kqs* – pl. *kasar*) er hokjønnsord og tyder «haug», «dunge». Det er avlydsform til det norrøne verbet ‘kasa’ som er nemnt ovanfor. Den opphavlege tydinga av ‘kasen’ er såleis «sur», «skjemd», «halvrotten». Aasen stillte vår tyding av dette adjektivet opp som tyding nr.2 slik:

« – 2) sløv, udmattet, afkreftet, (mest i Spøg). Mandal.»

kastebytte (v)

– det at to personar byter ting med kvarandre på slump, – utan mellomlegg og utan å ha granska verdien nøye på tinga fyrst, kastebyte (Aasen: kastebyte).

Døme: Pettår og Jåon *kastebytta* klåkkane sine mæ verandrer, og begge pusta letta ud ettepå.

kjadre (v)

-snakke fort og støytvis, le og prate på same tid, skravle, mase, sladre, tjadre el. tjatre (Aasen: tjadra).

Døme: «Hå æ de dykken sidd’ og *kjadr*’ om?»

«En bli så indårli lei a *kjaddåre* te Gorine. Ho æ ut-ruli *kjadren*!»

Verbet her saman med avliingane ‘*kjaddår*’ (s,n) og ‘*kjadren*’ (adj) kan ein godt rekne som lydhermande ord.

Det er elles interessant å merke seg det Aasen skriv om kj-lyden i samband med forma ‘tjadra’:

«Det maa her bemærkes, at «tj» kun i nogle faa Distrikter (Hard. Nhl. Sdm.) bliver tydelig udtalt, da det nemlig i de fleste Egne faar samme Lyd som «kj».

kjambals (s,m)

– kamerat, venn, kompis.

Døme: «Hei, *kjambals*! Bli du mæ åss te byen ein tur?»

Dette ordet finst ikkje i noen vanleg norsk ordbok. Det er truleg eit slang-ord som var nylaga i Vennesla ein gong i mellomkrigsåra – eller noe seinare – og var velkjent i kameratflokkane den gongen.

Det er Torolv Askedal som har skaffa ordet til samlinga her.

kjase (v)

– skravle og prate i eitt; arbeide og streve utan at ein lik-som får gjort noe.

Døme: «Jårr dykken ikkje ant enn å *kjase* nå dykken kjæme sammen?»

«Nå he æ *kjasa* og mast mæ detta heile daen uden å kåmme noen vei!»

*‘Kjas’ (s,n) er ei avleiing til dette verbet. Det har tydingar som «tomt snakk», «masete strev», «person som har snakketøyet i orden og pratar som ein foss om alt og ingenting». – Ein slik person blir også kalla «ein **kjase-kåpp**».*

kjasse (v)

– vere ureinsleg, vere likeglad om ein skitnar til kring seg (Ross: *kjasse*).

Døme: «Trænge du å *kjasse* sånn færrde om du rænse fisk?»

*Avleiingar til dette verbet er m.a. ‘ei **kjasse**’ (= ei ureinsleg og uffjelg kvinne), ‘ein **kjass**’ (= ein motbydeleg og ureinsleg mann) og ‘et **kjass**’ (= noe som er ufyseleg og klissent).*

kjasseli (adj)

– klissen og våt, skitten, ureinsleg, motbydeleg, ufyseleg.

Døme: Vêre bli *kjasseli* nå de ringne færr møe!

«Dær va så *kjasseli* på hytta. Dei hadd’ ikkje jårt reint på allri dænn ti!»

Adjektivet ‘kjassen’ – ‘kjassent’ er synonymt med ‘kjasseli’ og båe er avleidde frå verbet ‘kjasse’.

kjeftesmelle (s,f)

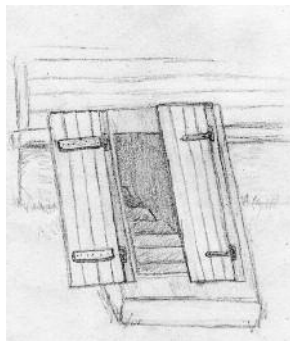
– éin / éi som kjeftar og skjeller ut med høg røyst – og har dette som vane, kranglefant, pratmakar, sladreker-ring.

Døme: Ho prøvt’ å onngå å møde Pedår færrde ‘an va ei *kjeftesmelle* som likt’ å rakke ner på fålk.

Ivar Aasen har i ordboka si ført opp tri nemningar som er gode synonym til vårt ‘kjeftesmelle’. Dei kjem frå

ulike kantar av landet og har alle 'kjeft-' som «forstaving»: 'Kjeftause', 'Kjeftauk(j)e' og 'Kjeftaure'. 'Kjeftause' er det mest kjende av dei i dag.

kjellårhals (s,m)

– trong trappenedgang frå utsida av eit hus og inn i kjellaren (Aasen: Kjellarstrupe).

Døme: De va fint fårr bannane å spele ball i trappane i *kjellårhalsen*.

kjosse (v)

– rote, lage uorden, ikkje halde orden på tankane, vere forvirra, tuste (Ross: tjusse).

Døme: Dei *kjossa* længe før dei fekk ud alle fiskegånane.

«Æ tykke du *kjosse* fælt mæ detta reinestykke! – Fære du d' ikkje te?»

Avleiingar til dette verbet: 'kjosse'(s,f) (= noe som er samanfiltra, tuste, usse; kvinne som er fæl til å rote), 'kjoss'(s,m) (= mann som har problem med å klare seg i ulike praktiske situasjonar, «kjossekap»), 'kjoss'(s,n) (= uorden, virvar, rot).

kjosseli (adj og adv)

– planlaus, meiningslaus, tungvinn, rotete, forvirra.

Døme: De blei ein *kjosseli* da. Dei fekk 'kje jårt hallparten ei gång a de dei hadde tænkt å jårr.

– Han snakka så *kjosseli* fårre 'an hadde slotta å bruge heimedialekten sin!

kjossen (adj)

– som er fæl til å rote og lage uorden, som ikkje greier å halde orden på tankane sine.

Døme: Tåone he allti vore litt *kjossen*. Ho he probleme mæ å hålle ården på tingane sine.

«Tykk' ikkje du Jåon he blitt meir *kjossen* ett' at 'an mista kâna si? – Han he nåkk fått møe å tænke på, stakkar!»

kjuring (s,m)

– gjætar; hjuring, hyrding (Aasen: Kjuring og Hjuring, norr: hirðingi, sv. dialekt: höling).

Døme: Siggur va *kjuring* fârr Vennessla-bøndane fleira somre på rad. Han hadde mellom fem-og-tyve og trêdve *kjyre* å passe på.

Norrønt har også forma 'hirðir' v.s.a. 'hirðingi' for dette ordet. 'Hirðir' kjem av germ. *herdija. Til same stamma høyrer sv. 'herde', da. 'hyrde', eng. 'herd' og ty. 'Hirte' – alle med tydinga «gjætar».

Hirðir har i dag ingen «etterkomarar» i norsk mál med denne tydinga, men bokmålet har teke opp i seg den danske forma 'hyrde'.

Dei norske formene 'hyrding', 'hjuring', 'kjuring' og det svenske dialektuttrykket 'höling' viser alle tilbake mot norr. 'hirðingi' (glsv. *hirþinge*) som er avleidd form.

kjyr (s,f)

– ku (Aasen: Ku, norr: kýr).

Døme: Litago va ei grei og fin *kjyr* som ga møe mjælk.

I gammalnorsk (norrønt) er begge formene 'kýr' og 'kú' eintalsformer. Gammalnorsk har kasusbøying med fire kasus (nominativ, genitiv, dativ og akkusativ) – slik det også er i tysk i dag. 'Kýr' er den gammalnorske forma i **nominativ eintal**. 'Kú' er tilsvarande form i **akkusativ eintal**.

Når venndølane såleis seier 'ei *kjyr*', så brukar dei ei eintalsform som dei har arva frå gammalnorsk. – Det må elles nemnast at gammalnorsk også har forma 'kýr' i fleirtal. Der seier venndølane 'kÿyre'.

Ordet blir bøygd etter dei vanlege reglane for *hokj.ord* i *vm.* mens nynorsk har former med *i-omlyd* (*u* > *y*) og *samandraging* i fleirtal:

vm: ei *kjyr* – *kÿyra* – *kÿyre* – *kÿyrane*
nyn: ei *ku* – *kua* – *kyr* – *kyrne*

kjyving (s,m)

-støyt eller slag med neven mot kroppen eller hovudet (Aasen: Kyving = «Nedtrykning»)

Døme: «Nå må du vere fårssikti mæ hå du seie te Morten! – Ellårs fær du dæ ein *kjyving!*»

Ordet heng truleg saman med adjektivet kuv = nedtrykt, nedbøygd og verbet kuve = trykke el bøye ned, gjere kuven – og er i tilfelle ei i-omlydt form.

På Voss har dei ei dialektform 'kyvling' med same tyding som ordet vårt her.

kjærv (s,m)

– bunt, knippe, kjerv (Aasen: Kjerv og Kjerve, norr: kerf og kerfi).

Døme: Onne krigen lagte me mange *lau-kjærve* te kræture, helst a åsp og eig.

Ordet har i-omlyd (a > æ/e) og høyrer saman med verbet 'karve' = «skjere i smått» (ty 'kerben', nl 'kerven' og eng 'carve' (utt.: ka:v)).

kjølslå (v)

– å varme opp ei drikke så pass at kjølden (kulda) i ho ikkje er så ubehageleg lenger.

Døme: Måora *kjølslåo* mjælka før dei minste bønnane skolle drikk' 'o.

kjøregar (s,m)

– kyrkjegard (Aasen: Kyrkjegard, bm: kirkegård).

Dette er ei ordform som «dei gamle» brukte. Men ho syner at 'gard' var den opphavlege nemninga i vm. for eigedomen der bonden budde.

I dag brukar venndølane ordet 'kjørkegår' i staden for 'kjøregar'.

kjørke (s,f)

– kyrkje, gudshus, samfunn av kristne (Aasen: Kyrkja, norr: kirkja, sv: kyrka, da: kirke, ty: Kirche, eng church).

Ordet kjem av gr. 'kyriakón' som eig. er eit adjektiv med tydinga «som høyrer Herren til» (av gr. 'kyrios' «herre»).

kjørkefålk
(s, mengdeord)

- 1. Folk som er på veg til gudsteneste i kyrkja.
- 2. Lokalt namn på stemorsblom, «natt og dag» (viola tricolor).

Døme: – De va foltt a *kjørkefålk* langs veien dæn sonda'n då dæn nye præsten skolle preke fårr fysste gång i Vennesla kjørke.

Ongane plokka «*kjørkefålk*» så Bestemåor kunne få litt å pønte mæ i staua.

kjørrmaule (v)

- Ete t.d. brødmatt utan å ha drikke innåt, tørrmaule(Aasen: turrmaula).

Døme: Pettår sadd og *kjørrmaulte* et halt brø før kaffien kâm på båore. Han va solten som ein skrobb.

'Kjørr' er sett saman av element frå 'tjurr' og 'tørr' (Aasen: turr, norr: þurr).

Verbet 'maule' blir ofte brukt vulgært. Det fortel gjerne om uvyrden og grådig eting. Det kjem av same rot som 'mule' som er nemning for munn' hos enkelte dyreslag (Sjå nærare om 'maule' lengre ut i ordlista!).

kjånne (s,f)

- kjerne; frø som finst inni frukt som eple, pærer og ulike steinfruktslag (Aasen: Kjerne,norr: kjarni, sv: kärna, da: kerne, ty: Kern).

Døme: «De va et nydeli eple! Æ åd de opp mæ *kjånne* og *kjånnehus* og alt!»

'Kjånnehus' = «hus» med stive «veggar» midt inni eit eple t.d.. 'Kjånnehuse' gjev vern til 'kjånnane' fram til dei er mogne.

'Kjånne' blir i vm. brukt som nemning for frø som finst i ulike frukt- og berslag: 'eple-kjånne,' 'abbel-sinkjånne', 'bringeberkjånne', 'jåorber-kjånne' (– som er festa til overflata av jordberet).

klodre (v)

- skjemme ut t.d.ei side i skriveboka med strekar og likeglad skrivning, rable (bm: kludre, lty:kluteren).

Døme: «Læråren bli sinna viss du *klodre* i bøgane!».

klomne (v)

– bli delt i to, rivne, sprekke, bli kløyvd (Aasen: klovna, norr: klofna, sv dial: klovna og klumna, da: kløvne).

Døme: Ho hadde så vont i haue at ‘o trudde de skolle *klomne*.

‘Klomne’ er eit inkoativt verb, dvs. verb som fortel om ein byrjande overgang frå ein tilstand til ein annan. Gjerningsord som ‘rivne’, ‘svartne’, ‘somne’, ‘vakne’, ‘jamne’, ‘hemne’ er inkoative verb (frå lat. inchoare = «byrje, take til»).

klådre (s,f)

– usse av hår som ikkje er til greie ut

Dæme: Håre hosses va foltt a *klådre*. De så ‘kje ud!

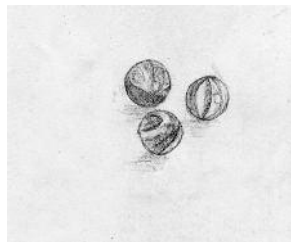
klåo (s,f)

– skarp nagl på tåspissen hos rovfuglar og rovdyr, klo (Aasen: Klo, norr: kló, sv: klo).

Døme: D’ æ ingen som he så skarpe *klønne* som katten.

Ordet høyrer heime blant hokjønnsorda som endar på rotvokalen i ub. eint. og har litt spesiell bøyning i vm.: ei klåo – klåoa (el. ‘klåona’) – klønne – klønnane

knausekule (s,f)

– lita, mangefarga og gjennomskinleg glaskule som borna får å leike med. Blir m.a. brukt til å spele ‘knaus’ (el. ‘femstein’), klinkekule.

Døme: *Knausekulane* he lett fårr å trælle vekk så du ikkje finne dei ijænn.

knegen (adj)

– gjerrig, gniken, småleg, som ikkje kan dele godene med andre (Aasen: knekjen, gniken).

Døme: «Gå ‘å *knegen* du æ! Ska du ha *alt* fårr dæ sjæl!?»

‘knegelus’ er vår lokale nemning for ‘gnikelus’, ‘gjerrigknark’.

kneipe (v)

– springe barbeint i nysnøen.

Døme: «Då de kamm nysnø, fekk ongane lov te å *kneipe*. De va spennanes! – Og så blei du så varm og gao på beinane ettepå!»

Her har me eit vennesla-ord der me held på den harde konsonanten 'p' sjølv om han kjem mellom to vokallydar i innlyd. Les om årsaken til dette under språkprøvene bak i boka!

kneskjøll (s,f)

– ovalt forma senebein som dekkjer sjølve kneleddet, kneskål, kneskjel (Aasen: Kne-skjel, norr: knéskel, bm: kneskjell).

Døme: Han slåo knee så stygt at *kneskjølla* sprakk.

*Rotvokalen i andreleddet '-skjøll' er truleg ein i-omlyd o>ø av skjøl (s,f). – I Alf Torps «Nynorsk etymologisk ordbok» er dette ordet presentert med fylgjande tekst: «Skjøl f (haardt, ytterste lag, f.e. emalje på tand, ytterste rand av hov, Tel, skjoll Seljord). Vilde være gno. *skjøl. Beslegtet med s k j e l og med gno. skjall n hinde (bak eggeskallet)».*

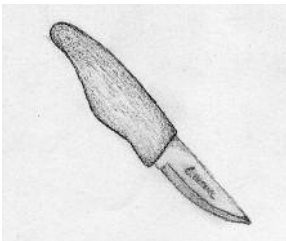
'Skjøll' finn me elles som fyrsteledd i 'skjøllsand', – som er vennesla-nemning for eit produkt som inneheld mykje kalk i form av skjell frå skalldyr i havet. Produktet nyttar ein som jordbeatings-middel i landbruket.

knisegraud (s,m)

– Når ungane er i slikt humør at dei knisar og småler og har det gildt saman heile tida, seier me til dei: «Æ tru dykken he ede knisegraud i da'!».

knivskapt (s,n)

– handtak på ein kniv, knivskaft (norr: knifsskepti).

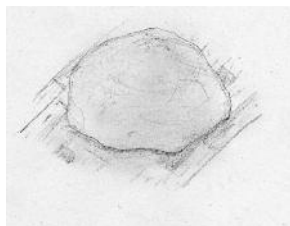
Dei gamle venndølane brukte lydkombinasjonane 'ps' og 'pt' ein god del der me seinare har fått kombinasjonane 'fs' og 'ft', t.d. i orda «løpse» = lefse, «jipe sæ» = gifte seg, «lopt» = luft, «låpt» = loft.

Og framleis seier me «opsedråbane» («ops» = ufs), «kvilerøpt» («røpt» = rift = kort tidsrom, dvs. 'ei lita rift av tida') og Heptekjerr («hepte» = hefte, dvs. 'stanse

opp og bli verande ei stund') – her namn på eit kjerr der «kjuringane» let «krætture» bli verande ei tid for å beite det saftige graset som voks der.

Lydkombinasjonane 'ps' og 'pt' i desse døma har me som arv frå det norrøne språket. 'Skapt' og 'skepti' er båe gammalnorske nemningar for inkjekjønnsorda våre – 'skaft' og 'skjefte'. Rotvokalen 'e' i 'skepti' / 'skjefte' er ein i-omlyd a>e. Omlyden finn me au i verbet 'å skjefte' = å setje skaft på (ei øks t.d.).

knøe (s,f)

– deigklump som er passe stor å kna, knøde (Aasen: Knoda, norr: knoða, Setesdal: knøde).

Døme: Ho hålt på mæ ei gåosli *knøe* som 'o skolle lage smultringe a.

Jf. '**knø**' (v), '**knøtrau**' (s,n) og '**knøost**' (s,m).

kogle (s,f)

– kongle, blomsterstand hos bartre (Aasen: Kongla og Kokul, norr: kōngull, da: kogle, Evje – Hornnes: kåkle).

Døme: Granskauen va foll a *kogle* (*kångle*) i fjåor, og gudongane kjénte gåoe pænge på å pele *frøkogle* (*frø-kångle*) te planteskulane.

I *vm.* er «**kogle**» og «**kångle**» synonyme ord som båe høyrer heime i dialekten vår. Men etymologisk har dei litt ulikt opphav:

Kogle, kåkle, kokul osv. er former som truleg høyrer saman med t.d. tysk 'Kugel' = «kule» og svensk (dial.form) 'kokkel' = «klump».

Kångle og kongla heng saman med norr. 'kōngull' som opphavleg hadde den vidare tydinga «klase».

komne (v)

– kovne, kvelast, miste pusten, kjøvast, kvamne (Aasen: kovna, kvamna og kvavna, norr: kafna og kvafna, isl: kafna, sv dial: kvamna, da (jysk): kvavne og kvovne).

Døme: Han låo så 'an hålt på å *komne*.

Mange venndølar ville truleg nytte forma 'kåvne' i staden for 'komne' i dømet her. Slik «vingling» har me også

når det gjeld variantane 'omn' / 'åvn' og 'somne' / 'såvne' – med lydovergangen trong og kort 'o' > kort og open 'å' i rotvokalen.

konsti (adj)

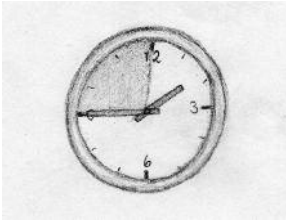
– småpen og nusseleg, barnsleg og nydeleg, fin og god.

Døme: «Lille Pedår æ allså så konsti mæ ny matrosdræss og ny lue!»

*Her har adjektivet 'kunstig' fått rett vennessluttale med særeigen, lokal tyding. Når vennesslafolk bruker 'kunstig' med allment innhald, er uttalen «kunsti»:
«Sånn kunsti oppførsel ser bare dommt ud!»*

koter (s,n)

– kvarter = 15 minutt, korter (Aasen: Korteer, eng: quarter).

Døme: Dei gamle sa: «Klåkka æ tri koter i fire». I dag seier me: «Klåkka æ kvart på fire».

Lat. 'quartus' ligg til grunn for ordet. Me har fått vår form «koter» via eldre dansk 'korter'.

kraune te (v)

– kome seg av ein sjukdom (saman med litt klage og sytting), friskne, kråne (Aasen: kraana).

Døme: «I da' kåmm Finn sæ ændeli ud a sænga. Nå ser de ud som 'an kraune te».

'Kraune' tyder 'syte', 'klage' i normert norsk, og 'kråne' tyder 'kome seg', 'friskne'. – Det ser ut til at venndølane med «kraune te» har fått eit uttrykk som inneheld både det 'å friskne' og 'å syte', – noe som høyrest svært så naturleg ut.

kræe (s,f)

– samling av fiskar som er trødde inn på ein kvist eller ein taustump for at ein skal kunne bere dei med seg.

– namn på sjølve kvisten som fisken blir trødd inn på (Aasen: Kræa = «Krog eller Kvist at hænge Fisk paa»).

Døme: Tore hadde mæ sæ heim ei foll kræe mæ småaure som han hadde fått på beidemakk neri strånna.

krækseli (adj)

– motbydeleg, ufyseleg, vemmeleg, til å bli kvalm av (Aasen: krekseleg, Ross: krekseleg, Rauland: kråsleg).

Døme: «Romme va innmari *krækseli* mæ gamle madrasser som lokta fælt».

‘Krækse’ (f) *blir brukt som nemning på kvinne som er ureinsleg og ufjelg.*

kræsen (adj)

– som er nøye på kva han/ho et, – som liker bare enkelte og bestemte matslag (Aasen: kræsen, Ross: kræsen = «svagelig og blødaktig»).

Døme: «Åola æ veldi *kræsen*. Han ed’ ikkje ant el’ brø mæ smør og sokkår på».

I dømet ser me at den jamstellande konjunksjonen ‘eller’ («el’») i vm. også kan fungere som samanliknande konjunksjon (– kjem i staden for konjunksjonen ‘enn’).

krættur (s,n)

– kyr, kveg, krøter (Aasen: krøter, norr: kreatýr, eng: creature, lat: creatura = «skapning»).

Døme: Siggur jætte *krætture* fær Vennesla-bøndane i mange år.

Det latinske verbet ‘creare’ (= «skape», «forme») ligg til grunn for vennesla-ordet her.

Oldtidskyrkja brukte det i tydinga «danne el. skape noe av ingenting». Denne tydinga nytta den engelske kyrkja til å lage sine nemningar ‘The Creator’ («Skaparen» el. «Gud») og ‘The Creation’ («skapinga av verda» – slik Bibelen skildrar ho).

I norsk er t.d. orda ‘kreere’ (v), ‘kreativ’ (adj), ‘kreasjon’ (s,m) og ‘kreativitet’ (s,m) danna av det latinske verbet.

krøsskaste (v)

– å slenge det ein beinet framom og over det andre når ein svingar på skeiser, å slenge krossvis over hinannan (Aasen: krosskasta).

Døme: Rolf va veldi flink te å sjeise. Han kunne *krøsskaste* både te venstre og te høyre.

'Krosskaste' er nok den forma som blei brukt i Vennesla tidlegare, for ho var også vanleg i andre bygder i det indre av Agder. Stadnamnet 'Krossen', som er namnet på eit gammalt vegskilje litt nord for kjøpesenteret Trekanten, seier oss at 'kross' var også eit vanleg venneslaord i si tid.

Fyrsteleddet, 'krøss-', i det omhandla ordet her ser ut til å ha blitt endra etter påverknad av nemninga 'kryss'. Både 'kross' og 'kryss' kjem opphavleg av lat. 'crux'. Forma 'kross' (s,m) kom til landet vårt i gammalnorsk tid via England eller Irland. 'Kryss' (s,n) kom hit via Tyskland.

– Venndølane bruker ofte kort 'ø' der normert norsk har kort 'y': 'sønge', 'pønte', 'løst', 'bøtte', 'tønn', 'krøss'.

'Et/ein 'krøss' (el. 'et kryss') har teke over funksjonen som 'ein kross' hadde tidlegare i vm.. I dag seier me «veikrøss» (el. «veikryss»). – Me har likevel ei viss vinging når det gjeld «krøss», – er det inkjekjønnsord eller blir det oppfatta som hankjønnsord og såleis er ein ekte etterkomar til «kross» i vm.?

'Kross' har elles tydinga 'kors' (i bibelsk meining) både i normert nynorsk og i mange dialektar.

kråmbu (s,f)

– butikk, landhandel med mange slag småvarer, krambu (Aasen: Krambud).

Døme: «Du fære de bårtpå kråmbua, Dær he dei så møe rart».

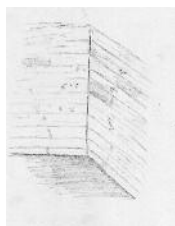
Jf. '**kråmkar**' (Aasen: Kram-kar) = ein kar som dreg rundt til bustadhusa og sel små kvardagsting som han ber med seg i ein koffert eller ein ryggsekk – og '**kråm**' (Aasen: Kram, norr: kram) = små kvar dagslege bruksting som er til sals.

kråon (s,f)

– krå, krok, kro, ro, hjørne i eit rom (Aasen: Kraa, norr: krá, kró, ró og vá, da: vrå, sv: vrå).

Døme: Han setta sæ bårti kråona mæ ei gåo båg.
Ho va nøye mæ å vaske godt i alle krønnane.

Formene i parentesen ovanfor kjem av germ. *kranhō

eller *wranhō som baa tyder «krumming», «vinkel». Stadnamn som Vrå (Telem.), Vå (Telem.) og Ro (Agder) – eller samansette namn med desse som grunnord (t.d. Vrådal, Våland, Rodal) er truleg danna av desse nemningane.

Bøying: **ei kråon – kråona – krønne – krønnane**

køpti (adj)

– stram, strak, flott og spenstig, som er rett i ryggen og ser kry ut.

Døme: Per så så *køpti* ud i dæn nye unifårma si.

kålljyb (s,n)

– Der det er så djupt vatn at ein ikkje kan sjå botnen, koldjup (Aasen: Koldjup).

Døme: Ændeli hadde Ingri lært å sømme så ‘o vågte sæ ud på *kålljybe*.

*Ordet fungerer også som adjektiv: «De kan ‘kje nytte å fiske mæ flua dær vanne æ **kålljypt**».*

*«Me fiska mæ beide dær tjønna va **kålljyb**».*

kåorte (s,f)

– umoge bær el frukt, kart (Aasen: Kart (m), Kort (m) og Korta (f), Ross: Kort (m) og Korta (f), norr: kartr, sv: kart).

Døme: Ongane åd så mange *eple-kåorte* at dei fekk vont i magen.

Forma ‘Korta’ hos Aasen er funnen i Setesdal og i Telemark (Vinje). Det er nok same forma som vårt ‘kåorte’: Det er hokjønnsord og har lang ‘o’ som rotvokal. I vm. blir denne uttrykt med diftongen ‘åo’. – Aasen gjev ‘Korta’ slik forklaring: «Muldebær (udvoxet, men ikke ganske fuldmodent) – – Korta er ogsaa et lidet Traadnøgle.» (Traadnøgle = «garnnyste»).

Ross gjev ‘Korta’ bare forklaringa «lidet Traadnøgle». Men han har funne ordet med denne tydinga også i Nedenes og Smålenene (Østfold). I Oslo-området er dialektforma iflg. Ross «Kaate».

Hokjønnsordet ‘korte’ er ikkje teken inn i vanlege norske ordbøker.

L

labr (s,n) – stivna, gelé-aktig og gjennomskinleg kjøtkraft som ein får når ein t.d. lagar «suss» (Aasen: Lap, Ross: Labr, da (jysk): læbber).

Døme: *Labre* lå og skalv på beden før ‘an beid te. En skolle tru de va rædd fårr dei stærke tænnane hanses.

langsammeli (adj) – langvarig og kjedeleg (Aasen: langsamleg, norr: langsamliga).

Døme: Somti he me none *langsammeli* møde på bedehuse.

larinde (s,f) – kvinneleg lærar, kort form for den gamle nemninga ‘lærarinde’. Forma blei brukt på Vennesla skule før «frøken» fekk innpass.

Døme: «*Larinda* ga åss bestandi et salmeværs i lekse». «*Larinda!* – Æ fære ikkje te dettæ reinestykke!»

lasteskåd (s,n) – brattheng eller fjellskrent der ein sender tømmeret utfor.

Døme: «Me sænte ti tølte udfårr *lasteskåde mæ Bommebekken* på éin da!»

Tradisjonelt bruker venndølane ordet ‘last’ synonymt med ‘tømmer’. Det gjeld au i ein del samansette ord som t.d. ‘lastehåggår’, ‘fåorelast’, ‘skurlast’ – og ‘lasteskåd’.

Ordet ‘last’ har tysk opphav med m.a. tydinga ‘ladning på skip’. Den norrøne forma er ‘lest’ som i vår tid er kjend som gammal måleining for lastevna til ei skute.

lausbeden (adj) – om fisken når han bare er så vidt borti agnet utan å bite skikkeleg til, lausbeitt (Ross: ‘lausbeitt’ og ‘lausbiten’).

Døme: Fisken va så altfårr *lausbeden* dæn kvellen. Gudongen fekk ein heil hau mæ napp, mæn bare tåo fiske!

lausmonna (adj)

– laus på munnen, flåkjefta, – fæl til å prate om alt og ingenting, – som seier ting ein helst burde halde for seg sjølv, – som er fæl til å sladre, lausmynt, lausmunna (Aasen: ‘lausmynt’ og ‘lausmunnad’, da: åbenmundet).

Døme: Dær va ingen som tårte betru sæ te Bjørn fårde ‘an va så *lausmonna*.

lausmålka (adj)

– om kyr som er svært lette å mjølke, lausmjelt, lausmjølka (Aasen: ‘lausmjelt’ og ‘lausmylkt’, Ross: ‘lausmjølk’ og ‘lausmolka’).

Døme: Då Berit lærte sæ å målke, måtte ho prøve sæ på «Brannåkka», får «Brannåkka» va så *lausmålka* at mjælka bjønt’ å rænne mæ éi gång Berit tåo i pattane.

led (s,m)

– farge, fargenyanse, kulør, let el. lett (Aasen: Lit, norr: litr, da: lød, Grimstad-/Arendalsdistriktet: lødd, sv dial.: ‘lit’ og ‘let’).

Døme: «Æ lig’ ikkje *leden* på såkkane. Ellårs æ di greie nåkk.»

Fjæse hosses sjifta *led* då ho hørt’ at ‘o hadde vonne dæn ståore pængepremien.

Truleg hadde ordet tydinga ‘andletsfarge’, ‘utsjånad’ opphavleg. Såleis blir ‘lød’ forklart med desse orda i ei moderne dansk ordbok: «– den farve som noget har, især om menneskers hudfarve.» Jf. ‘annled’ lengre framme i ordlista!

*Formene i parentesen går tilbake på germ. *wliti- (s,m) som i sin tur er danna av eit germ. sterkt verb *wlitan (norr: inf. ‘lita’ – pret. ‘leit’ = «sjå – såg», «få auge på – fekk auge på»). Jf. andreleddet i ‘raudleitt’ (bm: rødlett)!*

leg (s,m)

– ei form av ordet ‘leik’ som nok har blitt til etter påverknad frå dansk, kan hende via bymålet i Kristiansand. Forma ‘leg’ finn me i barnemiljøet fyrst og fremst, men me kjenner også ordet ‘selskabsleg’ godt.

Døme: «Kåmm, så ska æ lære dykken ein ny *leg!*»

Elles kjenner me godt til orda 'tereleik' og 'årreleik' i Vennesla-målet. Desse gamle nemningane syner nok at 'leik' er den opphavlege forma for 'leg' i dialekten vår.

lekkeblom (s,m)

– lokalt namn for planten løvetann (gr. 'leontodon'), mest brukt av borna (Aasen: Lekkjeblom).

Døme: «Hær æ de mange høge og fine *lekkeblome*! Ska me lage none lange lekke te å ha ront halsen?»

Stilken på løvetann-planten er hol som eit røyr og smalnar av mot toppen. Borna lagar ringar av desse stilkane ved å stikke den tynne topp-enden inn i den romslegare botn-enden. Når ringane etter kvart blir smøygde i kvarandre, får ein til slutt eit lekke som kan hengast rundt halsen. Sønn har namnet 'lekkeblom' blitt til.

libbe (s,m)

– kjælenamn eller kallenamn på sau, lubb (Aasen: 'Libba', 'Lubb' og 'Lubba', norr: lubba = svær, rund torsk, sv: lubber = treg og tjukk kar).

Døme: «Kåmme då *libben*, så ska du få mad!»

'Libbe' er dialektform som høyrer heime på Agder der ho erstattar hankjønnsorda 'lubb' eller 'lubbe' som me finn i dei offisielle ordbøkene med tydinga 'lubben skapning', oftast om dyr. Men 'lubbe' er også hokjønnsord og tyder då 'lubben jente' eller 'lubben kvinne'.

lid (s,f)

– tidspunkt, augneblink, lit (Aasen: Lit, norr: litr = tid).

Døme: Han sprang de 'an konne fårr å røkke tåge og fekk slængt sæ på i siste lida!

Jf. 'li' el. 'lide' (v) = «gå» (om tida): «De li' alt langt på da'en».

ligfår (s,f)

– gravferd, likferd, gravfølge, «begravelse» (Aasen: Likferd, norr: 'líkferð' og 'líkfor').

Dette er eit ord som «dei gamle» brukte, og som kjem av den gammalnorske forma 'líkfor' ('for' = ferd, reise. Det høyrer saman med det sterke verbet 'fara').

ligge (v)

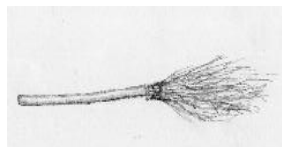
– liggje (Aasen: liggja, norr: liggja).

Døme: «Æ he 'kje følt mæ no' gåo i de siste, – så æ he leie (lågge) pal i heile da!»

Dette sterke verbet har tri ulike partisippformer i Ven- nesla-målet, ei eldre form 'leie' og to yngre 'lågge' og 'ligge'. Det blir bøygd slik:

å ligge – ligge – lå – he leie / lågge / ligge

(Sjå nærare om 'ligge' under 5. klassa av dei sterke verba i språkdelen!).

lime (s,m)

– bunt med bjørkeris som er bunden saman til ein kost for feing i fjøs, på låve og i tun. Kosten er somtid festa rundt eit treskaft (Aasen: Lime, norr: lími).

Døme: «Kan 'kje du ta limen og feie fjøsgålve færr mæ, – så æ du ein grei gud!»

lise (s,f)

– lindring, lette, lite opphald i smertene (Aasen: Lisa, norr: lísing, eldre dansk: lise = ro, kvile; dovenskap).

Døme: Medesinen værka fært. Ho fekk ei lida lise før 'o bjønt' å værke værr' enn før.

Ordet kjem frå det lågtyske adjektivet 'lise' = roleg, sakte, stille.

livlåort (s,m)

– lokal og vulgær nemning for 'innvollar'. Kan t.d. bli brukt av ein gutunge som er svært sinna.

Døme: «Viss du ikkje passe dæ, kjæm' æ te å slå livlå- orten ud a dæ».

loks (adv)

– beint, direkte, lukt, raskt og rett fram, utan vidare (Aasen: lukt).

Døme: Ho va så færrtvila at 'o sprang loks på elva. Han fåor loks ner i avgronnen.

'Lukt' er perf. partisippform til det norrøne verbet 'lykja' = 'avslutte', 'ende'.

'Loks (el. 'luks') er ei form me finn på Agder fyrst og fremst. Ho er «etterkomar» av norr. 'loks' (adv) = 'til slutt', 'endeleg', 'omsider'.

Dette adverbet er eig. norr. genitivform av substantivet 'lok' (s,n) = 'ende', 'slutt' og kjem truleg frå uttrykket 'til loks' = 'heilt', 'fullt ut' (preposisjonen 'til' styrte genitiv i norrønt, jf. 'til fjells', 'til havs' osv. i moderne norsk).

Ordet blir gjerne brukt om bråe og dramatiske avslutningar.

lomsk (adj)

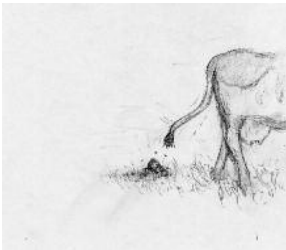
– skummel, upåliteleg, uberekneleg, listig, lumsk (Aasen: lynsk og lønsk, Ross: lymisk, norr: lymskr, sv: lömsk).

Døme: «Pedår æ ein *lomsk* mann. Du vette allri hå du he 'an hønne!»

'**Lømsk**' er ei anna form som me bruker i Vennesla. – Me har kan hende fått ho frå det svenske 'lömsk' som har same meining som vårt 'lomsk'.

'Lømsk' kan i visse høve au ha ei positiv tyding 'flink', 'dyktig' i vm: «Du æ jammænn lømsk! At du skolle greie de dær, hadd' æ allri trudd!»

lure (s,f)

– ein «porsjon» lort som t.d. kua legg frå seg medan ho beitar (Aasen: lura, norr: lúra), skitklatt.

Døme: Litago la frå sæ ei *lure* midt i tuna heime.

'Mannelure' er nemning i vm. for skitklatt frå menneske.

lysgråo (v)

– å legge settepoteter i sollyset innomhus, t.d. i eit vindauge, tidleg om våren – for å få fram kraftige groer som gjer at potetene skyt raskare opp når dei har kome i jorda.

Bøying: lysgråo – -gråo – -grådde – -grådd

Døme: Dei he *lysgrådd* settepotetsane i alle år. Då fære di fram *nygrådde* potetse veldi tili.

læbete (adj)

– om kjolekant som er ujamn slik at tøyet heng lengre ned her og der rundt kanten når du har kjolen på (Aasen lepputt).

Døme: «Kjåolen din æ læbete, Turid! Du må få stelt ‘an før me jænge te kjærka!»

Her har me med dansk påverknad å gjere. Adjektivet ‘læbete’ har det danske substantivet ‘læbe’ (= ‘lippe’) som utgangspunkt.

*Germ. grunnverbal er *lep som tyder «henge ned».*

læden (adj)

– som lagar mykje låt el. læte, – som har lett for å ta til tårene når ein ikkje får viljen sin (– helst om såkalla bortskjemde born).

Døme: «Sånn ein læden onge! Han grine ju fårr ingenting!»

Det sterke verbet ‘låte’ (norr:láta) ligg til grunn for dette adjektivet. Rotvokalen har i-omlyd å > æ.

låortesogge (s,f)

– vulgært og nedsetjande namn på ei kvinne som ikkje kan halde det reint ikring seg, og som er svært ureinsleg med seg sjølv.

Døme: «Æ lig’ ikkj’ å bli bedt te båors dær i huse, fårr kåna æ ei låortesogge», sa Jens.

lårje (s,f)

– gammal, stygg og vasstrekt pråm med flat botn, lodje, lorje.

Døme: Finn tårt’ ikkje legge ud på fjåoren i dæn gamle lårja som han hadde lånt a Åola.

Ordet kjem av russisk ‘lodija’, ein type elve- og kystfartøy som blei brukt i pomorhandelen. Pomorhandelen var ein bytehandel som gjekk føre seg mellom norske og russiske kystbuarar i Finnmark og Nord-Russland frå omlag 1750 og til starten av fyrste verdskrigen (pomor = «kystbuar»).

_____ **M** _____

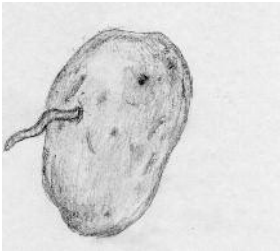
maddlei (adj)

– utan lyst på mat av eit bestemt slag, som har mista matlysten, matlei (Aasen: matleid, norr: matleiði (s,m) = ulyst på mat).

Døme: Somti ede me så møe sødsage at me bli *maddleie* fårr ei stonn.

makkeståkken (adj)

– som er «stukken» av insektlarver, makketen.

Døme: «Dænna potetsa æ *makkeståkken*. Se dæn kræk-selie, gule og stive makken dær!»

mare (s,f)

– tilstand av redsle i samband med ein vond draum, person som masar og plagar heile tida (Aasen: Mara, norr: mara).

Døme: «Du hadde visst *mara* i nått, Signe. Du bar dæ så fårrfærdeli i sømne!»

«Håll opp, Truls! Du æ ei *mare* sånn som du drive på og plage mæ!»

Frå gammalt er Mara oppfatta som eit overnaturleg kvinneleg vesen, t.d. eit gjenferd, som om natta set seg på brystet til ein som søv, og rir av stad (Jf. 'mare-ritt')

marodår (adj)

– småsjuk, litt dårleg, uvel, lemster, maroder (via ty 'marode' (adj) = «uvel», «sjuk» frå fr 'maraud' (s,m) = «kjeltring», «slyngel»).

Døme: «Æ æ så *marodår* i da at æ tru 'kj' æ kan på arbei'».

Det franske substantivet 'maraud' er også grunnlag for 'marodør' (s,m) som er nemning for ein soldat som lest

vere sjuk og difor legg seg etter avdelinga si for å plyn-dre sivilbefolkninga.

masti (adj)

– trassig, styrlaus, eigenrådig, mastig (Ross: ‘mastig’ og ‘mastrig’, lågtysk: ‘mastig’ = sterk, mektig, stolt; feit , gjødd, oppfora).

Døme: «Æ ska seie gudongen he blitt *masti* ette vært. Æ kan ‘kje rå mæ ‘an længår!»

Dette adjektivet er ikkje å finne i nyare (rettskivings)ord-bøker korkje på nynorsk eller bokmål.

Hos oss er det fyrst og fremst knytta til Agder og Setesdalen. Men det finst i søraust-svenske dialektar med tydinga ‘frodig’ (om korn) og i eldre dansk der det tyder ‘modig’, ‘mektig’.

Me har ordet frå lågtysk der ‘mastig’ er danna av substantivet ‘Mast’ som har to ulike tydingar: 1. mast (skipsmast), lang stong – og 2. oppfeiting, gjøding; kraftfor.

Ein talar då om oppfeiting av og kraftfor for grisar.

Frå gammalt var eit viktig kraftfor for grisar nøtter 190

ketre.

Adjektivet vårt representerer såleis opphavleg eigen-skapane både hos mastetrea og hos frukten desse ber fram.

I si tid kom adjektivet på folkemunne til å stå for – i overført tyding – eigenskapar som galdt mektige, krav-store og velfødde lokale herskarar (Jf. dei lågtyske ty-dingane i parentesen ovanfor!).

maule (v)

– ete mat av eitt slag, ete «bart» utan å ha drikke innåt (Aasen: maula, isl: maula, sv: mole = ete tjurt brød, ty: maulen = surmule, furte, henge med lippa).

Døme: Me fekk lov te å maule så møe pølse me årka. D’æ nydeli å maule rosine!

Jf. ty Maul (s,n) = «kjeft», det tyske uttrykket «Halt’s Maul!» – og verbet ‘kjørmaule’ lengre framme i ord-lista!

maun (adj)

– moden el. mogen, fullt utvikla (Aasen: mogen, sv: mogen, da: moden).

Døme: «Æ lure på om blåbberane æ *maune* alt, me he hatt så gåo varme i de siste».

«Pærane æ alt *øvemaune*. – Dei æ ‘kje te å ede længår.»

‘Maun’ bruker venndølane som eigenskapsord for bær og frukt. Men me seier t.d. «ei moden kvinne», «i moden allår», «skulemoden».

merakkels (s,n)

– uforståeleg hending, under, mirakel (lat: ‘miraculum’ (s) av ‘mirare’ (v) = «undre seg»).

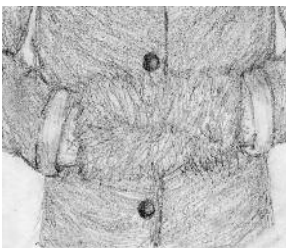
Døme: «D’æ då et *merakkels* at de jænge væl!», seie dei i Vennesla om ei nestenulykke.

mjøllen el.

– lett, tørr og laus (t.d. om snø), lett som mjøl, mjølen (Aasen: mjøllen, **møllen** (adj)norr: mjöll (s,f) = mjøll el. mjell, «tørr nysnø», sv: mjäll (s,n) = «flass», «fin og laus snø»).

Døme: Kers Pink æ ein potetsslag som gje gåoe og *mjøln*e (el. *mølne*) knalle te midda’smaden.

*Indoeuropeisk verbal grunnrot er *mel som står i avlydsforhold til det sterke verbet ‘male’ = «knuse til pulver» (bøying: male – mel – mol – male). Ei rekke velkjende ord i språket vårt har utvikla seg frå dette verbalet og er såleis i slekt med ‘mjøllen’, t.d. desse substantiva: ‘mølle’, ‘mold’, ‘malm’, ‘mjøl’, ‘mølje’ – og det svenske ‘moln’ som tyder «små spreidde godvêrsskyer».*

moffe (s,f)

– Kort «sylinder» av pelsverk el. tjukt ullstoff til å stikke båe hendene i når det er kaldt vêr, muffle. ‘Muffe’ er også fagnamn på ein ‘røyrskøyt’.

(Aasen: Muffa (s,f) og Muffel (s,m) = ‘halvhanske’, ‘hanske utan ‘fingertuppar’, ty: Muff el. Muffe = ‘hylster’, av lat. muffula = ‘pelshanske’).

Døme: Onne krigen lagte dei *moffe a kaninsjinn* både te jæntane og damane. Gudane og mannfålkane hadd’

igronnen ikkje brug fårr sånn no'. Dei he som regel ikkje tålmaodihed te å halle nevane inni *sånn ei moffe* lange stonna a gånga. De passe møe bær fårr mannfålkane å stelle mæ *moffe som du sjøyde røyr mæ!*

mogl (s,n)

– Muggsopp som ein ofte finn på ulike matslag, t.d. på heimelaga syltetøy og saft., mygl el. mugg, skimmel (Aasen: Mygla (s,f), norr: mygla (s,f), sv: mögel, da: mul).

Døme: Dær va *mogl* på tåppen a saftflaskane. Kårkane hadd' ikkje vore årtli tette.

moske (s,f)

– garnlykke i eit strikketøy el. eit hekletøy, maske, maske i fiskegarnet (Aasen: Moske, norr: mōskvi, ty: Masche, eng: mesh).

Døme: Helga æ så fæl te å miste *moskane* og spøda nå 'o strikke, og då bli ho lei a heile bonningen.

Dei fiska mæ *småmoska gån* i åna. Då fekk dei uhår-veli møe småfisk!

*Ordet er truleg av germansk opphav med verbal grunnform *meskw = «knytte».*

Om 'bonning', sjå lengre framme –, og om 'spøde' lengre ute – i ordlista!

møe (s, adj og adv)

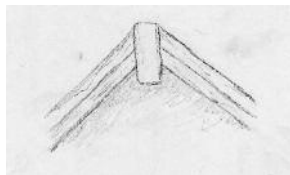
– mykje el. mye, stor mengd, i høg grad (Aasen: mykje, norr: mikill (adj) og mjøk (adv), sv: myket, da: meget).

Døme: Arne tykt' 'an *fekk møe* fårr pængane. Mæn måora visst' at *møe* jekk opp i røyg.

«Dær va *møe fålk* i kjørka på sønda'», sa Pedår då 'an møtte præsten.

Gradbøying: møe – meir – mest

mønsås (s,m)

– Den øvste bjelken eller åsen oppunder mønet på eit hus (Aasen: Møneås).

«Se! Bjarne ballansere langsette *mønsåsen!* Æ tykk' 'an æ heilt galen!» sa søståra hanses som beundra stå-orebråoren veldi, «han ska visst legge på *mønesteinane*».

møssmårr (s,n)

– nedkøkt, skilt mjølk som er tilsett bruna sukker og litt mjøl, myssmør. Blir brukt som pålegg.

Døme: Kan du ‘kje smør’ ein *møssmårr-bede* te mæ?»
sa gudongen då ‘an kamm inn te måora, «æ æ skrobb-solten!»

møyge (v)

– gjere mjukare, møykje, mykje (Aasen: møykja el. mjuka, norr: mýkja).

Døme: «Nå ska ‘an få møygt sæ! – D’æ ‘kje spøg å hånge last!»

Pianisten må *møyge fingrane* før ‘an bjønn’ å spele.

Adjektivet ‘mjuk’ (bm: myk, norr: mjúkr, vm: mjug) ligg til grunn for ordet. Germ. verbal gr.form er *maukian = ‘gjere mjuk’).

I-omlyd au > øy.

mærj (s,m)

– merg, substans av feit masse inst i knoklane, kjerne, kraft, styrke (Aasen: Merg, norr: mergr, bm: marg, sv: mærg, da: marv).

Døme: De va nydeli å su ud mærlen a beinane nå di lagte suss!

«Dær æ mærlj i dæn karen!»

Her er igjen eit døme på palatalisering i Vennesla-dialekten, dvs. at ‘g’ blir uttalt som ‘j’.

‘Mærlj’ er ei gammal vennesla-form som er lite i bruk hos oss i dag. Dei fleste nyttar no bokmålsforma ‘marg’.

mårje (v)

– vere iherdig, halde på, halde på med eitt og det same utan å gje seg, mare, murke, maure (Aasen: mara, norr: mara, sv dial.: móra).

Døme: Per *mårja* og *arbeidde* frå tili om mårraen te seine kvellen.

«Æ tænke Tårkel *fære mårja a sæ* nå ‘an ska te mæ lastehågging!»

mårrbakke (s,m)

– bakke som under vatnet går skrått nedover frå ei

grunne til koldjupt vatn, marbakke (Aasen: Marbakke, norr: marbakki el mararbakki).

Døme: Me sette gånane akkorat dær *mårrbakken* bjønne. Dær fære me allti fisk.

Forstavinga 'mårr-' kjem av norr. 'marr' = «hav», «sjø». Jf. ord som 'mareflyndre', 'marhalm', 'marekatt', 'marulk' osv.

_____ N _____

nadi (adj)

– flink til å passe på sitt, gjerrig,, nask, natig, grisk, nærig, naten (Aasen: naten, da dial.(Bornholm): nadog.

Døme: «Æ trudd' ikkje du va så nadi. Du kan ju 'kje onne andre no'n ting!»

narrvoren (adj)

– som har ein tendens til å oppføre seg narraktig og tåpeleg i enkelte situasjonar, narrvoren.

Døme: «Sjæl om Jåon æ reint får å vere ein klåg mann, så æ 'an no' *narrvoren* ei gång iblant».

Andreleddet '-voren' i dette samansette ordet er perf. part. av 'å vere' (hankj. / hokj.-form).

nasekrim (s,m)

– snue, «naseforkjølelse» (Aasen: Krim = forkjøling, isl: krim = slim).

Døme: Heile loktesansen va fårsvonnen fårde 'an hadde fått *nasekrim* om nåtta.

Jf. 'krimsjuk' som tyder 'forkjøla'.

naube (v)

– be inntrengande og lenge, trygle, naudbe (Aasen:naudbidja).

Døme: Ho *nauba* di om ikkj' å ta bâne frå 'o.

Bøying i vm: å naube – -be – -ba – -bedd

ner (adv)

– ned, frå eit høgare til eit lågare nivå (Aasen: ned, norr: niðr, da: ned, sv: ned el. ner, ty: nieder, nl: neder el. neer).

Døme: «Me va på vei *ner* Drivenes-kleivane – – –».

Me ser at vm. har 'r' i dette ordet der skriftmåla våre har 'd'. Denne r-en finn me i den norrøne forma 'niðr'. I det tyske 'nieder' har dei halde på både d-en og r-en. Det har også hollendarane gjort i forma 'neder', medan 'neer' lydleg er identisk med vårt 'ner'. – Svenskane har både 'ned' og 'ner' som skriftmålsformer.

*Sannsynleg germ. rotform er *nípara- .*

nogge (s,f)

– (ei minste) skramme, skrape, ripe, (eit minste) fnugg, nogg (Aasen: Nogg (s,n)).

Døme: «Dær finst 'kje *nogga* på bilen min sjæl om æ he hatt 'an i fleira år!»

«Dær æ 'kje *nogga* ijænn a heile stasen!»

Ordet heng saman me det sterke verbet 'nygge' = få små skader ved skubbing, gniding, smågnaging, gnissing. Bøying av verbet (nynorsk): å nygge – nygg – nogg – nogge

nogra (s,f)

– tilstand då ein er svært uroleg og fer hit og dit tilsynelatande utan mål og meining.

Døme: «En skolle tru du hadde fått *nogra* i da! Hå æ de du springe og mas' ette?»

Ordet høyrer heime på Agder.

'Nogra' er bunden eintalsform. Me finn ei ubunden eintalsform 'nokr' hos Hans Ross. Men ei slik er snautt i bruk hos venndølane i dag.

«Nogra» heng elles saman med verbet 'naukre' el. 'nokre' som m.a. har tydingane «streve el. slite for hardt» og «skjelve av veikskap».

Ivar Aasen skriv i kommentarane sine: ««Han naukra se for mykje» om en som arbeider mere, end han har godt af».

nærkåne (s,f)

– kvinne som står nær og hjelper til ved fødsler, jordmor, nærkone (Aasen: Nærkona, norr: nærkona).

Døme: Dei reinte Gonil som ei gåo *nærkåne*. Dei sænte allti bu' på ho nå ei a kånane i nabolage skolle ha lide.

nøre onne (v)

nøre på

– tenne opp i vedkomfyren for t.d. å koke kaffi.
– legge ny ved på glørne i bålet eller i komfyren (Aasen: nøra, norr: nøera).

Døme: «Nå må æ visst opp og *nøre onne*», sa gamle Jakob støtt nå 'an vångna om mårraen.

Han måtte stadi *nøre på* udøve kvellen. – Hær va kalt og stjerneklart øve skauen og tjønna dær dei øve-nåtta.

'Nøre' er eit verb som ikkje er i vanleg bruk i Vennesla – anna enn i faste uttrykk som vist her.

Ordet tyder «styrke», «kveike», «gje næring til» og er av same rot som verbet 'å nære'.

Som substantiv har det t.d. meininga «småved el. bjørkenever til tenning av eld».

Det er også blitt nytta som norsk nemning for 'oksygen' – t.d. i nynorske lærebøker.

nøte (adj)

– nære på, så vidt, på hogget, på nære nippen.

Døme:»De va *nøte*! – Æ va sikkår på æ skolle ha gått uddfårr!»

'Nøte' er inkjekjønnsform av 'nøten' som m.a. har tydinga «som er nøye avpassa», «som er i nøyaktig balanse». 'Nøten' er lite i bruk i vm. i dag. Det ser ut til at bruken av ordet er avgrensa til inkjekjønnsforma i eit fast uttrykk, slik dømet syner.

nått (s,f)

– natt, mørkaste tida på døgnet (Aasen: Natt, norr: nátt el. nótt).

Døme: «Æ he 'kje såve i heile nått. – Æ æ gærr-trøytt!»

Bøying: ei nått – nåtta – nette – nettane

nåttvår (s,m)

– 1. namn på eit av sakramenta i den kristne kyrkja, innstifta av Jesus kvelden før han blei krossfest, nattverd.
2. eldre nemning for kveldsmåltid, kveldsmat (Aasen: Nattverd, norr: náttverðr el. náttvórðr el. nótturðr, sv: nattvard, da: nadver).

‘Nåttvår’ er ei eldre vennesla-form som går tilbake på det gammalnorske ‘náttvórðr’. Ho er ikkje lenger i bruk i vm. korkje som nemning for sakramentet eller for kveldsmåltidet.

I dag nyttar me forma ‘naddvær’ når det er tale om nattverds- sakramentet. Ho er ein variant av den danske forma.

Og når kvelden kjem, «ede me kvellsmad».

nåvår (s,m)

– navar, kraftig borereiskap som dei nytta til å bore hol for jernlekke i endane av lastestokkar som skulle brukast til bom eller tømmerlense (Aasen: Navar el. Naavaar, norr: nafarr).

Døme: De va møe arbei å lage *nåvårshål* te ein dobbelbom som strækte sæ frå Nesådden te Måsei’lanne!

‘Nafarr’ er sett saman av dei norrøne nemningane ‘nǫf’ = «nav» og ‘geirr’ = «spyd» [–fleirtalsformer til ‘nǫf’ er ‘nafar’ el. ‘nafir’]. Opphavleg tyding på ‘nåvår’ er eigentleg «spiss reiskap til å lage hol til hjulnavet med».

_____ O _____

obstanasi (adj)

– som har sterk eigenvilje, som ikkje er til å rå med, stri, trassig, obsternasig.

Døme: «Gudongen he blitt så *obstanasi* i de siste at me ikkje lengår kan rå mæ ‘an».

Ordet er ei omlaging av lat. ‘obstinatus’ som kjem av verbet ‘obstinare’ = «å vere stri og stivnakka».

omfar (s,n)

– omgang; mål for storleiken på maskene i eit fiskegarn (Aasen: Umfar) .

Døme: Aurane i Vennessla-fjåoren æ så små at me må bruke gån mæ firåtyve omfar fårr å få di!

omikjoss (adv)

– i eit einaste rot, hulter til bulter (Ross: ‘tjusse’ (v) = rote, vere forvirra, tuste).

Døme: «Nå æ de på ti’e at du fære rødda opp. Alt du eie og he ligge ju *omikjoss!*»

Han va heilt på kneane så vont hadd’ ‘an de, og tankane hanses fåor *omikjoss* heile tia.

Jf. elles orda ‘kjosse’, ‘kjosseli’, ‘kjossen’ og ‘kjosse-kåpp’ lengre framme i ordlista!

onne (prep)

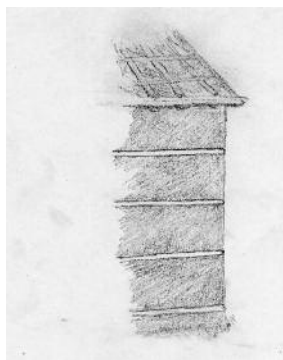
– under, på undersida, motsett av ‘over’ (Aasen: under, norr: undir).

Døme: Dær æ ‘kje møe ly *onn*’ ei gran nå de reine længe.

Dær va møe potetse *onne* risane i år.

Som kjent, så uttaler venndølane til vanleg den korte u-en i skriftmålet som kort ‘o’. Derfor er mange av orda under bokstaven ‘o’ her ord som i skriftmålet har former med førebokstaven ‘u’.

onnebåor (s,n)

– bord (planke) som ligg under ytreborda på ein vegg med ståande kledning.

Døme: Me kunne bruke mange a dei gamle *onnebåorane* då me sjifta klønning på udhuse.

onnseli (adj)

– blyg, sjenert, smålåten, beskjeden, tilbakehalden (bm: unnselig).

Døme: Marie va så *onnseli* at ‘o jekk lange omveie fårr ikkj’ å møde fålk!

Ordet tyder eigentleg «som ser vekk frå». Det har lågtysk opphav.

onntagen (prep)

– ikkje medrekna, med unntak av, unnateken / unnateke (bm: unntagen, da: undtagen).

Døme: Alle bønnane, *onntagen* Per, kunne sømme.

Ordet er eigentleg perf.part.form av det danske verbet 'undtage'.

onnår (s,n)

– overnaturlig gjerning el. hending, nifs hending el. ulykke som utruleg nok endar godt, under, mirakel (Aasen: Under, norr: undr, da: under, sv: under, eng: wonder, ty: Wunder, nl: wonder).

Døme: Bibelen færtele at Jesus jāore mange *onnår*. «Torleif datt så stygt i håppbakken at de va et 'onnår' han ikkje drab sæ!»

*Her har me eitt av orda som i dei nordgermanske språka har mista framlyden 'w' (Jf. dei nordiske og dei mellom-europeiske formene i parentesen!) Germ grunnform : *wundra- = «undring», «det å undre seg».*

opphallsvêr (s,n)

– vêret ein får når det sluttar å regne eller snø, opphaldsvêr.

Døme: «Ændeli va de blitt *opphallsvêr* så me kunne kåmme åss ud!»

Ordforma «opphallsvêr» er ført opp i ordlista til gamle lærar Olav Hagen og blei brukt av dei gamle venndølane.

Ordet har tri stavingar og er sett saman av to substantiv som er knytta til kvarandre med ein s-genitiv: 'opphall-s-vêr' (nyn: opphald-s-vêr).

I dag bruker dei aller fleste venndølane ordforma 'opphållsvêr' i dette høvet. Endringa frå gammal til ny form finn me i andre stavinga (-hall- > -håll-). Denne stavinga er eit substantiv. Formene er høvesvis danna av det nynorske verbet 'halde' og det danske verbet 'holde'. Det nynorske verbet 'halde' (uttalt 'halle') har altså vore

i vanleg bruk i Vennesla tidlegare. Nå seier me 'hålle' som kjem av den danske forma 'holde' som også er den vanlege forma i bokmål.

Om me bøyer desse tri formene 'halde' (nyn), 'hålle' (vm.) og 'holde' (bm), er skilnaden mellom sterke og svake former tydeleg:

*å halde – held – heldt – halde
å hålle – hølle – hållt – hållt
å holde – holder – holdt – holdt*

'Halde' er sterkt bøygd, 'holde' er svakt bøygd.

Vennesla-forma 'hålle' har sterk bøyning i presens ('hølle') og svak bøyning i preteritum og perfektum partisipp ('hållt'). Formene med svak bøyning har dansk opphav. Den sterke presensforma er ei fornorska venneslaform med omlyd (o > ø), tonem 1-uttale og svarabhaktivokal (tilleggs vokalen -e).

Den gamle venneslaforma 'halle' har sannsynlegvis hatt ei bøyning som svarer til den nynorske, men med dei språkelementa som ligg naturleg i dialekten – assimilasjonen ld > ll og svarabhaktivokal i presensforma, slik: å halle – helle – hellt – halle

Me ser at både den eldre presensforma 'helle' og den yngre 'hølle' har omlyd (henholdsvis a > e og o > ø) + svarabhaktivokal. Den einaste reelle endringa er overgangen av rotvokalen frå e til ø som er eit resultat av at infinitiven har fått den danske forma 'holde' («hålle») i staden for den norske 'halde' («halle»). For omlydsvokalen til a er e, og omlydsvokalen til o er ø (såkalla i-omlyd).

Dette dømet saman med fleire andre døme på bøyning av sterke verb i Vennesla-målet viser at presensformene av sterke verb som regel er meir motstandsdyktige mot ytre påverknad enn dei andre bøyingsformene av desse verba.

oppsetsi (adj)

– som set seg opp mot ein eller annan autoritet, sjølvrådig, ulydig, trassig (ty: aufsässig).

Døme: «Skulle du ha sett sånn oppsetsi gudonge!? Dær he fårælrane noe dei kan bryne sæ på».

Ho mærka fært at non' a jæntane i dænn nye klassen va veldi oppsetsie.

ops (s,f)

– ufs, bratt overhengande fjellskrent, nedre kant av eit hustak, takskjegg (Aasen: Ufs, norr: ups).

Døme: Dær va ei stygg *ops* nerenfårr dær fjelklatrårane va.

Grase grådde fræsst udøve *opsa* på de gamle huse.

opsedråbe (s,m)

– drope som fell frå takufsa eller takskjegg, ufsedrope, takdrypp (Aasen: Ufsedrope, norr: upsadropi).

Døme: Ho fanga *opsedråbane* i ei balje så ‘o hadde vann te å sjylle klæane i. Så slapp ‘o å bruke brønnvanne.

Frå gammalt av hadde venndølane p-lyden i ord som ‘lopt’, ‘låpt’, ‘løpse’, ‘knivskapt’, ‘jifte sæ’. – P-en er i dag skifta ut med f slik at det nå heiter ‘loft’, ‘låft’, ‘lefse’, ‘knivskaft’, ‘jifte sæ’.

Det er der konsonantkombinasjonane ps og pt stod mellom to vokalar i innlyd og etter vokal i utlyd i desse orda at endringa har skjedd. Men framleis står altså p-en i ‘ops’ og ‘opsedråbe’.

Og ‘Heptekjerr’ var opphavleg ikkje eit byggefelt, men eit kjerr med godt gras der hjuringane stoppa opp, brukte tid, ‘hefta’ for at kyrne skulle få beite seg ferdig.

‘Heptekjerr’ er elles eitt av døma i dialekten vår på at gamle språkelement som regel blir ståande i namn og faste uttrykk.

osse (s,f)

– t.d. samanfiltra tull med garn, vase, floke (Aasen: Ussa).

Døme: Fiskegånane lå i ei einaste *osse* i bonnen a båden – folle a småfisk. – Han grudde sæ te å rænse dei.

osse sæ (v)

– bli samanfiltra og rotete; bli forvirra.

Døme: «Tøymen *ossa sæ* så æ ikkje fekk fiska i de heile tatt!»

Tankane he lett færr å *osse sæ* nå en ska seie no' i ei færrsamling.

P

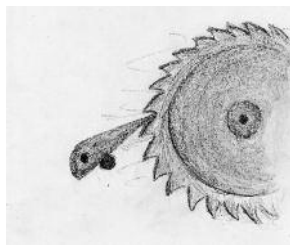
pagge sæ (v)

– kose og stelle vel med seg sjølv.

Døme: «Se 'an! – Nå ska han rækti *pagge sæ*. – Sette sæ inn i sofakrågen mæ ei gåo båg, ei kolaflaske og ein påse mæ pianødde!»

Ordet har truleg samanheng med 'bagge' (norr: 'baggi') som er nemning for ein tjukk, velfødd og klumpete skapning el. person.

pal (s,m)

– stoppebolt el. – hake som hindrar eit gangspel i å gå i revers (Aasen: Pal, nl: pal, eng: pawl).

Døme: Nå fæsskarane brugte gangspele te å sveive inn bommane mæ, hørte du *palen* klikke måod tænnane på tannjule (jf. '*pal*' (adv) *nedanfor!*).

pal (adv)

– urørleg, bomfast, heilt stille.

Døme: «Jåon æ gårrdåven. Han he leie *pal* i heile da!»
«Dænna skruen æ 'kje te å få løyst. Han sidde *pal!*»

Ordet er eit lån frå hollandsk (frisisk) 'pal' eller 'pall' og det engelske 'pawl'. Ordformene har kan hende blitt til i sjøfartsmiljøa i desse landa når dei brukte gangspel om bord i skipa – t.d. for å hive anker.

Ein veit ikkje for visst kvar ordet opphavleg kjem frå, men kan hende det er avleidd av eit gammalindisk 'bala' som tyder «kraft». (Jf. 'pal' (s,m) ovanfor!).

papper (s,n)

– papir,stoff av samanfiltra plantefibrar som er valsa ut til tynne flak (Aasen: Papir, norr: pappir, sv: papper).

Døme: På Honsfåss lage di mange slags *papper*.

Denne forma av ordet – med uttaletrykket på fyrste stavinga – vil ein nok høyre mest mellom folk som er knytta til Hunsfoss, kan hende på grunn av påverknad frå svensk som elles har ei form som er svært lik den gammalnorske.

Vennedølane seier elles for det meste ‘papier’ – med trykk på andre stavinga. Ordet kjem av det greske ‘papyros’ og har kome til Skandinavia via latin og tysk.

pebbår (s,m)

– pepar, det mest kjende og mest brukte krydderet ved sida av salt, laga av fruktene til planteslekta ‘piper’ (Aasen: Pipar, norr: piparr, bm: pepper, lat: piper, gr: piperi).

Døme: «Du må ‘kje ha så møe pebbår i maden! – De bli fårr stærre fårr bannane».

Ordet kjem opphavleg frå orientalske språk.

peise (s,f)

– skolm el. belg på erteplanten (Aasen: Pesa, Setesdal og Telem.: peskje, gml. eng: pease, lat: pisum = «ert»).

Døme: «Du kan sjønne at ongene må få lov te å ede så møe ærtepeise dei bare vil. D’ æ sunn mad!»

peise på (v)

– drive hardt på, vere iherdig.

Døme: Dei peiste på oppøve bakkane så svetten rant.

Verbet er avleidd av ‘peis’ som er namn på eit slag svepe. Det kjem av det lågtyske ‘pese’ som er nemning for kjønnslemmet hos store hanndyr som t.d. oksar. Dette lemmet er brukt til å lage svepe av, svepe som sjølvsagt blir nytta til å få fart på hestane t.d..

pele (v)

– plukke, sanke; pirke, fingre med (Aasen: pila, sv: pela el. pilla, Grimstad-området: pille, nl: pelen, lat: pilare = «dra ut hår»).

Døme: «D' æ måoro å pele tyddeber nå d' æ rødt opp-
øve bakkane!»

«D' æ 'kje no' gåosli mæ fålk som pele sæ i nasa!»

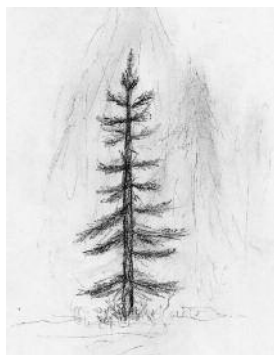
Verbet har kome til oss via lågtysk av lat. 'pilare'.

pele sæ vekk (v-uttr) – forsvinne, bli borte, «pitla seg vekk» (vestl. dialekt: pitla = «gå med stutte steg», «trippe»).

Døme: «Nå må du se å *pele dæ vekk*. Du æ så i veien atte!»

Uttrykket blir gjerne nytta for å få småborna or veggen slik at dei ikkje hindrar vaksne i arbeidet, – eller for at borna sjølv ikkje blir skadde.

pinegran (s,f)

– seintveksande gran som t.d. stend i myrkanten, under andre tre eller på karrig mark.

Døme: Dær æ tidt ein gåo del jogl i *pinegrane*.

pjoskeli (adj)

– pjuskete og småsjuk, urven, ugreidd og ustelt, uopp-
lagt. Om dyr: – som har dårleg pels.

Døme: «Æ æ litt *pjoskeli* i da. Mæn nå he æ tatt et par
tablette. – Æ fær' håbe de jælpe!»

Mons va blitt *pjoskeli* og stygg ette all slåstinga mæ nabokatten.

plondre (v)

– ha problem med å gjennomføre arbeidet du held på
med, streve, bale, plundre (Aasen: plundra).

Døme: Per *plondra* og sjaua mæ dæn gamle bilen heile
da'en.

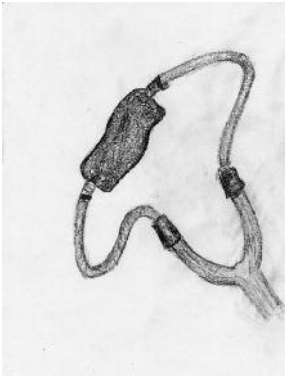
Den opphavlege og vanlege tydinga av verbet er 'plyndre', 'røve'. Det gjeld sv: 'plundra', nl: 'plunderen', eng: 'plunder', ty: 'plündern'. Desse språka har ikkje laga verbavleiingar med innhald som svarar til det norske 'plundre' (vm: 'plondre').

'Plyndre' er dansk form som er adoptert av både dei norske målformene med denne opphavlege tydinga.

Her har norsk såleis to verbformer avleidde av same rot, men med tolleg ulikt innhald, – den eine med i-omlyd (u>y), den andre utan slik omlyd.

Formene er eit lån frå lågtysk 'plunderen'.

pløse (s,f)

– skinnlapp som ligg under snøringa på ein sko. – Skinnlappen som ein legg steinen i på springbørse (spretterten); – hudpose, blemme, blære (Aasen: Pløsa, sv: pløs, eldre da: pløs).

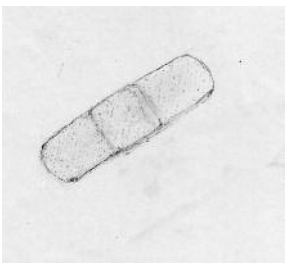
Døme: «D' æ ei plage nå pløsa legge sæ i rynke oppå vrista».

«Pløsa på springbørse hadde gått isønn så æ måtte sjere ud ei ny ei a ein gammel skåo».

Ho hadde foltt a pløse på ryggen a all såolinga.

Jf. '**pløsete**' som er adjektiv i vm. til ordet her. – 'Pløse' kjem av lågtysk 'pleuse'.

plåstår (s,n)

– plaster, hefteplaster (Aasen: Plaaster, norr:plåstr, sv: plåster, eng: plaster = plaster, gips, kalkblanding til murpuss).

Døme: En legge plåstår på såre fårr å få de te å gråo.

'Plåstår' er ei gammal Vennesla-form av ordet. Den har rotvokalen 'å' som svarar til 'á' i den gammalnorske forma. I dag seier venndølane 'plastår'. Men framleis kan ein høyre folk som talar om «å plåstre et sår». Då har me verbforma av ordet.

Ordet er svært gammalt, og den eigentlege og opphavlege tydinga er «deigliknande masse til å smørje på sår». Det er lånt frå lat. 'emplastrum' som igjen kjem frå gr. 'emplássein' som tyder «å forme».

pokka (adv)

– heilt, ganske, fullstendig – i uttrykket «pokka nødt».

Døme: Han va *pokka nødt* te å få opp potetsane før snøen kåmm!

Ordet er perf. part. av verbet 'pokke' el. 'pukke' som tyder «mukke, knurre, stå på sitt, ikkje gje seg».

Verbet 'pukke' med tydinga «slå, knuse stein» kjem av same rota. – Lån frå ty 'pochen' = «banke, slå, hamre på sitt, pukke på sitt».

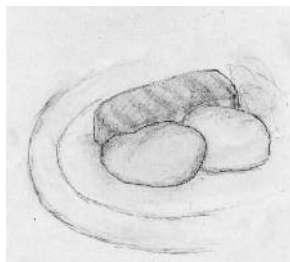
porken (adj)

– vriden, vrang, tverr, sur, purket (sv: purken, = sur, gretten, norr: purk (s,n) = 'gjerrigskap').

Døme: «De kan 'kje nytte å spør Nils om jælp. Han æ så *porken* at!»

*Jf. elles **purk** (s,m) = «vrang og sur person» og «nedsetjande nemning på politimann» – og **purke** (v) = «vere motvillig, furte».*

potets (s,f)

– potet, jordeple (Aasen: Poteta, sv: potatis, nl: potaat, spansk og italiensk: patata, portugisisk: batata).

Døme: «De bli lissom ikkje årtli midda uden at me he *potetse* innte fisken ellår kjødde».

S-endinga i ordet kjem truleg frå den engelske fleirtalssendinga i 'potatoes' slik det også har skjedd i svensk. Ordet har såleis kome til oss frå engelsk, kan hende via svensk. Den engelske fleirtalssendinga har vm. behalde i alle formene både i eintal og fleirtal som bøyinga her viser: ei potets – potetsa – potetse – potetsane .

Ordet kjem opphavleg frå eit indianarspråk på Haiti.

potetssmør (s,n)

– «Smør» som blei laga under krigen der poteter var viktigaste ingrediensen. Andre ingrediensar kunne vere vanleg smør, fløte eller mjølk i varierende mengde alt etter kor mykje ein hadde av det i dei harde rasjoneeringstidene då det var vanskeleg å få tak i feitt til matlaginga.

Potetene, som var godt kokte, blei knuste og rørte saman med dei andre ingrediensane både lenge og vel til ein hadde fått ei jamn og fin masse. Så smakte ein til med salt og hadde gulfarge i slik at det såg ut som om

ein hadde med skikkeleg smør å gjere. Dette «smøret» danna underlag for pålegget som ein hadde på skiva. Og ein «søltebede» var kanskje resultatet.

Ivar Aasen har dette ordet med i ordboka si med forma «Potetesmør». Han gjev det slik forklaring: «En Blanding af stødte Poteter og Smør».

«Potetssmør» hørde såleis med til kvardagskosten hos nordmenn lenge før Andre Verdskrigen. Og det vitnar om «smalhans» i kvardagen for mange.

Ordboka til Aasen kom ut fyrste gongen midt på 1800-talet.

preke(v)

– prate, snakke, snakke i det vide og det breie; halde tale, forkynne (Aasen: preika el. preka, norr: prédika, da: præke, sv: predika. Frå lat ‘praedicare’ = «forkynne», «rope ut»).

Døme: «Håssen æ de du *preke!*? – D’ æ ‘kje sant de du fårtele dær!»

«Pedår *prekte* som ein præst længe før ‘an fyllte fæmm år!»

prime (v)

– vase, tøyse, skrøne, ha rare innfall (Aasen: prima, da: prime = «vere frå seg», sv: prima = «snakke tankelaust», lågtysk: primen = «tale over seg»).

Døme: «Nei, nå mein’ æ du *prime!* Dænna gånga æ de fantasien som spring’ a mæ dæ!»

Ordet høyrer saman med lat: ‘primum’ (s) med tyding «grunnlag, begynnelse».

Eng: ‘prime’ (adj) har same opphav som vårt ‘prime’ (v), men med eit innhald som høver betre med det latinske: «fyrst, fremst, opphavleg» (Jf. t.d. vårt ‘prima vare’ og eng. ‘primeminister’).

Elles har ordet tidlegare vore mykje brukt for å fortelje om eit «grunnlag» som er lagt for ein alkoholrus hos ein person som treng «å stive seg opp», – noe tydingane våre i innleiinga her vitnar om.

pryle (v)

– straffe med juling, rise, banke, slå (Aasen: pryla, da: prygle, sv: prygla, ty: prügeln).

Døme: *Pettår blei prylt færrde han hadde ståle tobakk på «Kopra».*

Verbet høyrer saman med det tyske 'Prügel' (s,m) som tyder «kjepp», «påk» – og som etter kvart også har fått eit innhald som er synonymt med vårt «juling».

pråm (s,m)

– liten, open båt – flat– eller rundbotna, pram, eike (Aasen: Praam, sv: pråm, norr: prámr).

Døme: «Æ må ner te åna og ause pråmen. Han æ foll a vann ett' alt reine».

*Nemninga er eit lån frå gammalslavisk 'pramu' som rett og slett tyder 'båt'. Indoeuropeisk verbalrot er *per med tyding «sette over».*

pustfoll (adj)

– andpusten, som pustar tungt.

Døme: Trond va så pustfoll då 'an kåm fram at 'an nesten ikkje fekk sagt de han skolle.

pysedråbe (s,m)

– Når kyrne blei handmjølka, gjekk fyrste mjølkeskvetten ofte til katten som såleis fekk 'pysedråben' sin. Men same namnet fekk au den mjølka som borna drakk straks ho var sila. – 'Pysedråben' hadde framleis varmen frå kua i seg.

Døme: Katten malte gla' då 'an fekk skåla mæ *pysedråben*.

Jåon hålt allti kåppen onne silen nå 'an skolle ha *pysedråben* sin.

pæse (v)

– puste tungt, stønne; drikke tomt utan opphald (Aasen: pæsa, sv: päsa, da: pæse).

Døme: «Finn *pæse* fælt nå han jænge i bakkane. Han he blitt altfærr kjokk i de siste!».

Terje va både tyst og solten då han kåmm heim frå skauen. Så han *pæste* li'e godt i sæ ein heil litår mæ nysilt mjælk.

pøntevåon (s,f)

– von om at ein kan pynte på, forbetre eller reparere eitt

eller anna. Helst brukt i negative samanhengar, t.d. om vanskelege born – eller om svært slitne klede eller sko (Jf. 'bødevåon'!)

Døme: «Dænn gudongen æ så umauli at de ikkje æ *pøntevåon* på 'an længår!»

Onne krigen hænte de nåkk at skomagår Jørgen Fosshheim sa: «Nei, dessa skåoane æ d' ikkje *pøntevåon* mæ længår».

pøntedåkke (s,f)

– Dokke som blir stilt opp til pynt; kvinne som er ekstrem til å sminke seg og stase seg ut, pyntedokke (bm: pyntedukke).

Døme: På kømmåoden hadde Bestemåor ei fin *pøntedåkke* ståanes som småjentane bare fekk lov te å hâlle fârrsikti mæns Bestemåor så på.

Berte blei litt a ei *pøntedåkke* ett' at 'o flytta te byen.

pøs (s,m)

– bytte, vassbytte, skipsspann; nemning på den mengda som ein pøs inneheld (Aasen: Pøs, da: pøs, sv: pyts, nl: puts, lågty: pütse).

Døme: Han bar vann i *tåo ståore pøse* te kjyrane som va tjåora udpå jåore. Dei va så tysste at 'an måtte gå fleire gånge. «De bli sikkårt mõe gåo mjælk a detta», tenkt 'an.

Notto ga vekk *ein pøs* mæ fine potetse te naboen.

Dette er eit ord som høyrer heime i skipsfartsmiljøet. Me har fått det via dansk frå lågtysk 'pütse'.

pøse ner (v)

– regne kraftig, styrtregne.

Døme: De *pøste ner* heile daen, og om kvellen va bekken blitt ei lida elv. (Jf. '*pøsrein*' (s,n) = styrtregn).

pådde (s,f)

– klasse av skiftevarme virveldyr, padde; – i vm også nedsetjande nemning på ein person som er sta og stri og held på sitt (Aasen: Padda og Podda, norr: padda, sv: padda, gml.eng: pad el. paddock, eldre nl: podde).

Døme: Dær va folllt a *pådde* som hålt te ront dænn lille tjønna.

«Gorine æ ei *pådde*! Ho je sæ ‘kje sjæl om ho vett at ‘o ikkje he rætt!»

(Jf. *pådden* (adj) = sta stri, sjølvrådig, vriden og vrang).

R

rab (s,n)

– skred, ras, utgliding, namn på skråning ned mot elva der stein og sand glid (rapar) ut stundom når det er flaum (Aasen: Rap, norr: hrapa (v) = styrte ned, falle; fare fort, skunde seg).

Døme: «*Rabe*» ellår «*Rabane*» æ navn på elveskråninga frå Revia oppøve måod Nesodden i Vennessla.

radd (s,m)

– fant, knekt, vrang og vriden person (Aasen: Radd, sv. dialekt: radd = fillet person, tørkeklut).

Døme: «*Dei seie Pettår æ ein gammel radd, mæn æ æ ‘kje så sikkår på de. Æ tykk’ ‘an æ grei å preke mæ!»*

radda (adv)

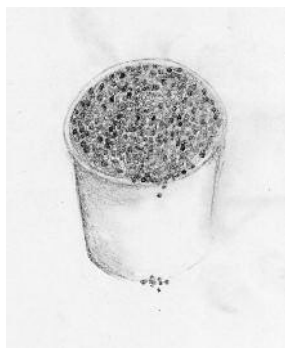
– fullt, i mengdevis, tett i tett.

Døme: «*Dær æ radda mæ tyddeber i Ivelannsskauane i år, seie dei!»*

Dær va *radda* mæ fålk øve alt på festplassen då Kronprinsen skolle tale.

raddfoll (adj)

– heilt full, fylt til randa.

Døme: Randi hadde tåo *raddfolle* pøse mæ fine blåbber mæ sæ heim frå skauen.

- rade** (adv) – leitt, trist.
Døme: «De va *rade* at du slåo fåoden din så stygt!»
- raden** (adj) – vondskapsfull, stygg, sur og tverr, vrang, raten (Aasen: raten, norr: hrata (v) = forkaste, vrake; snåve, stupe, sv. dialekt: ratig = usedeleg).
Døme: Måora hadde d' ikkje godt nå sønnen va heime. Han va rætt og slett *raden*.
- radesjuge** (s,f) – namn på eit slag syfilis eller lepra (spedalsksjuge) som var vanleg i den sørlegaste delen av landet frå 1600-talet til ut på 1800-talet, ratesjuge (Aasen: Ratesjuge).
Ivar Aasen skriv i si 'Norsk Ordbog' fylgjande om denne sjuka: «Navnet siges at grunde sig derpaa at Sygdommen skal have en fordærvelig Indflydelse paa Sindelaget». I Telemark kalla dei sjukdomen for «fillesjuge».
- radeskab** (s,m) – vondskap, vrangskap, det å vere sur og tverr.
Døme: «D' æ reine *radeskaben* nå han seie at 'an ikkje lige maden du he lagt te han».
- ratning** (s,m) – person som er 'raden', sur, tverr og vrang (Aasen: Ra-ting, Vinje i Telem.: ratemann).
Døme: Åola va ein *ratning* heime, sa dei. Kåna va allti letta nå han jekk på arbei'.
- ragekniv** (s,m) – barberkniv, eit slag faldekniv med svært hardt stål til å ta skjegget med, rakekniv (Aasen: Rakekniv, norr: raka (v) = rake, barbere).
Døme: Han brynte *ragekniven* på ei brei lærreim før 'an tåo te å rage sæ.
- rallar** (s,m) – lausarbeidar som dreg ikring og får seg arbeid på ulike anlegg, slusk; fri og ubunden mytefigur (sv: rallare).
Døme: Dær va *mange rallare* mæ på å bygge Sørlandsbanen.

Ordet heng saman med svensk 'rall' og 'rallväg' og blei truleg til under den sterke jernbaneutbygginga i Sverige mot slutten av 1800-talet. 'Rall' er svensk nemning på ein vagg som gjekk på skinner og som rallarane frakta skotstein på. 'Rallväg' er svensk omlaging av eng. 'railway'.

Men ein må au rekne med at verbet 'ralla' har virka sterkt med ved danninga av ordet. – 'Ralla' (som både er norsk og svensk verbform) har tydingar som peikar hen mot det som er særmerkt for rallaren og det han driv på med:

*flakke, fare omkring;
snakke mykje, skvaldre, røde;
trille, rulle.*

ramle (v)

– dette, falle, gå over ende; skramle, buldre (Aasen: ramla, sv: ramla, lågty: rammeln, nl: rammelen).

Døme: «Siggur æ ein gao sjihåppår. Han *ramle* nesten allri!»

De *ramla* fælt då steinrase jekk!

«Tru du 'kje Tormod snåvla i sine ei'ne bein og *ramla* så lang 'an va – midt på flade veien!»

raske på (v)

– skunde seg, få opp farten (av 'rask' (adj) = fort, snar, snøgg, kvikk, frisk og sprekk).

Døme: «Nå må me raske på så me ikkje kjæme får seint!»

raske sammen (v)

– samle saman i full fart (av 'rask' (s,n) = avfall, bos, skrap).

Døme: Gudongen *raska sammen* none klæe, potta dei i ryggsekken og fåor a'gåre.

rause (v)

– falle ned, dette i mange bitar; knuse, øydelegge (Aasen: rausa = styrte fram = «ruse fram»).

Døme: «Då me ræsta krafti i tree, *rauste* plommene ner. Så va de bare å pele så fært me konne!»

«Jørgen æ så umauli at 'an *kjæme te å rause alt de me he bygd opp!*»

Døma viser at 'rause' er eit verb med både intransitiv og transitiv funksjon .

ravgal (adj)

– heilt gal, fullstendig uriktig (Aasen: ravgalen, eldre da: ravgalen, sv. dialekt: ravgalen).

Døme: «Reinestykke du kjæme mæ dær æ *ravgalt!*»
«En skolle tru han va *ravgalen* sånn som han oppføre sæ!»

'rav-' er eit prefiks til forsterking av grunnordet (Jf. «ravfant», «ravfollt», «ravtjokt», «rav-roskanes galen»).

rege (v)

– flyte, drive,spasere utan mål og meining, flakke, gå og slenge (Aasen: reka, norr: reka, sv: räka).

Døme: Dær æ litt a vært som *rege* nerøve elva nå d' æ fløym.

Nå ongdommene ikkje he no' å jårr, så bli dei *reganes* langs veiane.

ryme (v)

– flykte, springe sin veg, rømme, løpe (Aasen: røma og ryma, norr: rýma, lågty: rümen, sv: rymma, isl: rýma, da: rømme, nl: ruimen, ty: räumen).

Døme: «Nå må me *ryme!*» viska Per. Han og Jåon hadde lommane folle a gåoslie eple som dei hadde knabba i hagen hos Pettårsen. Så *røym* dei og setta sæ te å ede oppi skauen.

Dette verbet har hatt avvikande og spesiell bruk i barnemiljøet i Vennesla fordi det i mange samanhengar blei fullt ut nytta som synonym til 'springe' el. 'løpe'.

Ein lærar frå Kristiansand fortalte meg at han i studietida ein gong stillte opp som vikarlærar for ein 5.klasse ved Moseidmonen skule. Då dei ein dag skulle ha gymnastikktime ute, kom ein av gutane bort til han og spurde: «Du lærår, kan mi 'kje ryme 60-metåren i da'?»

Verbet er opphavleg sterkt verb i vm. og høyrer til 2.klassa av desse verba med slik bøying: å ryme – ryme – røym – he røme.

I dag blir presensforma uttalt med tonem 1 – slik det

skal vere for dei sterke verba – og enkelte bruker framleis preteritumsforma 'røym'.

*Germ. verbal grunnform til formene i parentesene ovenfor er *rúmijan- som hadde den opphavlege tydinga av ordet «gjere det rommeleg / ope ikring seg» (Ein som «ryme» el. flyktar, søkjer bort frå det som stengjer til ein rommeleg stad der han kan bevege seg fritt).*

*Den verbale grunnforma er ei avleiing av det germ. adjektivet *rúma = «romsleg», «vid». Substantivet 'rom' (s,n) er ei anna avleiing til denne rotforma. Venndølane uttaler dette substantivet med kort og trong o-lyd («romm») som i vm. «burde» skrivast med 'u'. Det ville gje litt forklaring til at «ryme» har i-ømyldt rotvokal (u > y). – Det svenske språket gjer denne samanhengen tydeleg med substantivet 'rum' og verbet 'rymma' = «ha rom til», «flykte». Norsk språk har valt i-ømylden o > ø (rom / rømme).*

rænnefåg (s,n)

– snøfók, snødrev, rennefók, kaldt vêr med vind som får laussnøen til å renne bortetter oppå den hardare snøen (Aasen: Rennefok).

Døme: De va bidanes kall vinn mæ rænnefåg då Tore ændeli kamm sæ på vei heim øve isen

Sisteleddet '-fåg' (fók) er avleidd av verbet 'fyge' (fyke). Jf. elles da: fog = 'sne-fog', shetlandsk: fog = «fykande snø», «lett og tynt skydekke» og eng. 'fog' = «tåke»!

Det shetlandske 'fog' syner truleg påverknad frå både den danske og den engelske forma. Men dei to formene har ulike opphav.

råga (adj)

– røka, så fullt at det held på å gå over kanten, med toppmål, med overmål, med «råge» (Aasen: Roke (s,m), norr: hroki (s,m), sv. dialektar: roka el. ruka (s,m), bm: ruke, nyn: røke, vm: råge (s, f / m)).

Døme: «Me pelte så folllt at alle spannane va råga mæ tyddeber».

Substantiva 'røke' el. 'ruke' = «liten haug» (Jf. 'kuru-ruke'!) har altså same opphav som adjektivet 'råga'.

Når me seier «Blåbberspanna æ råga», så ser me for oss ein liten haug med ber som stikk opp over kanten på spannet.

rånl (s,f)

– skorpe på ei brødiskive, rand av t.d storkna fløte, saus, suppe e.l. rundt kanten av ei mugge, ein bolle, eit spann eller eit fat (Aasen: Raand, setesdalsk: rond; jærsk (etter Ross): rannla (v) = «gjere stripet»).

Døme: Måora likt' ikkj' at ongene låod ver' å ede *rånla* på bedane.

Rånla i flødemoggen va blitt sur og lokta 'kje godt.

_____ **S** _____

sadde (s,m)

– tjukk, seinvoren og somlete person; kraftig skybanke (Telem: sadd).

Døme: «Gori fårr ein sadde du æ! – Nå må du se å få beinane mæ dæ!»

Toralf Askedal har skaffa dette ordet som han au knyter ei lita regle til – om vêret:

«De sidde ein sadde i vest i kvell, så de bli nåkk ringn i måra».

Ordet er kanskje ei omlaging av verbet 'å sabbe' = «å gå seint og slepande».

sakrasti (s,n)

– sakristi, siderom i kyrkja der presten tek på seg dei liturgiske kleda – og ulike kyrkjelege eignelutar er gøymde.

Døme: Præsten sjynta sæ inn i *sakrastie* fårr å sjifte på sæ messehaggelen.

Venneslaforma 'sakrasti' (med vokalen a i staden for i i andre stavinga) er gammal og blei kan hende danna med påverknad frå nemninga 'sakrament'. Det latinske verbet 'sacrare' som tyder 'helge', 'innvie', ligg til grunn for nemningane.

Lat. 'sacrare' (v) har hovudtrykket på a-en i andre stavinga. Når dette trykket blir flytta til siste stavinga i 'sakraasti, kan den nemnde a-en lett få ein veikare uttale som fører til at han blir erstatta med ein slakk e-lyd (ə). I dag seier mange 'sakresti'. Noe tilsvarande er kan hende i ferd med å skje med 'sakrament' som også har hovudtrykket på siste stavinga.

saktens (adv)

– nok, vel, kanskje, for så vidt (da: sagtens).

Døme: «De kann du *saktens* seie, mæn æ tru 'kje du he rætt!»

Ordet er ei meir folkeleg eller familiær form av det danske 'sagte' (= «stille», «roleg») som igjen kjem av lty. 'sachte'. Liknande folkelege former med endinga '-(e)ns' er au laga av andre ord, som t.d. 'fluksens' (av lty. 'fluks' = «straks», «brått») og 'muffens' (av ty. 'Muff' = «muggen lukt»).

Olav Hagen har også ført opp 'sakti' som form ved sida av 'saktens' i ordsamlinga si. 'Sakti' er den eldre dialektforma vår som svarer til da. 'sagte' og lty. 'sachte'.

santen (adv)

– forsterkingsord i uttrykket 'min santen' = «jammen», «sanneleg», «for visst», «mi sann».

Døme: «Æ tru *min santen* du he rætt i de du seie dær».

Uttrykket 'min santen' kjem antakeleg frå eit da. 'hille min santen' som igjen har opphav i lty. 'hilge Sunte'. 'Hille' og 'hilge' tyder 'heilag' mens 'santen' og 'Sunte' kjem av lat. 'sanctus' = «helgen».

Vårt uttrykk 'min santen' tyder såleis 'min helgen', mens da. 'hille min santen' med norsk ordstilling tyder 'min heilage helgen'. Men dei norske uttrykka 'mi sann' el. 'min sann' som stadfestingstillegg har kanskje gjort sitt til at Vennesla-forma har blitt bare 'min santen' – utan 'hille' el. 'hellie' framføre. 'Min santen' er i så måte truleg eit dialektuttrykk laga med påverknad frå både norsk og dansk tale.

'Sann' i det norske 'mi sann' kjem av norr. 'sannr' (s,m) = 'sanning', 'sannheit'.

Ei kortform av 'mi sann' er 'sann' aleine – når me t.d.

seier «Å ja sann,, du kann så seie.» eller «Å nei sann, dær he du 'kje rætt!»

sarre (v)

gå seint og tungt med klynk og piping – t.d. om eit maskineri (Aasen: sarra).

Døme: «D' æ utruli! Dænn ellgamle fålkevångna *sarre* og *jænge* ænnå!»

segen (adj)

– trøytt og samansigen etter ein lang arbeidsdag, sliten og arm (Aasen: sigen).

Døme: Han va tæmmeli *segen* ett' ein lang da' i skauen.

Adjektivet er eig. perf. partisipp til verbet 'sige'.

seintost (s,m)

– mannsperson som tustar og ikkje får gjort det han skal.

Døme: «Sånn ein *seintost* du æ. Nå må du se å bli færi mæ å ede! – Me kann 'kje vænte i de uændelie på dæ!»

Den kvinnelege varianten av ordet er 'ei seintoste' (s,f). Og 'ein seintost' har den eigenskapen at han er 'seintosten' (adj).

semmår (adj)

– uvel, ufrisk, dårleg; simpel, semmer.

Døme: «Æ æ litt *semmår* i da. Æ *jænge* visst og brygge på ein færrkjølelse».

«Æ tykte de va ein *semmår* mad dei bøy åss på detta hotelle!»

Svenskane har dette adjektivet bare i komparativ og superlativ som fungerer som gradbøyingsformer til grunnordet 'dålig':

dålig – sämre – sämst .

sette (v) -

sette – setta – he setta

– setje (Aasen: setja, norr: setja).

Døme: «Kåmm, så *sette* me åss i sofaen, dær æ de så godt å sidde».

«He du alt *setta* potetsane? – Æ du 'kje litt tili ude mæ *settinga*?»

Han *setta sæ* i dæn beste ståolen han konne finne.

Dette verbet er tilsynelatande bøygd svakt i vm (a-verb). Og det er tilfellet i pret. og perf. part. (setta – setta).

Presensforma har likevel sterk bøyging fordi ho blir uttalt med einstava tonelag (tonem 1). Det samsvarer med andre sterke presensformer i vm som t.d. 'kjæme', 'jænge', 'finne', 'stænne', 'rænne', 'sidde' som alle blir uttalte med tonem 1.

Endings-e-en i desse formene er tilleggsvokal (svarb-haktivokal) som alltid er svært trykklett. – Ivar Aasen kallar slik slakk vokal for ein 'halvvokal'. I lydskrift blir han skriven som ein omsnudd e (ə).

'Sette' er transitivt verb (verb som 'tek objekt'). – Sjå elles verbet 'sidde' nedanfor som er intransitivt (verb som 'ikkje tek objekt')!

**sidde (v) -
sidde – sadd –
he sede (he sådde)**

– sitje (Aasen: sitja, norr: sitja, sv: sitta, da: sidde).

Døme: Du *sidde* godt i ein leneståol.

«Dæn spigåren *sadd* sjikkeli», sa snikkåren, han måtte bruke «kubaine».

«He dykken *sidde / sede / sådde* hær længe?»

Perf. part. av dette verbet er ført opp med tri ulike former her ('sidde', 'sede' og 'sådde').

Olav Hagen har bare ført opp 'sede' som form i ord-samlinga si, og det er nok den eldste og opphavlege forma i vm.. 'Sådde' eller former som liknar den (t.d. 'sote', 'sotte', 'såte') finst fleire stader og er kanskje danna som analoge (samsvarande) former til andre sterke verb med stammevokallyd på o el. å i perf. part. – så som 'bore', 'skore', 'kome', 'stole'.

Ivar Aasen seier fylgjande om dette fenomenet i sin «Norsk Grammatikk» (1865): «Paa nogle Steder mærkes en stræben efter at gjøre flere Ord lige i Supinum (dvs. perf. part.), nemlig ved at sætte o for e -eller omvendt. Saaledes høres i Bergens Stift ofte gote (for gjete), sote (sete), lose (lese), rokje (reke), gove (gjeve) og fl.; – ved Trondhjem derimod beri (for bore), steli (stole), skeri (skore).»

(I sitatet har eg strekt under verbet som blir omtala her).

‘*Sidde*’ er elles ei perf. part.-form som nok i stor grad har teke over for ‘*sede*’ og ‘*sådde*’ i dagens Vennesla: «Æ he sidde hær længe og vænta!»

‘*Ligge*’ har ei bøyning som er laga etter omlag same mønster som ‘*sidde*’: å ligge – ligge – lå – he leie (he lågge).

Men også her bruker nok mange i dag ei yngre partisippform ‘*ligge*’, – kanskje etter påverknad frå bokmålsforma ‘*ligget*’: «Han he ligge på sofaen hale da’en og dovna sæ!»

sifua (adj)

– uttrykk som blir brukt om ein mann med bukser som ikkje blir haldne skikkeleg oppe, men som sig nedover hoftene slik at det ser ut som om bakenden er sid.

Døme: Ikkje hadd’ ‘an sele te å hålle boksane oppe mæ, og ikkje hadd’ ‘an livreim hellår. Så de va ‘kje rart ‘an va *sifua*!

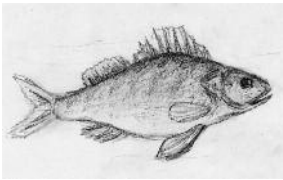
sjabår (adj)

– ufrisk, halvsjuk, skral, dårleg, ussel (nl: schabberig).

Døme: Ivar va så *sjabår* at ‘an ikkje årka å gå på arbei.

Jf. elles eng, ‘shabby’ og lågty. ‘schabbig’ med tydingar som ‘sjofel’, ‘lurvet’, ‘ussel’!

sjebbe (s,f)

– ferskvassfisk med rutt skinn, og med skarpe piggar på m.a. ryggfinneren, åbor, tryte; nasevist og dyktig kvinne-menneske.

Døme: Dær va møe *sjebbe* i Skulebårvanne føritia.

«Ho dærre Marie æ litt a ei *sjebbe*. Mannen hosses he ‘kje ståort ‘an skoll’ ‘a sagt dær i gåren!»

sjebe (v) – **sjebe** – **sjebte** – **he sjebt**

– ordne, stelle til, vise framferd, skippe (Aasen: skipa, norr: skipa).

Døme: Før me reiste heim ifrå hytta, *sjebte* me fint ett’ åss.

«Nå *må* dykken *sjebe* dykken greitt i selskabe», sa måora te bannane sine som skolle i bursda'skalas fårr fysste gång.

«Se håssen ho *he sjebt og pønta sæ* te 'o ska møde kjæresten!»

To ord i vm. som heng saman med dette verbet, må nemnast her:

sjebels (s,m) = *skipnad, ordning, system:*

«Sånn ein '*sjebels*' skolle du allri ha sett!»

(om ei ordning som oftast er negativ og heilt utom vanleg folkeskikk).

sjebeli (adj) = *ordentleg, ryddig, skikkeleg, skipeleg:*

«Æ lige best å vere sammen mæ *sjebelie*' fålk», sa Jåon te beste-kameraten sin.

sjeggesåbe (s,f)

– barbersåpe.

Døme: Han måtte få kjøbt sæ ny *sjeggesåbe* så 'an kunne få ragt sæ årtli!

sjeine (s,f)

– flat liten stein som er lagleg å få til å hoppe bortetter vassyta.

Døme: Neri strånna finne gudongane allti fine *sjeine* som dei slenge bårtøve vannflada. D' æ om å jårr å få *sjeinane* te å håppe så mange gånge som muli.

sjeine (v)

– å kaste ei '*sjeine*' slik at ho hoppar bortetter vatnet, fare skeivt og vinglande bortetter (norr: *skeina*).

Ei meir opphavleg tyding av verbet er 'skjere el. rispe i huda', 'strefe skeivt' – noe som greitt kan peike mot vår bruk av ordet her: Gutungen som driv og «sjeine» med desse fine flate steinane sine, snertar eller rispar borti overflata på vatnet. Og steinen fær skeivt og vinglande av garde om det er aldri så lite med bylgjer på vassflata.

sjeis (adv)

– dårleg, utan å lykkast, uheldig, ille (frå ty. 'Scheisse' (s,f) = lort, skit).

Døme: «Me trudde de skolle bli et godt ekteskab mellom Jåon og Berte, mæn de jekk *sjeis*».

sjeise (s,m)

– jern med stålkant som ein festar under skoen for å kunne gli bortover isflata, skeise (Aasen: Skeisa).

Døme: *Sjeisane* mine hadde ein oppsvingt kroll framme. Dærfårr kalte me di *krollsjeise*.

Ordet kjem frå nederl. 'schaats' via eng. 'skates' (pl) som også heng saman med det lågtyske 'Schake' som tyder 'skank' eller 'lår'; 'lårbein'. – 'Skank' har også tydinga 'legg'.

Den danske avleiinga av ordet blei 'skejte' som seinare utvikla seg til 'skøjte'. Her finn me opphavet til vårt 'skøyte'.

Dei eldste skeisene blei laga av leggbein (skanker) hos store dyr, t.d. hest. Beinskeisene festa dei under fottøyet med skinnreimer, og så skuvde dei seg framover isen ved hjelp av piggstavar. Sånne primitive skeiser blei brukte i Norden i norrøn tid og hadde då namnet 'isleggr'. Ordet 'islegg' er kjent i enkelte dialektar den dag i dag.

sjele (v) – **sjele** – **sjelte** – **sjelt**

– halde frå einannan, skilje; vedkome (Aasen: skilja, norr: skilja, da: skille, lågty: schelen).

Døme: «Du må *sjele* dei tåo slåsshanane før dei skade verandre!»

«De *sjele* væl 'kje dæ om æ kjene gåoe pænge!»

Merk: 'sjelvei' = stad der vegen deler seg i to vegar.

sjella (adj og adv)

– som ikkje hender ofte; ein og annan gong, no og då, sjeldan (Aasen: sjeldan, norr: sjaldan, bm: sjelden, sv: sållan, eng: seldom, ty: selten).

Døme: «De dær va et *sjella* påfonn!»

«D' æ *sjella* du kjæme på besøg nå fårr tia. Hå æ de du æ så opptatt mæ nå om da'en?»

Her kjem eit gammalt lite rim som ungane bruker mykje: «Go' kvella, go' kvella! Æ sere dæ så sjella!» (Sjå nærare om 'sjella' under 'Adverba' i språkdelen!).

sjenne (s,f)

– stjerne (Aasen: Stjerna, norr: stjarna, sv: stjärna, ty: Stern, eng: star, lat: stella).

Døme: De va ein klar og fin høstkvell mæ foltt a *sjenne* på himmelen.

*Ordet er ei gammal Vennesla-form som neppe er i bruk hos oss i dag. Men du finn ho framleis i levande tale lengre inn i landet – i Setesdal og Øvre Telemark – saman med forma 'sjønne'. Verbal rot er truleg eit *ster med tyding «strø» – noe som gjev oss tankar om ein klar natthimmel som ser ut til å vere strødd med stjerner.*

sjinnbarli (adj)

– tydeleg, klar, livaktig, tilsynelatande (ty: scheinbar).

Døme: «Æ tykte så *sjinnbarli* de va Jåon æ så sjimten a i sta?»

sjur (adj)

– med smerter i muskulaturen når du har arbeidd hardt og lenge, lemster, stiv, støl, gangsperr.

– med for mykje friksjon, dårleg (om glid på skia) (Aasen: skjur).

Døme: Pedår va tæmmeli *sjur* ette dæn lange turen på heia.

Sjiane va så *sjure* at 'an måtte gå nerøve bakkane.

sjurte (s,f)

– klednad til overkroppen, laga av tynt tøy, med krage og lange ermar, med knapping framme frå halsen og heilt ned – og som oftast brukt av menn, skjorte (Aasen: Skyrta, norr: skyrtá, eng: shirt, ty: Schürze = «forkle»).

Døme: Per fekk ny *sjurte* te jul. Ho va kvid mæ stiv krave.

Eit eldgammalt angelsaksisk adjektiv 'scort' (= kort) ligg til grunn for dette ordet.

Me talar om ein kort klednad som i norrøn tid til vanleg hang utanpå buksa. I dag går "sjurta" som regel ned i ytterbuksa.

Ordet er elles i familie med 'skjørt (eng 'skirt') som au er ein kort klednad.

Desse orda høyrer saman med verbet 'skjere' (jfr. ty

'scheren' og eng 'shear' = 'klyppe'). Det er såleis tale om avskorne kledeplagg.

Vårt "moderne" 'shorts' er au ei nemning som høyrer denne ordfamilien til. Men denne gongen er det buksene som er avskorne. – Og kanskje blei den fyrste skjorta og det fyrste skjørtet laga ved at den heile klednaden (kjolen t.d.) blei skoren av og gjort kortare – og dermed lett og ledig å lee seg i. – Og likeeins med den fyrste shorts-en som frå fyrst av truleg var ei vanleg langbukse som beina blei klyppete av på når dei var blitt slitne og svært bøtte på knea. Mange shorts blir laga slik den dag i dag.

«Sjurte» er den gamle forma for dette plagget både i Vennesla og i mange bygder både aust, vest og nord for oss. Forma er framleis i bruk hos oss, men «sjorte» er likevel den vanlegaste nemninga i dag.

sjyde (v)
sjyde-skaud (sjøyd)
 – skåde (sjøde)

– fyre av eit våpen, dynamittladning e.l., skyte (Aasen: skjota, norr: skjóta, eng: shoot, nederl: schieten, ty: schiessen).

Døme: Harald skaud (sjøyd) inn jula mæ tri skåd ifrå hagla.

Presensforma 'sjyde' har einstavings tonelag (tonem 1) som er eit kjennemerke for dei sterke verba. (Infinitiv har tonem 2).

Dialekten vår har to ulike former av dette verbet i preteritum og perf. part.. 'Sjøyd' – 'sjøde' er døme på yngre former som breier seg ut i fleire dialektar i dag. – Me har ein del sterke verb med rotvokal y i infinitiv som har eit liknande vokalskifte som 'skyde' – t.d. 'fryse', 'ryge', 'stryge', 'bryde'. – Meir inngåande omtale av desse verba finn du under dei sterke verba i språkdelen av skriftet.

Som ein kuriositet nemner eg at dei i Øvre Telemark har eit adjektiv 'skjot' som er laga av verbet 'skjota'. Dei seier t.d.: „Han Bjørn er ein skjot skiløypar!“ – Då gjeng det fort!

sjæbe (v)

– lage grimasar, vrenge munnen og rekke tunge, – særleg om born som er sinna for eitt eller anna (da (jydsk): skæbe, norr og isl: gera skelpur)

Døme: Veslejent *sjæbte* stygt då ho ikkje fekk lov te å kjøbe meir is.

'*Sjæbe*' er svakt verb. Formene både i infinitiv og presens blir uttalte med tonem 2 (tostavings tonelag). Dette skil seg frå dei sterke verba der infinitiven blir uttalt med tonem 2 og presensforma med tonem 1 (jfr. 'sjyde' ovanfor). Her har me eit trygt skilje mellom opphavleg svake og sterke verb.

Det danske (jydske) 'skæbe' tyder 'vrenge andletet mot'.

Det islandske (norrøne) 'gera skelpur' har same tydinga og siktar til forma på munnen hos eit barn som er fornærma og held på å grine. 'Skelpur' (utt.: 'sjel-pur') er fleirtalsform til 'skelpa' (s,f) som er nemninga på eit boga merke som t.d. eit holjern lagar. – '*Sjæbe*' kjem truleg av eit gammalt verb 'skjelpa'.

sjæl (pron)

– på eiga hand, utan hjelp, sjølv (Aasen: sjølv, norr: sjalfr, Vest-Telemark: sjav (m) – sjov (f) – sjavt (n) – sjave (pl), sv: själf, da: selv).

Døme: Ho sydde allti kjåolane sine *sjæl*.

(Sjå nærare om 'sjæl' under 'Ubundne pronomen' i språkdelen!)

sjævilla (s,f)

– Noko ein gjer av eigen fri vilje; det å vere fri til å fylgje sin eigen vilje, dum og unødvendig gjerning, sjølvvilje (Aasen: Sjølvvild, norr: sjalfvili, Vest-Telemark og Setesdal: 'sjavilla' el. 'sjavili').

Det er snautt at dette ordet er i dagleg bruk hos noen i Vennesla nå. Men det høyrer heime hos oss og mange andre bygder på Agder frå gammalt av, og hos eldre folk er det nok levande enkelte stader framleis. – Vest-Telemark-forma 'sjavilla' er mykje i bruk der ho høyrer heime.

Adjektivet (og adverbet) til 'sjævilla' er 'sjævilsl' som tyder noe slikt som 'frivillig, men dumt', 'unødvendig'.

sjøvår el. **sjevår** (adj)

– tynn og sprø, som har lett for å gå sund, spinkel og hjelpelaus (Jf. sjevre (v) = blafre, slå att og fram (t.d. om segl), eng: shiver = skjelve, blafre).

Døme: «Du må vere fårsikti mæ de glase dær! D'æ veldi *sjøvært!*»

Nyklekte fogl'onge ser veldi *sjøvre* ud.

sjåg el. **sjog** (s,n)

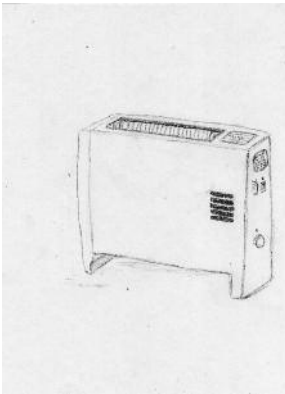
– sus, brus; lyd av eitt eller anna som fer forbi i veldig fart; stor fart, sjog.

Døme: Langt bårti skauen hørte me *sjåge* (*sjoge*) a årr-foglane.

De jekk *som et sjåg* på kjælke nerøve bakkane.

sjågar (s,m)

– vifteomn.

Døme: Då me setta *sjågaren* på follt, blei de snart varmt i dæn lille staua.

Dette er eit nylaga ord som dei bruker på Eikeland. Åse (Eikeland) Jortveit har kome med det. – Eg synest det er så treffande at eg tek det med her.

sjåge el. **sjoge** (v)

– lage ein fresande el. susande lyd, bruse.
– arbeide raskt – med mange lydar og store rørsler (Aasen: sjoga).

Døme: Årrhanen *sjåge* (el. *sjoge*) nå 'an leike.

Ho *sjågte i vei* mæ husarbeie.

skabelåon (s,m)

– merkeleg skapning, skikkelse, skabelon.

Døme: ”Hå æ de fårr slags *skabelåon* som kjæme gåanes oppøve bakken, tru? – De kan 'kje vere Nils, væll?”

Det tyske 'Schablone' (= utskore mønster, modell) ligg til grunn for ordet. 'Schablone' kjem i sin tur frå fr 'echantillon' (= prøve, modell).

I skriftspråket vårt har ordet forma 'sjablon' og ber same tydinga som det tyske ordet.

skaberakkels (s,n)

– ting som ser stygg og uformeleg ut, underleg framtoning, skaberakk.

Døme: – ”Æ de du som he lagt detta fæle skaberakkelse? – Hå ska du bruge de te?”

– Han ser ut som et skaberakkels i dei klæane!

Opphavet til ordet er det tyrkiske 'caprak' som er namnet på eit kunstferdig utsauma hestedekken. Via polsk fekk ordet den tyske forma 'Schabracke' (eldre: 'Schabrack') som igjen ligg til grunn for vårt 'skaberakk'.

Skaberakkels' er lokal form med ei ending (-els) som understreker det negative innhaldet i ordet. – Noe liknande finn me i Vennesla-formene 'merakkels' og 'sjebels'. Alle desse tri orda er folkelege former som meir eller mindre har mista dei opphavlege tydingane og er i staden brukte på ein påfallande måte for å få fram særskilde (og ofte negative) trekk ved det dei skal fortelje:

”Æ de du som he lagt detta fæle skaberakkelse?”

”D'æ et merakkels at de jænge væl!”

”Hær æ 'kje sjebels på noe i detta huse!”

skau (s,m)

– område der det veks tre, skog (norr: skógr, da: skov, sv: skog, angelsaksisk: scaga = krattskog).

Lydmessig ligg ordet ganske nær det danske 'skov', og forma kan ha utvikla seg derifrå.

Ordet heng elles saman med 'skage' som tyder 'noe som stikk fram el. skyt i vêret' (jf. særnamnet Skagen som både er namn på ein langstrekt og velkjend odde i Danmark – og namn på ein gard innmed eit framstikkande fjell i Luster i Sogn, – det same gardsnamnet som ligg til grunn for seternamnet Skagastølen og fjellnamnet Skagastølstindane).

skaugabe (v)

– rope høgt og fritt – utan å take omsyn – slik ein kann gjere det når ein er langt til skogs.

Døme: ”Du trænge væl 'kje skaugabe fårde om du æ sinna. Fålk i nabohusane kunne ju høre dæ!”

Ordet kan au henge saman med verbet 'skaua' som Hans Ross nemner i si "Norsk Ordbog" (1895) med tydinga "raabe i vilden Sky, helst af Kaadhed". Verbet fann han i Hardanger.

skodre (v)

– lage ugreie for ein som held på med eit finarbeid, skiple (Aasen: 'skutra' el. 'skutla', norr: skutla = skuve til sides). Jf. 'skonse' nedanfor!

Døme: "Du ser ju æ skrive brev! – Nåde dæ om du *skodre* mæ!"

skonse (v)

– støyte borti, skubbe (Aasen: skunsa, norr: skunza).

Døme: "Nå må du 'kje *skonse* bårti Gonil mæns 'o pønte blaudkaga!"

skrabekegale (s,f)

– yngste barnet i ein syskenflokk – fødd fleire år etter den nest yngste, "etterpåsleng".

Døme: Per va *skrabekegale* i famelien. De va dærfårr han va så bårtsjæmt.

skramlekegale (s,f)

– kjøretøy som er gammalt og skranglete.

Døme: Bilen 'an kjørte va ei gammel *skramlekegale*. Han hadd' ikkje rå' te no ant.

skravlebytte (s,f)

– person som er fæl til å skravle og prate fort og høgt om alt og ingenting, pratmakar.

Døme: Berit va litt a ei *skravlebytte*. Ho prekte så fårt at de va umauli å fye mæ.

'Skravlekåpp' er au eit uttrykk som er mykje brukt i Vennesla. Det har omlag same meininga som 'skravlebytte', men blir nok mest nytta når born skal ippetsetjast fordi dei skravlar fælt og er urolege.

skrobb (s,m)

– ulv, varg, skrubb (Aasen: Skrubb, norr: skrubbi).

Døme: Skrobbe æ fæl te å drebe sau.

*Skrubb' med tydinga 'ulv' finn me opphavleg bare søn-
naffells. Meir alminneleg tyding er 'barsk og morsk per-
son' eller 'gammal skrinn mann'.*

*Ordet 'skrubb' er brukt til å fortelje om rufsut og grov-
lagd utsjånad eller om ru og grov overflate – noko som
høver på ulven med sin ofte magre kropp og strie og
grove pels – eller på t.d. skrubbsopp med si ru og grove
overflate.*

skrobbsolten (adj) – svært svolten, svolten som ein ulv, holsvolten.

Døme: Han va *skrobbsolten* då 'an kåmm a heia.

*Det er naturleg å tenkje på 'ulv' når ein ser forstavinga
'skrobb-' i 'skrobbsolten'. Men 'skrobb-' kjem her av ei
dansk forstaving 'skrup-' som er laga av verbet 'skruppe'
med tydinga 'buldre', 'boble'.*

*Når du er svært svolten, så boblar og buldrar det i
magen.*

*'Skrup-' er ei forstaving som skal forsterke sjølv ho-
vudordet – slik det t.d. er i dansk 'skrupfed' som tyder
«smellfeit».*

skroll (s,m) – krok, krumming, topp, pukkel (Aasen: skrull).

Døme: William så 'kje fræsk ud – mæ udståanes mage
og *skroll* på ryggen. Han va rætt og slett blitt *skroll-*
rygga.

*Ordformene 'skrøll' og 'skrøllrygga' er au brukte i Ven-
nesla. Ø-lyden har truleg kome inn med påverknad av
orda 'krølle' eller 'krøll' som er danske former (norske
former er «krulle» og «krull»).*

skrækkeli (adj) – forferdeleg, skræmande, nifs, stygg (ty: schrecklich).

Døme: "D'æ ein *skrækkeli* farve du he fått på huse ditt,
tykk' æ!"

skrællinge (s,pl,ub) – matavfall, avfall særleg etter poteter, grønsaker og
frukt som har blitt skrelt. Ordet er laga av
'skrælle'(v) = fjerne «skalet» el. «skinnet» på frukt
og grønsaker.

Døme: Erling hadde mange grise som 'an fåora opp på *skrællingane* frå husane ront-fårbi i heile nabolage.

skrøbeli (adj)

– som har lett for å gå sund, skøyr, skral, veik, dårleg, skrøpeleg (Aasen: skrypleg, norr: skrjupr = forgjengeleg, sv: skrøplig).

Døme: "D'æ ein *skrøbeli* farkåst du he dær. Æ tår 'kje legge ud i dæn, kan du sjønne!"

skrøme (v)

– skremme, gjere redd, støkke (Aasen: skræma, norr: skræmast = rømme, flykte).

Døme: Småbånnane bli *skrømt* mæ 'bøken' fær å få dei te å bli greie.

Som ein ser, så har Vennesla-forma den opprinnelege lange rotvokalen – som i norrønt. I dag seier mange 'skrømme' med kort rotvokal og lang konsonant (mm).

skule (s,m)

– ein stad der ein gjev undervisning, opplæring, skole (Aasen: skule, norr: 'skóli' el. 'skúli', eng: school, ty: Schule, lat: schôla).

Ordet er opphavleg gresk med tydinga 'fritid', 'det å vere oppteken i ledige timar med "ånedelege syslar"'.

Kvar forma 'skule' (med rotvokalen u) har opphavet sitt, er ein ikkje sikker på, men det finst nederlandske dialektar med denne rotvokalen i ordet. Likeeins finn ein han i ein svensk dialekt. Og det engelske 'school' har ein uttale av rotvokalen som ligg mellom vår (lange) o og u. – Ein påverknad derifrå kunne for så vidt slå båe vegar (mot o eller u) når ordet skulle tilpassast vårt heimlege lydssystem. – Noe tilsvarende kan seiast om den "europeiske" uttalen av tysk u i 'Schule'.

Likevel, den lange u-lyden i 'skule' heng hardt i hos innfødde venndølar. – Og det finst ingen grunn til å endre på det!

skåll (s,f)

– skodd el. skodde, tåke (Aasen: Skoll, Skodda, sv dialektar: skadda el. skadd, færøysk: skadda).

Døme: *Skålla* lå så kjokk at me jekk åss vill på heia.

'Skodde' er i slekt med gotisk 'skadus' (= 'skugge'). Jf. også eng. 'shadow' el. 'shade' og ty. 'Schatten'.

Rotvokalen a i desse orda gjer sitt til at Aasen kommenterer slik: "Formen 'skadda' er maaske den ældste" (Sjå den svenske og færøyske forma i parentesen ovanfor!).

I Vest-Telemark og Setesdal finst mange ord med overgangen ll > dd, noko som språkhistorisk ligg langt tilbake i tid. Døme: kall > kadd, hellar > heddar, fjell > fjedd el. fjødd, full > fudde, alle > adde.

'Skåll' har motsett overgang (dd > ll), og den er spesiell. Det er eit fenomen som er kalla falsk analogi, som ein altså finn litt av i Vennesla-målet og andre meir kystnære dialektar på Agder.

Til substantivet 'skåll' har me eit adjektiv 'skålla' (med tostavings tonelag) som tyder 'tåkete'.

skåode (v)

– drive ein robåt fram med akterenden fyrst ved at ein *skuver* på årene. Roaren kan då sjå i den retninga han skal utan å vri på hovudet (Aasen: skote, norr: skotta).

Døme: Nå me te opp fiskegånane, må dæn som sidde mæ årane, *skåode* heile tia.

Den vanlegaste tydinga av 'skote' (v) er "stake ein båt fram ved hjelp av ei skote". 'Skote' (s,f) er nemning på ei lang stong som er lagleg for denne jobben t.d. i grunne elveløp og kanalar.

skåorænsle (s,f)

– islåm el. isrenslé der ungane har moro med å gli på skorne (Aasen: Rensla, norr: renzl).

Døme: I skulegåren lagte bannane ei *skåorænsle* på øve ti metår.

skåobesparels (s,m)

– små runde jernflak med to-tri piggar – til å "spikre" fast under lèrskorne så solen ikkje skal slitast for fort (bm: skobespar).

Døme: Onne krigen hadde me tett i tett mæ *skåobesparelse* onne skåoane. – De klapra fælt nå me jekk på semæntgålv!

skårre (v)

– bremse med føtene når farten blir for stor. Dette gjeld særleg når ein akar med kjelke eller spark i bratte bakkar.

– Men ein må *ikkje* 'skårre' når ein akar på flat veg eller bortetter ei isflate.

Døme: "Nå må du *skårre* så me ikkje kjøre rætt i husveggen!"

"Ikkje *skårr* så! D'æ så tongt å sku sparken atte!"

Den alminnelege tydinga elles av ordet er 'gli / renne på is' (Aasen: skorra). Svensk 'skurra' el. 'skorra' tyder 'fare med stor fart'.

Ordet er lydhermande med tydinga 'skrape'. 'Skarre' og 'skurre' er ord med same lydhermande innhald. I Aust-Frisland har deira heimlege 'schurren' tydinga 'fare raskt bortetter ei flate så det gjev skrapande lyd'.

slabbedask (s,m)

– slask, slubbet, mannsperson som går rundt og gjer småvondt og ikkje gidd å gjere nyttig arbeid (eng: slapdash = person som er uvøren og forhasta i alt han gjer).

Fyrsteleddet i dette samansette ordet er eit verb 'slabbe' som tyder 'søle' (med ei eller anna væske), 'smaske', 'slurpe', 'slikke'. – Sisteleddet kan kome av verbet 'daske' (vm: «dasse») som også har tydingane 'gå tungt', 'daffe'.

slag (s,m)

– art, sort, type (Aasen: Slag (s,n), norr: slagr (s,m), ty: Schlag (s,m)).

Døme: "Æ skolle så jønne ha hatt ein gåo del eple a dæ. – He du *ein slag* som æ sød og gåo? – Dæn kjøb' æ ei kasse a. Og så fær' æ tåo kjilo a vær a dei andre *slagane* du he".

Fleirtalsforma 'slagane' blir uttalt med tonem 2. Inkjekjønnsordet 'slag' (= dask, klask) har også skrifleg form 'slagane' i bunden form fleirtal, men blir uttalt med tonem 1.

Opphavleg g i utlyd er "svak" i dialekten vår og kan falle vekk i enkelte ord (t.d. i ordet da' = dag), men me held altså på han i 'slag'.

I dialektane sør for oss, ute ved kysten, blir g borte også i dette ordet. Der seier dei t.d.: "Hå sla' har du der?"

slangne (v)

– bli litt fuktig, slå seg (Aasen: slagna, norr: slagna = skvalpe, skvette).

Døme: "Æ tru æ la' klæane henge ude te såola jænge ner – sånn at dei *slangne* litt udøve kvellen, så slepp'æ å dynke dei nå æ ska stryge".

sled (s,n)

– slit, strev, møde, hardt arbeid (Aasen: Slet el. Slit, norr: slit).

Døme: De va et *sled* å vere lastehåggår i gamledae!
(Jf. adjektiva '**sleden**' = sliten, trøytt; velbrukt – og '**udsleden**' = utsliten; ubrukande)

slå (v)
slære – slåo -
he slått (sleie)

– slå, banke, vinne over – osv. (Aasen: slaa, norr: slá).

Døme: Han *slåo* neven i båore så de smalt.
Per *slære* alle konkurrentane i håpp-bakken.
"Nå *he* me *sleie* (*slått*) hale jåore alt, så nå kan dyk-ken bjønne å sette opp hesje."

slårpe (s,f)

– tjukk blandingsvæske, søyle, gjørme (Ross: Slurpa).

Døme: "Hå slags *slårpe* æ de du he oppi dønnæ gryda?"
"D'æ meininga de ska vere brun saus og kjøddkage!"

smellanes (adv)

– svært, veldig, ovleg (nyn: smellande, bm: smellende).

Døme: Per bli *smellanes* feid ette vært. Han ede altfårr møe kage og andre sød-sage.

Ordet er eit forsterkingsadverb med form som presens partisipp av verbet 'smelle'. – Presens partisipp har altså endinga -anes i dialekten vår: gåanes, syklandes, sønganes, smilanes.

snagen (adj)

– som snusar og leitar ivrig etter noe å ete – slik at det verkar påtrengande og plagsamt, grådig, hæken (Aasen: snak el. snakjen).

Døme: «Jåon hølle sæ møe i klykkene om da'en. Han æ så *snagen* atte!»

'*Snagen*' kjem av verbet '*snage*' (norr: *snaka*, nyn: *snake*) = leite, snuse etter noe å ete.

Verbet '*snoke*' (med same tyding) står i avlydsforhold til '*snake*' med sannsynleg germ. grunnform **snak* = lage ein snusande lyd.

I dialekten vår har me også former med 'å' (el. 'o') som rotvokal: '**Snåge**' (v) og '**snågen**' (adj).

snapp (adj)

– rask, fort, snøgg, snar, snåp (Aasen: *snaap*, norr: *snápr*, sv: *snabb*, da (jysk): *snap*).

Døme: Birgit æ *snapp* i vænninga (dvs.: Ho arbeider raskt og fint).

Jf. elles adjektivet '**snappsinna**' (dvs.: som har lett for å bli sinna, men som au lognar seg fort) og substantivet '**snappvei**' (= *snarveg*, *beinveg*).

snavl (s,f)

– munn, snut, kjeft, snabel (Aasen: *Snavl*, nederl: *snavel*, ty: *Schnabel*, da: *snabel*).

I Vennesla blir dette substantivet fyrst og fremst brukt i uttrykket "Håll snavla på dæ!" (= Hald kjeft!) med endinga –a (hokjønnsending) i bunden form eintal. – Det er elles hankjønnsord, – også hos Aasen. Jf. elles 'snåvle' (v) nedanfor!

snibete (adj)

– nasevis, tverr, frekk, uforskamma, uomgjengeleg og avbitande, snipen (lågty: *snippsk*, sv dialekt: *snippsk*, nederl: *snibbig*).

Døme: «Ella æ frækk og ufårdrageli vær gång æ prate mæ 'o. Ho æ så snibet' atte!»

Adjektivet er laga av substantivet 'snibe' (snipe) som er ein vadefugl med langt spisst nebb og spisse venger. Det høyrer til ein ordfamilie der det kvasse og spisse er karakteristisk: 'Snipe' er også namnet på ein liten seglbåt med spiss stamn og spisse segl, – og 'snipp' finn me i nemningar som snippkjole, øyresnipp, snipp på kragen,

snipp (hjørne) på ein duk. Og i Vennesla-dialekten blir ei nasevis og frekk jente gjerne kalla 'ei snibe'.

snåodi (adj)

– merkeleg, rar, underleg; kvikk og morosam, (Aasen: snodig, norr: snúdigr, sv dialekt: snodiger = rask, flink). Ordet er avleidd av norr. 'snuðr' = snuing, raskhet.

Døme: «Præsten sa møe *snåodi* i talen sin i da. – Dei seie at han æ litt *snåodi* i haue».

snåvle (v)

– støyte foten mot eitt eller anna slik at ein kjem ut av balanse – og kanskje dett, snuble, snåve; stamme, stotre (Aasen: snaava og snuvla).

Døme: Tormod snåvla i ein stein som stakk opp på stien og datt så lang han va.

Hildur va så ivri då 'o færrelte om turen at 'o snåvla i åorane rætt som de va.

Med utgangspunkt i dei to formene 'snaava' og 'snuvla' hos Aasen har me to utviklingsliner som synest å ha påverka kvarandre og vore med på å danne dialektordet vårt:

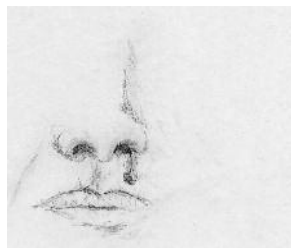
Aasen: snaava, færøyisk: snava, eldre da: snave, sv: snafva, lågty: snaven, nederl: sneven.

Aasen: snuvla, Ryfylke: snuvla, aust-frisisk: snövelen, nederl: sneuvelen, da: snuble, sv: snubbla.

(Jf. 'snøvle' = tale utydeleg – fordi ein ikkje har kontroll på musklane i taleorgana, t.d. når ein er sterkt påverka av alkohol).

*Ordet er i slekt med 'snavl' (Sjå ovanfor!), og felles germ. rot er truleg eit *snab' med tydinga 'munn'.*

snårr (s,m)

– naseslim, snørr (n) [Aasen: snør (n), eng: snot, sv: snor (m)].

Døme: Bånnane va fårrkjøla, og *snårren* hång onne nasane på dei.

”Ta et krafti snyd så du kan bli kvitt *snårren!*”

Merk at formene 'snørr' og 'snør' er inkjekjønnsformer mens dialektforma vår er hannkjønnsform – som i svensk.

*Ordet er antageleg avleidd av 'snuse' (v) med germ. verbalrot *snus = snøfte.*

snyd (s,m)

– fremste del, ytste kant eller spiss, tipp, topp (Aasen: snyt, sv dialekt: snut):

Døme: Han ståo ude på ysste *snyden* a fjelle og glodde ner i dalen.

'Snyd' er i-omlydt form avleidd frå substantivet 'snud' (snut).

snøden (adj og adv)

– skuffa, narra, lurt, bedradd, sviken (bm: snytt).

Døme: Du følte dæ allri *snøden* nå du hadde hanla mæ Pettår på Kopra. Han ga bestandi rigeli mål.

Berit blei *snøden* då 'o fekk bare fæm kråone får jåb-ben.

Ordet er eigentleg perf. part. av det sterke verbet 'snyde' (= narre, bedra) som me bøyer slik:

snyde (m/ tonem 2) – snyde (m/ tonem 1) – snøyd – he snøde

'Snøden' er hankjønns- og hokjønnsform som altså blir brukt adjektivisk.

soggestir(s,m)

– det å stire framfor seg som ei sugge (ho-gris), dvs å stire på eitt og same punkt ei god stund mens du ser ut til å tenke intenst på noe heilt anna enn det som skjer omkring deg. (Folk som har kjennskap til svinhald, veit at grisen ofte stierer slik).

Døme: ”Se på Monrad! – Nå he 'an fått *soggestiren!* – Hå æ de han tænke på nå tru?

sonle (v)

– kjenne seg ør og fortumla, svimle (Aasen: sundla, norr: sundla).

Døme: Dei fleste bjønn' å *sonle* nå dei stænne udpå et stub.

«*Somti sonl' æ* så æ hølle på å dette. – Då bli æ rædd!» sa gamle Bestefar.

Sonle' el. 'sundla' er ei form som fyrst og fremst høyrer heime i Telemark, Agder og på Sørvestlandet. Ho høyrer til same språkfamilie som 'svimle'. – 'Svimle' og 'sonle' er synonyme ord. Dei kjem av eit lågtysk 'swimelen'.

Andre norske former som høyrer heime her er 'svimra' – med same tyding – og 'svamla' som høyrer heime i Gudb.dalen (= sv: svambla) og som au har tydingane 'døse', 'drøyme'.

*Ei eldgammal germ. verbalrot *svi = 'svinge', 'dreie' reknar ein med ligg til grunn for alle desse formene.*

speli (adj)

– farleg, vågal, som lett kan føre til ulykke (Aasen: speeleg, Trøndelag: spægle, lågty: spee = som ligg ope og utan vern).

Døme: ”D’æ speli å gå ud i båd i sånn ein vinn som me he i da’!”

Lån frå lågtysk med utgangspunkt i verbet 'spêen' som tyder 'speide'.

spjagete (adj)

– fliset og uryddig, tynn (tynt) og strittande (Ross: spjakete).

Døme: Håre hanses va tønnt og spjagete.

”Juletree me he kjøpt i år, æ ’kje no fint. D’æ altfårr spjagete”.

spjågete (adj)

– som er kledd og pynta på ein narraktig måte, – gjerne med sterke fargar, tilstasa, som har maia seg ut (nyn: spjåkut el. spjåkete, bm: spjåkete).

Døme: Helga klødde sæ allti litt spjågete, – antageli fårr å imponere mannfålkane.

Ordet inneheld også eit hint om hossen den ”spjågete” personen beveger seg: – med stive og tilgjorde steg og armrørsler. – Det er avleidd av verbet 'spjåke' som m.a. tyder 'bevege seg stivt og tilgjort'. 'Spjåke' er lånt frå lågtysk 'spôken' (ty: spuken) = 'gå igjen', 'spøke'. – 'Spøke' har også same språklege opphavet.

spege [sæ] (v)

– slanke [seg], vere avhalden og nøktern med omsyn til mat og drikke; varme [seg] så intenst at det nesten svir; tilberede kjøtt el. fisk med salting, tørking og/el. røyking (da: spege, isl: speikja = tørke, sv dialekt: speka = tørke, varme).

Døme: «Æ he blitt så altfårr feid, så æ he tænkt å *spege mæ litt*».

De va godt å *spege sæ oppette åmmen* ett' at me hadde vor' udi kulda.

Nå me *spege sill*, fær' me *spegesill*.

spikk (s,m)

– samnemning for småfuglar som gråspurv, kjøttmeis osv. (Aasen: Spikke, norr: spiki, da (jysk): spink). Er au nemning på tynn og spinkel person.

Døme: D'æ *mange spikke* (el. 'møe spikk') på foglebrætte vårt udøve vintåren.

*Som dømet viser, så blir nemninga også brukt som mengdeord. Sannsynleg indogerm. rot er *sping-.*

spikk (s,n)

– revestrek, pek, puss, skøyarstrek (Aasen: Spikk).
– noe som ikkje er til å fatte, noe underleg.

Døme: Finn prøve allti å finne på ett ellår ant *spikk*.

”D'æ et *spikk* håssen 'an fære de te. Æ begribe d'ikkje!”

splittår (adv)

– heilt, fullstendig, aldeles, splitter (ty: splitter).

Døme: Dei kjøpte *splittår nye* sykle te bannane sine.

”Tru du 'kj 'an lå og såolte sæ *splittår nagen!*”

'Splittår' er fyrst og fremst forsterkingsadverb for adjektiva 'ny' og 'nagen'. Det er avleidd frå det lågtyske verbet 'splitten' (v) = 'kløyve', 'skilje', 'spalte', 'splitte'.

- sporenstreg** (adv) – med éin gong, straks, direkte
- Døme: Marie fåor *sporenstreg* heim og færtelte de 'o hadde sett.
- frå ty: 'Spornstreich' (s,m) = 'sporehogg' – når ryttaren vil ha fart på hesten.*
- sprademagår** (s,m) – ein som likar å syne seg fram i nye og dyre klede, spradebasse, motenarr, jålebukk, snobb.
- Døme: Per æ ein typisk *sprademagår*. Han bruke de meste a de 'an kjene te nye og dyre klæe fårr å vise sæ fram på «strøge»!
- Ordet heng saman med verba 'sprelle' (vm: **spradde**) = 'vri seg' – og 'make' = 'gjere', 'lage'. Det er altså tale om ein som lagar rørsler – vrir og vender på seg – for å vise seg fram i dei nye kleda sine.*
- spradde** (v) – sparke og vri seg, sprelle, spratle (Ross: spradda, Aasen: sprala, norr: spradla, sv dial: spralla).
- Døme: Ongen lå og *spradda* og koste sæ på et mjugt teppe i de fine vêre.
- Olav Hagen har også ordforma '**spralle**' med same tyding i samlinga si.*
- springbørse** (s,f) – leike med kløfta pinne og gummistrikk til å "skyte" småstein med, lokalt namn på 'sprettert'.
- Døme: Dei beste *springbørsane* fekk du nå du konne få tag i strikk som va klypt ud a ein motorsykkelslange. Dænn gommien va passeli kjokk. – Sånn va'dde ijallfall føritia. Og så måtte du finne ei gåo og mjug pløse på ein gammel skåo te å legge steinen i.
- spreg** (s,n) – tørrkvist, kvas – helst av lauvtre (Aasen: Spræk, norr: sprek).
- Døme: Ho plokka opp *sprege* ette laukjærvane fårr å bruke de te å tæne opp mæ på grua.

'Spreg' (sprek) kjem av verbet 'sprage' (sprake) som eig. er eit lydord. Når t.d. sauane hadde ete opp det beste av lauvkjerven, blei 'sprege' (spreket) liggande igjen. Desse tørrkvistane som dyra ikkje ville ete, blei brukte til å nøre opp med – eller for å få fart på varmen – i grua eller i komfyren. Det sprakte friskt når 'sprege' tok fyr.

spydi (adj)

– som uttrykker seg kvast for å såre, spotsk, hånande, sarkastisk, spitig, spydig (Aasen: spitig, eldre da: spidig, nederl: spijtig, ty: spitzig, sv dial: spitot).

Ordet er ei forvanska form av det eldre danske 'spidig' som er lån frå lågtysk 'spîtisch' som igjen er danna av substantivet 'Spît' = 'hån', 'forakt'. Til grunn ligg lat. 'despectus' (= fr: 'despit') med tyding 'det å sjå ned på'.

Språkhistorisk er dette adjektivet såleis ikkje danna av substantivet 'spyd'.

spænnel (s,m)

– vidjering til å feste eit tau i – eller til å stenge ei grind med, spennel (Aasen: Spennel, Vest-Telem.: spænoli, sv dialekt: spænnel = klave av vidje).

Døme: Spænnle lage me helst a mjuge viårkviste (vidjekviste).

Ordet er språkleg i slekt med 'spenne' (v) og 'spenne' (s,f). Både 'spennel' og 'spenne' (s,f) er reiskapar som omsluttar og held i hop noe slik at det ikkje fer frå kvarandre. Då har me med ei kraft, ei 'spenning' å gjere som held seg heile tida. – 'Spenning' høyrer såleis au heime i denne ordfamilien.

Sannsynleg grunnform er germ. *spannila. – 'Spennel', 'spenne', 'spenning' er såleis alle i-omlydte former.

spøde (s,f)

– strikkepinne, bundingsstikke (Aasen: Spita, Spyta, Spøta, Vest-Telemark: spît, skånsk: speda).

Døme: ”Du må ha fæm spøde nå du ska strikke ragg-såkke,” sa Berte te dattåra si som just hadde lært å strikke.

'Et spød' (= eit strikketøy) og 'å spøde' (= å strikke) er ord som kan ha vore i bruk i Vennesla tidlegare, men

som neppe er nytta hos oss i dag. 'Spøde' (= strikkepinne) er framleis i bruk. Ordet kjem av 'spít' (= spiss, odd, spiss nagle el. pinne). Sannsynleg grunnform er eit verbal *spi som tyder 'vere spiss'.

'Bonning' er elles eit ord for 'stricketøy' som me framleis kan høyre hos eldre Vennesla-damer. Det kjem av vebet 'binde' som m.a. også har tydinga 'strikke'.

'Strikke' kjem av lågty. 'stricken' (= snøre, binde, knytte, strikke).

stae (s,m)

– samanpakka mengd, stabel, haug, lag (t.d. vedlag) (Aasen: Stade, norr:staði).

Døme: Dei hadde fått ein gåo *stae* mæ høy inn i løa.

stakk (s,m)

– rund og høg haug el. stabel med høy som er festa rundt ei kraftig stong som er støyrd loddrett ned i bakken (Aasen: Stakk, norr: stakkr, sv: stack, da: stak, eng: stack).

Døme: Nå dei gamle slåo høy innpå heiane, setta dei opp *stakke* fårr å lagre de. Dei henta høye ijænn udpå vintåren nå sle'eføre va fint.

Ordet er i slekt med 'stake' = 'stong', 'påle'. Indoeuropeisk verbal grunnform er antatt å vere *stag el. *steg med tyding "gjere stiv".

'Stakksneis' er namnet på stonga som høyet er festa til.

stakk (s,m)

– kvinnekledning, skjørt som rekk frå beltestaden og ned til føtene (Aasen: Stakk, norr: stakkr = kufte el. sid trøye til å tre over hovudet, sv dialekt: stakk = kjole, eldre da: skind-stak).

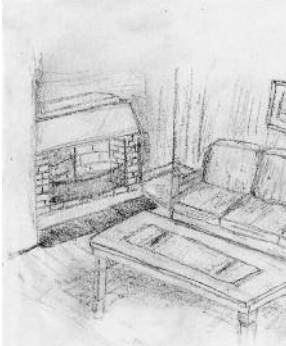
Døme: Dei gamle kånane jekk mæ svart *stakk* som råkk heilt ner te føddane. Og på haue hadde di svarte haue-tørklæ.

Mogeleg indoeuropeisk verbal grunnform er *(s)teg' = 'dekke heilt', 'dekke over' – som kanskje også ligg til grunn for lat. 'toga' som er namnet på ei vid romersk kappe som ein sveiper seg inn i slik at heile kroppen blir dekt. – Hit høyrrer kanskje også vårt 'tåge' (toke = ute-tak på hus) som au har som oppgåve 'å dekke over'.

stampegraud (s,m)

– graut av råskrelte poteter. Når potetene er kokte og ”tærte” (kokevatnet er slått ut), blir dei knuste med ein stamp og blanda saman med litt mjøl og ørlite salt til ein får ei fast og jamn grautmasse,

Døme: *Stampegraud* mæ et godt smøraue og sur mjælk innte æ krafti mad.

stau (s,f)

– rom som gjerne er møblert med sofa, gode stolar, store lamper, bilde på veggane, ein god vedomn og vindaugskarmar med blomar. – I det heile ein stad der det er behageleg å opphalde seg (Aasen: Staua, Stova, Stoga, norr: stofa, stufa, stoga, sv: stuga, da: stue, ty: Stube, bornh: staua). Heng au saman med nederl: stoof = eldstad, eng: stove = omn og fr: étuve = badstove, omn.

Ulike ”stau” i vm.: «**daglistaue, bestestaue, peisestaue, arbeidsstau**».

Døme: Ette maden jekk mannfålkane inn i *staua*, setta sæ i vær sin leneståol og tåo fram pibane sine.

staugen (adj)

– som gjeng stivt og ustøtt, vaklevoren, ustø (Aasen: stauka (v) = gå ustøtt og vaklande, gå med stav).

Døme: Ånen he blitt veldi *staugen* mæ årane, og i da' må 'an bruke stav nå 'an æ ude og jænge.

staurjage (v)

– jage el. skræme bort med ein staur som ”våpen”.

Døme: ”Æ va så sinna på 'an at æ konn' 'a *staurjagt* 'an!”

stenul (s,m)

– steinugle, bergugle, svært stor ugleart med to kraftige fjørtoppar på hovudet, hubro, – namnlaging med 'stein' el. 'berg' fordi 'stenulen' bygger reir på fjellhyller, Endingane '-ul', '-uv' osv. er lydhermande (Aasen: Steinulv, isl: steinugla, da: stenugle, ty: Steineule, nederl: steenuil, andre dialektformer: stenuv, stønnul, stunnul, stínulv m.fl.).

Døme: Somti konne me høre *stenulen* opponne Urane i mørkninga. Me tykte de va skommelt.

Ordet er truleg lite i bruk hos oss i dag. 'Hubro' har teke over som nemning på dette ugleslaget. 'Hubro' er laga av lydordet 'hu' og substantivet 'bror'. Det er altså tale om ein "bror" som ropar "Hu!". I eldre ordbøker blei nemninga skriven 'hubror'. – For den som var ute og vandra einsam i mørkninga om kvelden, var det liksom litt trygt å kunne kalle ein mystisk nattfugl som lagar nifse lydar, for "bror".

stevl (s,m)

– fottøy med høge skaft, støvel (Aasen: Styvel, norr: styfill, sv: stövel, da: støvle (eldre da: stövel el. stevel), ty: Stiefel, nederl: stevel) – frå italinsk 'stivale' som igjen kjem av lat. 'æstivális' som tyder 'sommarleg' (= opphavleg altså eit slag sommarfottøy!).

Døme: Åola he allti *stevle* på nå 'an jæng' i skauen.

I dag brukar nok venndølar flest den danske forma 'støvle' og bøyer det slik: Ein støvle – den støvlen – fleire støvle – alle støvlane

("He du tatt støvle mæ dæ te ferieturen?"). – Men du kan nok framleis høre enkelte eldre seie 'stevlane' med rotvokalen 'e'. 'Stevl' er elles ei ordform som høyrer heime mange stader i Agder og Rogaland.

stikkårt (s,m)

– slank og lang stong som har ein kraftig stålspiss med mothakar festa til enden, – brukt til å "fiske" opp søk-
ketømmer med.

Døme: Knud kjørte *stikkårten* inn i kjokkænnen a ein lang ståkk som lå på bonnen a elva. – Så måtte Kåre te å rão så dei kunne få stakken i lann. De va hart arbei'!

*Ordet er ikkje å finne i noka ordbok. Kan hende er det laga nokså spontant og ureflektert under krigen då ein del pråm-eigarar skaffa seg ved av søk-
ketømmeret som t.d. fanst i Venneslafjorden.*

Les elles i Vennesla Historielags årsskrift for 1985 ss 7-9 om dette "søkkingfisket"!

stomp(s,m)

– stort rundt brød ("kake") som er steikt i bakaromn, omnsbrød (Aasen: Stump, norr: stump = stumpe, stykke av surbrød, – frå lty: strump = stykke av surbrød).

Døme: Dær va ingen som kunne bage så gão ein *stomp* som Berte.

Den eigentlege tydinga av ordet er 'stubb' el. 'ende'.

strygereim (s,f)

– Brei lærreim til å kvesse (stryke) rakekniven (barberkniven) på.

Døme: Han måtte ta kniven et tag på *strygereima* før 'an ragte sæ.

strånn (s,f)

– sjøkant, elvebreidd, strand (Aasen: Strand og Straand, norr: strönd, sv: strand, ty: Strand).

Døme: Føritia kåkte og vaska kvinnfålkane klæe i ståore jenngryde neri *strånna*. Dær va de au greitt å sjylle tøyе i åna.

Strånn' er den gamle forma i Vennesla-dialekten. I dag seier dei fleste 'strann'. 'Strånn' er eigentleg gammalnorsk nominativsform eintal av ordet (strönd) – med u-omlydt rotvokal. (Sjå avsnittet om u-omlyd i språkdelen av boka!).

stuvill (adj)

– som er så vill at han/ho ikkje er til å styre (gjerne på grunn av glede) – og slik at det kan hende ser "naudent" ut, ellevill, på styr.

Døme: Honnen va *stuvill* då 'an fårståo at me skolle på jakt.

Forstavinga 'stu-' heng saman med substantivet 'stuv' = 'stubbe', 'trestamme' og peikar i samansetningar på noko som er sterkt og vedvarande

styben (adj)

– som luter framover, framoverbøygd, krokut.

Døme: Torstein va blitt gammel og tæmmeli *styben*.

Frå gammalt av var i store område av Agder 'styp' el. 'styb' brukt som nemning for 'bratt fjellvegg' el. 'bratt skråning'. I dag er 'stup' el. 'stub' det vanlege. Men me finn att 'styp' ('styb') i gardsnamnet Stypstad (Stybstad) t.d. i Songdalen kommune og aust i gamle Holum kommune. Dette

er dei gamle namna som framleis lever på folkemunne mens nye kart har nemninga *Stupstad* (*Stubstad*).

'*Styben*' kjem av ei gammalnorsk form '*stypinn*' med i-omlyd $u < y$. Verbet '*stupe*' ligg til grunn. Det er opphavleg sterkt verb og er bøygt slik i nynorsk: *stupe* – *styp* – *staup* – *stope*.

Hos oss er det bøygt svakt i dag.

stulle (v)

– fore og stelle krøtera, stulle (Aasen: *stulla*, isl: *stuðla* = hjelpe til).

Døme: "Konne du stulle fårr klyrane i kvell? – Æ skolle så jønne ha vore på møde i frikjørka."

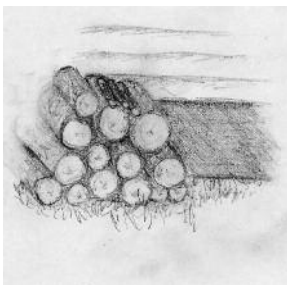
stølpus(s,n)

– hus som stend på stolpar, stabbur, stolpehus.

Døme: "Du må ha et *stølpus* på gården. – De høre lissom heime dær."

ståbel (s,m)

– noe som er lagvis ordna i haug, stabel, stapel, stopul (Aasen: *Stopul*, norr: *støpull*, sv: *stapel*, da: *stabel*, ty: *Stapel*). – Antatt indoeuropeisk verbalrot er eit **steb* med grunntyding "støtte". Dette er også grunntydinga for '*stav*'(s,m).

Døme: Aslag hadde hågd ein svær *ståbel* mæ ve på none få time.

Her har me igjen med ein gammal u-omlyd å gjere då ein opphavleg 'a' blei runda og gjekk over til å-lyd etter påverknad av ein 'u' i neste staving. Norrønt 'støpull' har kan hende endra seg slik i dialekten vår gjennom hundreåra etter påverknad utanfrå:

Støpull > støpul > stopel > ståbel > stabel

Dei gamle hos oss brukar framleis forma 'ståbel'. Dei yngre brukar helst 'stabel'.

Om u-omlyd: Jf. t.d. dialektordet 'svinsåkse' nedanfor!

stådår (s,m)

– vrang og vriden person, , person ein helst ikkje har selskap med, stotar (da: stodder, sv. dialekt: ståtare = fattig stakkar, norr: stoti el. stotr = ein som stammar el. stotrar).

Døme: ”Se og kom dæ vekk, *din stådår!*”

Kjem av 'stota' (v) som tyder 'stamme', 'stotre'.

I Vennesla har ordet helst blitt brukt som skjellsord.

stålpe (v)

– gå med lange og tunge steg, stolpre, stabbe, stampe, stavre (Aasen: stolpa, da (jysk): stolpe = ty: stolpern = gå stivt og ustøtt).

Døme: Oskar måtte *stålpe* i jyb nysnø bårt te vesjule. De hadde snødd møe om nåtta.

suss (s,m)

– geléaktig kjøtpålegg – laga av oppmalt kalvekjøt (Aasen: Suss = ”et Slags Mad af Kalvekjød”).

Har kan hende samanheng med adjektivet 'sossen' som tyder 'dissande', voggande'.

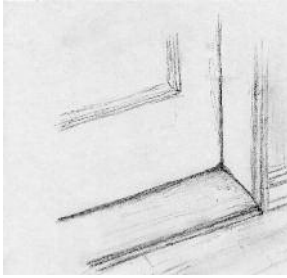
svalldaue (s,m)

– skade på graset slik at det døyr på grunn av is og barfrost, isbrann (Aasen: Svalldøya).

'Svall' – fyrste stavinga i dette samansette ordet – har Aasen forklart med "Is på Markerne". Denne forma høyrer m.a. heime på Agder. Andre former av ordet er 'svell', 'svoll' og 'svull'. Setesdølane har forma 'svodd' med den generelle overgangen ll > dd.

Norrøn form er 'svell' som kjem av det sterke verbet 'svella' (– svell – svall – sullum – sollin) = svelle, hovne opp, trutne.

Dei ulike norrøne bøyingsformene av verbet ligg til grunn for dei forskjellige substantivformene vist ovanfor. – "Vår" form 'svall' svarer til preteritumsforma i eintal.

svill (s,f)

– dørstokk, underlag for jernbaneskjenene (Aasen: Svill, norr: syll, sv: syll = bjelke til underlag, da: syld = grunnstokk, eng: sill = grunnstokk, terskel. Jfr. elles tysk 'Schwelle' = dansk 'svelle' = jernbanesvill).

Eit latinsk ord 'solum' høyrer denne ordfamilien til. 'Solum' tyder 'grunn', 'underlag', og me finn det att i vårt ord 'sole' i t.d. 'fot-sole', 'sko-sole'.

svinsåkse (s,f)

– grevling, svintoks (Aasen: Svintokk og Svintoks).

Døme: *Svinsåksa æ feid og lang, he smal og lang snud – og kårte bein. Ho æ så ståor som ein middels honn og æ svart, grå og kvid på led.*

*Fyrsteleddet 'svin-' tyder 'gris'. Andreleddet '-såkse' (-toks) kjem truleg av eit gammalnorsk u-omlydt 'þoks' (þ blir uttalt som klanglaus eng. th-lyd) som igjen kjem av eit eldre (urnordisk) *þaksu med tydinga 'byggar' (ein som er flink til å bygge). Namnet fortel at "svinsåksa" er dugande til å bygge hi. Hiet har i så måte fleire utgangar og er tolleg velforma.*

*'-såkse' (-toks) er av same opphav som ty. 'Dachs' som tyder 'grevling'. – 'Dachs' er hos oss namn på ein hunderase med lang kropp og stutte bein, og som har noe av utsjånaden til ein grevling. Sjølve ordet 'grevling' har tysk opphav og heng saman med verbet 'grave' Sannsynleg grunnform til '-såkse', 'toks' og 'dachs' er eit indoeuropeisk verbal *tecs med tyding 'bearbeide', 'bygge'.*

sydål (adj)

– som har lett for å syte og klage, syten.

Døme: *"Sjæl om han æ ong og stærk, så æ 'an sydål som ein bårtsjæmt onge. – Æ begribe mæ 'kje på 'an!"*

Adjektivendinga '-ål' høyrer fyrst og fremst heime i Agder og øvre delar av Telemark. (Endinga er '-all' eller '-al' elles). Men dialekten vår kan i dag ikkje syne til mange adjektiv med slik ending. 'Fråstål' er nemnt tidlegare.

'Gåmål', el. 'gåmåle' knyter me i dag helst til dialektane i Setesdal, men det har nok vore i levande bruk langt sør i Agder tidlegare.

sæde (v)

– stå fast, passe, stemme med (Aasen: sæta, norr: sæta. sv: säta, da (jysk): sæde).

Døme: «Du ska' 'kje bry dæ om hå Torstein seie. De han kjæme mæ, sæd' ikkje allti. Hør hellår på Konrad. De han seie, kan du stole på æ rætt».

«Bare ett a dessæ tri tallane æ de som sæde. Kan du jette hå fårr et de æ?»

*Kjem av norr. 'sát' = stad der ein sit på lur eller i bak-hald. Sannsynleg germ. grunnform er *sêto til verbet 'sitje'.*

sælte (s,f)

– flót eller duppe som kjem fram når du t.d. steiker salt fleisk, salt feitt som er smelta i steikepanna (Aasen: Selta og Solta).

Døme: D'æ godt å dyppe brø i sælte og ede de sammen mæ steikt fleisk!

Sælte' er laga av ordet 'salt'. Nemninga har eg fått frå Åse (Eikeland) Jortveit til samlinga her.

særrop (s,m)

– gulbrun sukkermasse blanda med litt vatn, sirup (Aasen: Sirup, norr: sirôpus).

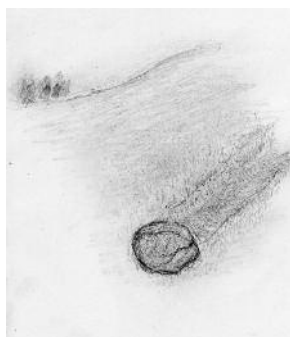
Døme: Ein loffe-bede mæ særrop på æ nydeli innte nykåkt kaffi!

Kjem av arabisk 'sharab' som tyder 'drikke'.

Elles har me her endå eit døme på at 'i' går over til 'æ' i enkelte ord i dialekten vår der i-en står innmed ein 'r'. Dette kan henge saman med at uttalestadene i munnhola for 'æ' og skarre-r ligg svært nær kvarandre, og dei to lydane såleis er lette å uttale saman (Jf. t.d. 'fræsk', 'ræps', 'ræste', 'lakraess').

søkk (s, m og n)

– Hole eller dump, sukke; overgang i skibakke (Aasen: Søkk, norr: søkkr = det å vere nedsokken, da: sækning, sv: sänk = sid mark).

Døme: – De blei fæle *søkk* i ågåren dær dæn ståore steinen hadde rolla nerøve.

– Då 'an kåmm ner i *søkken på sjibakken*, ramla han så lang 'an va.

søkking (s,m)

– tømmerstokk som under fløyting blir så gjennomtrekt av vatn at han søkk.

Døme: De va mange som "fiska" *søkkinge* i elva onne krigen. De ga møe fin ve. Mæn du, hå lang ti de tåo før 'an va kjørr! (Jf. artikkelen om «stikkårt» ovanfor!)

sønnli (adj og adv)

– trist, sørgjeleg, syndleg; svak, veik, dårleg, skral (Aasen: syndleg).

Døme: – De jekk så *sønnli* mæ Pettår, stakkar!

"D'æ none gamle og *sønnlie* klæe du he fått på dæ i da, tykk' æ! Kan du 'kje finne no' ant så du ser litt sjebeli ud?"

– laga av substantivet 'synd', – til eit germ. adjektiv **sundia* med tyding 'skuldig'.

sålebåod (s.f)

– velgjerning, hjelp når ein er i stor naud både kroppsleg og sjeleleg, sælebot (Aasen: Saalebot, norr: sálubót, gammalisl: sálubati, sv dialekt: själubot, eldre da: sjælebod).

Døme: Me preke om *sålebåod* nå me jælpe og trøste dei som he de vont.

Fyrsteleddet 'sål' tyder 'sjel' og er det same som det gammalnorske 'sål' som igjen er lånt frå og er ei samandraging av angelsaksisk 'sáwol'. Dette 'sáwol' har i England utvikla seg til 'soul' (= sjel).

Ordforma 'sjel' har me fått via da 'sjæl' el. sv 'själ' frå ei gammal lty form 'seola' el. 'siola'. Også ordet 'sæle-

bot' må ein rekne med er blitt laga i ein slik meir austleg ordlagingstradisjon. Jf. elles ty 'Seele' (= sjel) og 'selig' (=sæl, salig).

Andreleddet 'båod' (norr:bót) tyder betring, bøting, soning og kjem av same rot som 'bate' (= gagn, nytte) og komparativforma 'betre'.

**såve (v) – søve -
såv – såve**

– vere i søvntilstand, sove (Aasen: sova, norr: sofa, sv: sova, da: sove, angelsaksisk: swefan).

Døme: Pedår æ så heldi at han søve som ein stein heile nåtta.

*Olav Hagen har ført opp i ordlista si fylgjande ord som har med soving å gjere: somne, sove, svæve, svømnu, sømne (gå i sømne), søvn. Dei blir tekne opp kvar for seg like under her. Ei antatt indoeuropeisk rot *svēp ligg til grunn for desse orda. P-en i denne rota finn me m.a. i sanskrit (gammalindisk) 'svapati' som er presensform og tyder 'søv'.
Norr. 'sofa' har slik bøying: sofa – sef – svaf – sofit.*

somne (v)

– falle i svevn, sove inn, sovne (Aasen: somna el. sovna, norr: sofna, sv: somna, bornh: sävna, da: sovne).

Døme: Han somna mæ ei gång 'an la haue på puda.

Forma 'somne' er nok lite i bruk i Vennesla i dag. Dei fleste venndølane vil heller bruke forma 'såvne'.

svæve (v)

– få til å sove, dysse i søvn (Aasen: svæva, norr: svæfa, sv: søva).

Døme: Ho prøvt' å svæve bannane mæ å sønge none bånsulle.

*Sannsynleg grunnform er germ. *swēbian. Slektskapen mellom 'svæve' og 'såve' ser me tydeleg i den norrøne preteritumsforma 'svaf' (Sjå bøying av norr. 'sofa' under 'såve' ovanfor!).*

svømnu (adj)

– som gjerne vil sove, tung av søvn, svevnug, søvnig (Aasen: svevnug, norr: svefnugr, svøfnugr, sømnugr. Andre dialektformer: syvjug, søvjug, svemnug).

Døme: ”Æ bli så *svømnu* a å se på dønn dærre TV-en somti !”

V-en i dette ordet kan vere teikn på at Vennesla-dialekten har hatt eit substantiv 'svømn' (= søvn) tidlegare.

søvn (s,m)

– Det å sove, svevn, søvn (Aasen: svevn, andre norske dialektformer: svebn, svæmn, svømn, sømn, norr: svefn og søfn, sv: sømn, da: søvn, angelsaksisk: svefn = draum , svevn).

Døme: Berte drøyme møe, sei 'o. Ho he sånn ein *uråoli søvn* vær nått, mein 'o.

Olav Hagen har uttrykket 'gå i sømne' i ordlista si (Sjå under 'såve' ovanfor!). Forma 'sømne' er dativform etter preposisjonen 'i' i eit gammalt ståande uttrykk.. Dette tyder at 'sømn' truleg har vore dialektform i Vennesla tidlegare, – kanskje saman med forma 'svømn' (Jf. 'svømnu' ovanfor!).

T

tai (adj)

– seig, uthaldande, tåg, som ikkje gjev opp så lett (Aasen: tai, nederl: taai, eng: tough).

Døme: Jåon æ ein *tai arbeiskar*. Han mårje og stræve da'en lang.

Aasen held ordet saman med adjektivet 'taug' som han gjev tydingane "som gaar sagte", "langsom", "spagferdig", – men skriv vidare:

"Vel egentl. 'dragende' eller 'udstrækkende' (jf. 'tøygja'), af et gammelt verbum 'tjuga'. En mere fremmed Form er «tai»: 'sei', 'utrættelig', 'udholdende'. (Ved Mandal). Jf. Ang. 'tòh' ('sei'), Eng. 'tough'; Holl. 'taai', T. 'zähe', Ght. zág".

Aasen har altså på studiereisene sine omkring midten av 1800-talet funne dette ordet "ved Mandal", – dvs. i Agder.

Kan hende har me fått denne forma av ordet hit med nederlandske sjøfolk som kom med skutene sine

til Agder-kysten (Jf. forma 'taai' i parentesen ovanfor!)

I dag bruker me helst det engelske adjektivet 'tough' med vår norske uttale 'tøff'.

Germ. grunnform er *'tanhu' (adj) som tyder 'seig'.

talle (s,m)

– Lag av møkk og strø som etter kvart dannar seg på golvet i eit saue- eller geitefjøs, talle (Aasen: Talle, sv dialekt: talle = møkk + strø av gran- eller furebar).

Døme: Nå sauane he kåmme ud om våren, æ tia inne te å læmpe ud tallen som kan vere ganske kjokk ett' ein heil vintår.

Ordet kan vere danna med innverknad frå både norr 'tað' (= 'møkk', 'gjødsel') og 'poll' (pl 'pallar' = 'ungfurer'). – I eldre tid var strø av fure- og granbar vanleg.

tare (v) – tar-
tarte – tart

– trenge, behøve, vere nødvendig (Aasen: turva og tarva, norr: þurfa).

Døme: «Æ tar 'kje ha alle te å jælpe mæ. Æ trænge bare tåo mann».

«Du tart' ikkje ha sagt de dær te Per! Du va så ufårdrageli atte!»

Verbet er svakt bøygt i Vennesla-målet. I praksis bruker me stort sett bare formene i presens og preteritum.

Verbet er svakt også i nynorsk, men med skifte i rotvokalen (turve – tarv – turvte – turvt) som i norrønt.

Det finst dialektar på Sunnmøre og i Nordland der dette verbet blir bøygt utan vokalskifte – som hos oss. Slik er det også i svensk (tarva – tarv – tarvade – tarvat).

Eit gotisk verb 'þaurban' (presens 'þarv') = 'behøve', 'trenge' syner grunnlaget for dei formene som er nemnde. I tysk har dette utvikla seg til infinitiven 'dürfen' med ein liten nyanse i tydinga ('få lov til'). Det har bøyingsformene dürfen – darf – durfte – gedurft. Her kjenner me igjen rotvokalane i dei norrøne og nynorske formene. (Jf. elles substantivet 'tarv' = 'behov', 'trong', 'nødvendighet').

taske (s,f)

– veske, pose, mappe av lær el. skinn; – skjellsord for upåliteleg og usømeleg kvinne (Aasen: Taska, norr: taska, ty: Tasche, italiensk: tasca).

Døme: Han hadde fått sæ *ny taske* te skulebøgane.

teie (s,f)

– open handleveske el. handlekorg fletta av skinnremser, tæger o.a. (Aasen: Teia og Tægja).

Døme: ”Du må prøve å få alle varane *opp i teia*. Så sleppe me å dra heim ein a dessa plastpåsane ijænn”.

Tæger (trerøter) var det opphavlege materialet som blei brukt til å flette ei teie (tægje). – Ordet er såleis laga av fleirtalsforma 'tæger' til 'tåg' = 'rottreve, rotgrein av tre (norr: tåg – tægr).

I eldre tid blei teiene laga til å sile mysa frå ostestof-fet under ystinga. Store og grovlagde teier (tægjer) blei t.d. i Setesdalen og Vest-Telemark nytta til oppbevaring av flatbrød.

teine (v)

– teikne, lage bilde av, forme med blyant og fargar på papir, vise noe med teikn, notere (Aasen: teikna, norr: teikna = vise med teikn, sjå ut til, sv: teckna, da: tegne, nl: teekenen, ty: zeichnen)

Døme: På skulen lære me båd' å *reine og teine* – og møe ant.

De *teine te* å bli fint vêr.

”Æ vil *teine mæ* som medlem i idrættslage”.

Ei anna Vennesla-form av dette verbet , som ein kan høyre av og til, er 'tingne'.

Elles blir bokstavsamansettinga '-egn' uttalt '-ein' hos oss: – segne om (seine om), regne (reine), hegne om (heine om), degn (dein). Det kan såleis tyde på at det er den danske forma 'tegne' me har i tankane når me seier 'teine'.

*Ordet er avleidd av eit germ. verb *taikian = 'vise til' som også ligg til grunn for m.a. eng. 'teach' = under-vise.*

tele (v) – telte – telt

– finne kor mange einingar det er av ei eller anna

mengd, halde tal på, seie tal etter kvarandre, ha noe å seie, ha betydning, omfatte, råde noen til noe, telje (Aasen: telja, norr: telja, sv: tälja, da: tælle, ty: zählen, nl: tellen).

Døme: Gudongen hadde lært å *tele te honre*.

”Nå *he æ telt* alle flaskane og *he kåmme te honrå-fæmmåtyve*. Mæn *me skolle ha honråtrædve*. *He du knust none?*”

”*Æ vil tele dæ ifrå* å ha no’ mæ Per å jårr. *Æ tru ’kje du kan stole på ’an rætt og slett!*”

”*De tele så lide hå me gamlingane meine*”.

*Germ. grunnform er *’taljan’ til substantivet ’tal’.*

Ein skal merke seg den lange rotvokalen både i ’tele’ og ’tal’. *Dei eldre venndølane seier helst orda med lang rotvokal.* *Dei yngre har nok som oftast kort rotvokal her og uttaler orda ’telle’ og ’tall’.*

temre (v)

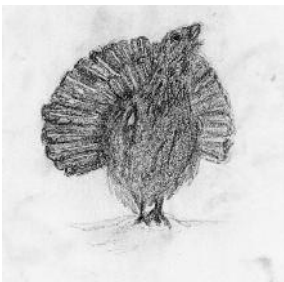
– bygge hus av tømmer, drive med tømmerarbeid, tømre, (Aasen: timbra, norr: timbra, sv: timre, ty: zimmern, eng: timber, nl: timmeren).

Døme: D’æ mange som tykke d’æ stas å få sæ ei hytte som æ *temra*.

*Ein germansk verbstamme *’temra-’ ligg til grunn.* *Det kjem i sin tur av ei indoeuropeisk rot *’dem-’= bygge.* *Merk at det tyske substantivet ’Zimmer’ som opphavleg tyder ’tømmer’, i dag har hovudtydingane ’værelse’, ’opphaldsrom’.*

I vm. får ei tømra hytte i dag nemninga ’ei tømre’.

tere (s,m)

– hann av storfugl i skoghønsfamilien, tiur (Aasen: Têr, Tere og Tidur, norr: þiðurr, sv: tjäder, da: tjur).

Døme: D’æ spænnanes å ”springe på *teren*” nå ’an leike på tåppane!

*Germ. grunnform er *’þipura’ el. *’þepura’.*

Den svenske etymologen Hellquist syner til fleire ulike ordformer som finst på denne fuglen i heimlandet hans (tjädur, tidur, tjödör t.d.) og konkluderer slik: ”Den

starka formvæxlingen beror på ordens ljudhärmande ursprung”.

tettemjælk (s,f)

– eldgammal nordisk form for surmjølk som inneheld mjølkesyrebakteriar og gjær, tettemjøl, tjukk mjøl (Aasen: Tettemjøl, sv: tätmjøl, långmjøl).

’Tettemjælk’ er svært seig og tjukk (tett) og held seg frisk lenge, Ho kan jamvel tørkast utan at mjølkebakteriar og gjærsopp døyr før etter lengre tid.

Ein har gjennom hundreåra meint at tette blir skapt i mjøl frå kyr som har beita på tettegras – ein insektetande plante i blærerotfamilien med tjukke og kleimne blad. Men vitenskaplege granskingar har ikkje greidd å stadfeste dette.

tila (adv)

– i uttrykket ”i da’ tila” = tidleg på dagen i dag (Aasen: tidlege [utt.: ’tile’], norr: tiðliga = fust, ivrig).

Døme: ”I da’ tila plaskreinte de. Nå sjine såola frå klar himmel! D’æ ’kje te å tru at de kan sjifte så fårt!”

Endinga -a i dette ordet kan vere det gamle norrøne avleiingssuffikset -a i ’tiðliga’ som har overlevd i dette faste uttrykket i dialekten vår. Noe tilsvarande har me i adverbet ’illa’ (norr: ’illa’ el. ’illiliga’). ”De va illa!” seier me.

tivêr (s,n)

– mildvêr som får snø og is til å smelte (tine), tøvêr, tøyvêr (Aasen: Tidveder, isl: þiðviðri).

Døme: Me fekk ’kje tivêr før langt udi april.

tjadre (v)

– plapre, skravle, sladre, tjatre, prate fort og lågt (Aasen: tjadra, Vest-Telem: tjodre, sv dialekt: tjattra, da: tjadre, bornholmsk: kjäddra)

Døme: Dei sadd og tjadra om alt og ingenting udøve heile kvellen.

Lydane tj og kj blir uttalte likt hos oss.

todre (v)

– småsyngje for seg sjølv, sutre smått og monotont, pludre lågt og stille, tutre

Døme: Ho *todra* på *ein liden melodi* mæns 'o skurte gålve. Ho va visst gla' li'væll.

Båne lå og *todra* og *smågrein* mæns de vænta på å bli stelt.

Både 'tjadre' og 'todre' er lydhermande ord.

togge (s,f)

– munnfull med mat – passe stor til å tygge greitt, mat-bit; tolleg stor tyggegummi, bit av kokt kvæ som skal tyggast for å reinse tennene (Aasen: Tugga, norr: tugga, sv: tugga).

Døme: Han hadde løst te å spytt ut heile *togga*. – De va altfårr møe pebbår i maden!

Maren hadd' ei ståor *togge mæ* "toy" som 'o koste sæ mæ.

*Ordet høyrer saman med verbet 'tygge' (Aasen: tyggja, norr: tyggja / tyggva, sv: tugga, da: tygge; urnordisk: *tyggwan, eldre urnordisk: *kiggwan; ty: kauen, nl: kauwen, germ. grunnform: *kewwian).*

*Som ein ser av dei to urnordiske formene i parentesen, så har det skjedd to endringar frå eldre til yngre form, – med framlyden (k>t) og med rotvokalen (i>y). – Overgangen k>t skuldast sannsynlegvis såkalla dissimilasjon (= det å gjere ulik), og endringa i>y er omlyd (w-omlyd/ u-omlyd). Ulikgjering kan vere tenleg når lydar som blir laga på same staden i munnhola, skal uttalast like innpå kvarandre. Slik er det med k og g i *kiggwan, – ikkje minst når dei blir uttalte som palatale lydar.*

Ein kan merke seg at det er dei nordiske landa som har utvikla dissimilasjonen i dette høvet.

Dei nemnde formene for tysk og nederlandsk har utvikla seg annleis enn dei nordiske formene, m.a. ved å halde på den opphavlege k-lyden som framlyd.

toki (adj.)

– dum, gal, tosket, "nauden", – "som saknar grundlegande sjålslig förmåga och altså inte är tillräknelig, som ofta betar sig dumt eller oberäkneligt, som känner sig mista självbehärsknigen", token, tokig (Aasen: Toka (s,f) = tåpeleg kvinne, finsk: tokko = "dumhufvud", dumskalle).

Døme: “En skolle tru du va heilt *toki* sånn som du oppføre dæ!”

*Me kjenner dette adjektivet best frå svensk, og sitatet ovanfor er frå ei svensk ordbok. – Kan hende var ralarsvenskane med på å gjere ordet alminneleg i Venesla den gongen bygda fekk storindustri og jernbane?
– Det er mogeleg at ordet er lånord frå lågtysk med grunnlag i verbet 'token' = spøke, leike – og substantivet 'Tok' = forvirring.*

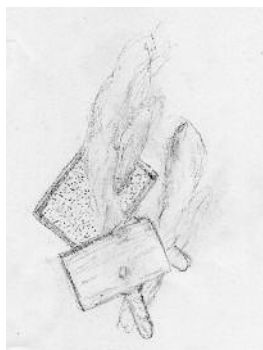
tokke (v)

– flytte på, skuve til sides, gje plass (Aasen: tukka og tokka, norr: þoka, Sør-Vestlandet: toka, sv dialekt: tokka, da (jysk): tokke).

Døme: ”Tokk ståolen bårt te båore og sett dæ, så ska æ slå i litt kaffi te dæ!”

*Indoeuropeisk verbalrot er *tug = støyte.*

tolle (s,f)

– ferdigkarda, langstrekt krull av ull, klar til spinning (Aasen: Tull [m] , sv. dialekt: 'tulla' og 'tylla' [f]).

Døme: Berte kara olla og lagte fine *tolle* mæns måora sadd og spant.

tommelomsk (adj)

– fortumla, forvirra, omtåka, ør, tummelumsk.

Døme: ”Håll nå opp då, alle sammen! – Bestefar bli aldeles *tommelomsk* i haue a alt bråge dykkårs!”

Adjektivet skal vere avleidd av eit eldre dansk substantiv 'en tummelom' som er ei avleiing av verbet 'tumble om'.

topt (s,f)

– tuft, tomt, grunn til å bygge hus på (Aasen: Tuft, norr: topt, tuft, tupt, sv: tomt).

Døme: Du kunne ænnå se *topta* dær dei gamle husane hadde stått.

*Indoeuropeisk rot er *dem- = bygge (Jf. merknad under 'temre' ovanfor!).*

'Topt' er ikkje lenger i vanleg bruk hos oss. Det er blitt erstatta av det austnordiske 'tomt'.

Dei gamle venndølane brukte p i ein del ord der me i dag har f: skapt (= skaft), gipte sæ (= gifte seg), låpt (= loft), lopt (= luft). – Framleis seier me 'ops' (= ufs) og 'opsedråbane' (= dråpane frå takufsa).

Desse p-ane er fyrst og fremst eit vest-nordisk språkfenomen.

tosle (v)

– gå stilt og roleg omkring, tasse, subbe, pusle og stelle (Aasen: 'tusla' og 'tutla', Bornholm: tössla, da (jysk): tusle).

Døme: Bestemåor *tosle* ront i kbyggene og staua på filt-tøflane sine heile da'ane. – Dær æ så møe å posle mæ at!

toste (v)

– vere sein og ineffektiv, vere gammal og seinvoren, lage ugreie, vikle i hop, tuste (Aasen: tusta, frisisk: tûsteren).

Døme: Tåone *toste* så nå 'o lage mad. – Ho lige rætt og slett ikkje sånn et arbej'.

Gonil he *tosta* møe i de siste. – Ho bjønn' å bli gammel.

"Nå he du *tosta* gåne fælt! – Æ kjæme te å bruke veldi møe ti på å få de greitt ijænn!"

*Germansk verbalrot er *tus = rive, ruske i*

Her kjem ein del ord som høyrer saman med verbet 'toste':

tost (s,f)

– Det å vere gammal og senil.

Døme: Besta jårr så møe rart og ufårrståeli. Ho må ha bjønt å bli *på tosta*.

tost (s,n)

– noe som er ugreitt, vanskeleg eller leitt.

Døme: De va *no' tost* at så få blei mæ på turen!

toste (s,f)

– samanfilitra bundel av trådar, hår, garn o.l., floke, vase, tuste.

Døme: Fisketøyen va *ei einaste fæl toste*.

Jf. **hårtoste** og **grastoste**.

tostekåpp (s,m)

– person som rotar og har problem med å bli ferdig med det han held på med.

Døme: ”Du æ ein *tostekåpp*, Torleif! Bli du allri færi mæ å pakke de du ska ha mæ dæ?!”

tosteli (adj)

– som er ugrei, lei, vanskeleg, upassande, tusteleg.

Døme: ”D’ æ none *tostelie* klæe du he fått tag i! – Du kan ’kje vise dæ i kjørka mæ sånn no’ på dæ!”

”Så *tosteli* at du he blitt så fårrkjøla!”

tosten (adj)

– sein og ineffektiv, tusslut, seinvoren, puslet, ”**seintosten**”.

Døme: ”Per he blitt så gammel og *tosten* at d’æ sønnli. – Æ tykke så vondt om ’an atte.”

tott (s,m)

– hardt samanrulla hårknote som kvinnene “føritia” bar i nakken eller oppå hovudet, topp, spiss, tutt (norr: tuttr = stubb, stabbe [om lubben smågut], ty: Tüte = kremmerhus, spisspose, da: tutt = kremmerhus. – Ordet høyrer språkleg saman med ’tut’).

Døme: Ho setta de flåtte håre sitt opp i ein *elegant tott* bag i nakken.

trabelt (adv)

– annsamt, travelt

Døme: ”Hå møe ska du røkke i da’ sia du he de så *trabelt*?”

Ordet høyrer truleg saman med eit lite brukt verb i norsk: ’trabelere’ = spasere fram og tilbake, springe hit og dit (sv dialekt: trabellera, sveitsisk dialekt: trabelen). Likeeins er ordet i slekt med fr: ’travail’ (= arbeid), spansk: ’trabajo’ (= arbeid) og eng: ’travel’ (= reise, farte omkring).

Det var "dei gamle" som brukte ordforma 'trabelt'. Når det gjeld overgangen $b > v$ (trabelt > travelt), kan ein godt tale om ein viss analogi med overgangen $p > f$ (Sjå under 'topt' ovanfor!). P og b blir danna på same staden i munnen og blir kalla labiale lydar («lippe-lydar»). P er ustemt (klanglaus) mens b er stemt (klangfør), noe som au gjeld tilsvarende for f og v. F og v blir bådanna mellom underlippen og framtennene i overmunnen. Me kallar dei labiodentale lydar («lippe mot tann- lydar»).

tranle (v)

– legge ut trandlar (kløyvde stokkar) på tvers der ein gangveg for hest eller folk skal gå over myr eller kjerr, – slik at ein ikkje søkk i.

Døme: Me måtte *tranle* veien øve ei tåli brei myr før me fekk fram lasta. – Me lagte allså ein '**tranleve**'.

*Germ. rot er *tren til ty 'trennen' = splitte, skille frå.*

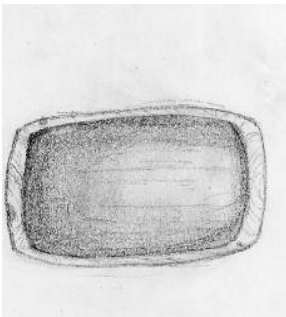
trassi (adj)

– strilyndt, sta, eigenrådig, som står hardt imot, trassig, motvillig (da: trodsig, sv: trotsig, ty: trotzig, norr: þrjózkr).

Døme: Bånnane he ein periåode i triårs-allåren då dei æ veldi *trassie*.

*Germ. grunnform er *prutta- = "gjenstridig person" 'Trassipådde' er elles eit godt dialektord hos oss for ein tverr og motvillig person.*

trau (s,n)

– Stort, avlangt og uthola trefat (Aasen: trau el. trog, norr: trog, sv: tråg, da: trug, nl: trog, ty: trog, eng: trough, germ: tru-ga = "kar av tre").

Døme: Han håolte ud et romsli trau som kåna kunne sette brøddei' i.

trege (v)

– ønske at noe var ugjort, angre; gjere misnøgd (Aasen: trega, norr: trega, sv dial.: tråga = ergre, bedrøve, eldre da: treje = vere lei seg, ang: tregian = pine .bedrøve).

Døme: «Nå æ de får seint å trege. – Jårt æ jårt!»

Me kjenner den gamle danske forma 'treje' frå bygdene utmed Agder-kysten, t.d. frå Flekkerøya. Der seier dei: "De dær treiår æ på!"

Og ein som var misnøgd med giftet sitt, skal ha sagt – etter det soga fortel: "Å du, som æ treiår på dønn turen te Skjærnøya!"

'Tregeli' (adj) er elles eit ord som høyrer heime i vm. med tydingane – 'som er til å harmast over' – eller – 'som ein er lei seg for', 'ergeleg'.

treneva (adj)

– som er keiveleg og lite flink med hendene, trehendt (Aasen: Treneve (s,m) = "ubehendig Person", "En som ikke kan gjøre fint Arbeide").

Døme: Han æ så treneva at 'an ikkje kan spisse ein blyant mæ kniv eigång!

tri (talord)

– grunntalet 3, tre (Aasen: tri, norr: þrir (m) – þrjár (f) – þrjú (n), eng: three, ty: drei, nl: drie).

Setesdølane har tri ulike former for dette talet, òi for kvart kjønn: tri (m) – trjá (f) – trju (n) som svarer til formene i norrønt.

Her fylgjer eit par ord frå det gamle vm som heng saman med talet tri:

trisleien (adj)

– om ei eng som kan haustast (slåast) tri gonger i løpet av sommaren og hausten. (I eldre tid blei verbet 'slå' bøygd slik: slå – slære – slåo – he sleie).

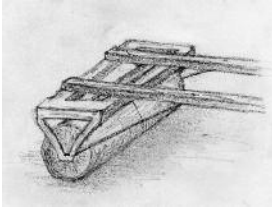
trispent (adj)

– om ei ku som mjølkar bare på tri spener.

trolte (s,f)

– kortvokst, rund, rask og triveleg jente el. kvinne, trulte.

Døme: Tåone æ ei lida ronn og bli' trolte som arbei' fårt og fint.

tromleståkk (s,m)

– kraftig, rund og tung stokk som ein rullar (tromlar) over ein nysådd åker for å gjere overflata jamn og fast, åkerrull. Ein 'tromleståkk' er rigga til med drag for hest.

Døme: Dænn gamle *tromleståkken* va 'kje så ronn lengår. Han hadde fått none fæle sprække langsette og va tosteli å bruke.

truden (adj)

– oppsvulma, hoven, truten (Aasen: truten, norr: þrutinn).

Døme: Berta va *truden* i heile fjæse ett' at 'o blei vapseståkken.

Jf. 'trutne' (v) = svulle ut, utvide seg (Aasen: trutna, norr: þrutna).

tryde (v) – **tryde**
trøyd (traud)
he trøde (trode)

– bli tom, ta slutt, bli oppbrukt (Aasen: tryta og trjota, norr: þrjota, sv: tryta, eldre da: tryde).

Døme: På gåren te Jåon og Gonil hadde dei ein brønn som allri *trøyd* (traud).

'Trøytt' (adj) er avleidd av 'tryte' og kan tyde noe slikt som 'tom for krefter'.

Her har me igjen eitt av dei sterke verba som har rotvokalen y i infinitiv og med ei eldre bøyning 'tryde – tryde – traud – trode'. Tilsvarende vokalskifte har me t.d. i verba slyde, ryge, fyge, snyde (Sjå under 2. klassa av dei sterke verba i språkdelen av boka om rotvokalovergangen au–o > øy–ø i preteritum og perfektum partisipp!).

trælle (v)

– rulle, trille (Aasen: trilla, da: trille, nl: trillen = skjelve. Germansk verbalrot er *tri = 'svinge', 'dreie').

Døme: Han *trælla* ve'en inn i sjule mæ **trællebåra**.

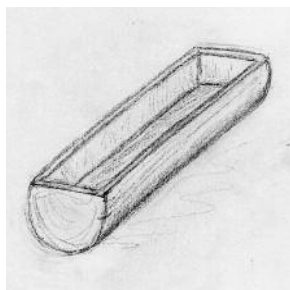
'Trælle' er endå eit døme på ord der 'i' har gått over til 'æ' i talemålet til venndølane (Jf. brælle, fræsk, lakræss, ræps, ræste, særrop!).

træskåo (s,m)

– sko laga og utholt av tre (fullt og heilt) – eller med såle av tre og overdel av lær (Aasen: Tresko).

Døme: Du hølle dæ gåo og varm mæ *træskåo* på fødan!

'Træskåosjebbe' er eit godt lokalt namn på ei skjebbe (åbor, tryte) som er svær og brei som ein vaksen tresko.

tråon (s,f)

– avlangt kar til mat og drikke for husdyr, opphavleg laga av ein kløyvd stokk som blei holt ut, tro (Aasen: Tro, norr: þró. Av germ. *þrûh = kløyvd stokk. Indoeuropeisk verbal grunnrot: *tru = hole ut).

Døme: Bjørn tømte skrællingane opp i *tråona* te grisen (*grisetråona*).

Einstava hokjønnsord som i norrøn tid endte på rotvokal, får i dialekten vår som regel ein 'n' lagt til stamma som fast inventar i alle bøyingsformene. Denne 'n'-en kjem frå den gammalnorske bundne hokjønnsartikkelen 'hina'. Utviklinga for den bundne forma i eintal har kanskje vore om lag slik: þró hina > þró-ina > þróna > tróna > tråona

(Jf. fylgjande hokj.ord i b. form eintal: bruna, kråona, øyna, åna).

trås (s,n)

– tørre, morkne kvistar som fell frå trea i skogen, ved-rask etter hogst, "kvist og kvas" (Aasen: Tros, norr: tros, bornh: tråss, da (jysk): tros, germ rot: *trus).

Døme: Dei hadd' ikkje ant enn *trås* å fyre mæ.

Ordtak: «Dær æ *trås* i alle skaue»

Verb: *'tråse'* = samle småved i skogen, trose.

'Tråse-ve' er elles eit godt Vennesla-ord for tros som kan brukast som ved for omnen.

tråsen (adj)

– om rotgrønnsaker og poteter som utover våren er blitt mjuke, seige og innskrumpa på grunn av groing.

Døme: Kolrabia va blitt så gammel og *tråsen* at 'o va 'kje te å skrælle.

Om våren pele me grøane a potetsane så dei ikkje ska bli *tråsne*.

tun (s,f)

– uteromet mellom bygningane på ein gard, gardsplass, tun (Aasen: tun, norr: tún, eng: town, gammal svensk: tun = innegjerd jordstykke).

Døme: D'æ fint fårr ongane å konne lege i *tuna*.

Ein skal merke seg at 'tun' opphavleg er inkjekjønnsord, mens det i Vennesla er hokj.ord i dag. – Kan hende er ordet blitt analogisk påverka av 'to' (= lita grasslette), eit hokjønnsord som i innhald kan forvekslast med 'tun'(n).

'To' høyrer til hokjønnsorda med grunnform som endar på vokal og ville i si tid i Vennesla-dialekten hatt eintalsformene 'ei ton – tona' (tåon – tåona). Jf. utgreiinga under 'tråon' ovanfor! Eg seier "i si tid" fordi ordet 'to' (s,f) truleg ikkje er levande i dialekten vår i dag. Men det ville vere rart om det ikkje har vore i bruk hos oss i tidlegare tider. – Aasen fann det andre stader i Vest-Agder. – Kanskje ser me ein rest av det her i form av påverknad på eit ord med liknande tyding og uttale. Det kan altså vere tale om analogisk påverknad mellom 'to' og 'tun' og då fyrst og fremst i b. eint. med formene 'tona' og 'tuna'.

tune (s,f)

– (rein) lyd som held same høgda over ei viss tid, tone; melodi (Aasen: tone, norr: tóni el. tón, gr: tonos, lat: tonus, eng: tune (utt. *tju:n*), sv: ton, nl: toon, ty: ton, indoeuropeisk verbalrot: *ten = 'strekke ut').

Døme: "Pettår! – Kan 'kje du finne fysste *tuna* på dænna sangen? Du æ så gåo te de!"

"Kåmm hitt te pianoe så ska æ lære dæ *tuna* på ein ny sang. Ho æ så nydeli!"

tusan

– svensk kraftuttrykk som kan hende har kome til bygda med rallarane.

I Sverige høyrer me det særleg i uttrykket "Ta mig tusan!"

Døme: "De va då som *tusan!*" "Fy *tusan!*"

tvitånn (s,f)

– dobbeltann. – Når mjølketanna ikkje er felt før den nye tanna veks fram, kan barnet få ei 'tvitånn' med den nye tanna stikkande fram over mjølketanna.

Døme: Lille Tåone så så rar og konsti ud nå 'o smilte mæ tåo *tvitæne* oppe i monnen.

Vennedølane har frå gammalt ein del særmerkte ord med 'tvi-' som forstaving:**Tvibekkane**

– Namn på to bekkar som renn parallelt og nær kvarandre eit langt stykke.

Tvidøblane

– Namn på to "døble" (= deplar, pyttar) som låg innmed kvarandre i eit kjerr som blei tørka ut (drenert) då dei gjorde byggefeltet Tvidøblane klart ein gong i 1950-åra (norr: depill = pytt, vasshol).

Tvitjønnane

– namn på to tjønner som ligg innmed kvarandre.

tvihålle (v)

– halde seg så fast at knøkane kvitnar; vere påståeleg og sta.

Døme: Han *tvihålt* sæ fårr ikkje å ramle a lasse.

Arne æ ein a dei som *tvihølle* på meiningane sine.

tvisleien (adj)

– (om ei slåtte) som kan slåast to gonger same sommaren.

tvistae (s,m)

– dobbelt islag med snøsørpe mellom.

tvitolla (adj)

– tvikjønna, hermafroditisk, av uvisst kjønn.

tvitolling (s,m)

– tvikjønna individ, hermafrodit.

tyddeber (s,n)

– plante av lyngfamilien, raudt og smakfullt skogsbær, tytebær (Aasen: tytebær, tyting, sv: lingon, Bornh: tyssling).

Døme: Å pele *tyddeber* æ både måoro og nytti. Då fære me et søltetøy som fårr eksempel æ veldi godt innte kjøddmida mæ brun saus.

tyddeværs

– uttrykk som borna bruker til å seie frå om at dei er ute av leiken ei stund, t.d. når dei leikar 'sisten' (el. "tikken" som det heiter i Vennesla).

Dette ordet er ikkje å finne i noen ordbok. – Kanskje det kjem frå fransk 'tu devers' (utt.: ty døvær) som tyder noe slikt som 'du – ved sida av'?

'Devers' er eit noe gammalmodig fransk ord. (Etter opplysningar frå Astri Jortveit Horn).

tykke

**tykke – tykte
(totte) – he tykt
(tott)**

– synast, meine, ha tankar om, føle, ha som kjensle el. inntrykk (Aasen: tykkja, norr: þykkja, sv: tycka, da: tykkes, isl: þykja, færøysk: tykja, nl: dunken, ty: dünken).

Døme: «Æ tykke Jåon he vore så stille og sturen i de siste. Æ han ikkje fræsk, tru?»

*Enkelte stader på Sundmøre, i Hallingdal og Telemark har dette verbet 'i' som rotvokal (tikja). Slik er det også i frisisk (tinken). Germ. grunnform er *þunkijan. Samanliknar me denne forma og formene i tysk og nederlandsk med dei nordiske formene (Sjå parentesene ovanfor!), ser me den vanlege nordiske overgangen av nk > kk (k). – Det same gjeld t.d. au for verbet 'takke' (eng 'thank', ty 'danken', nl: 'bedanken').*

Denne tendensen er likevel ikkje like sterk for alle ord i denne kategorien. 'Tenke'(v), som høyrer til same ordfamilien som 'tykke'(v), har t.d. fylgjande former i nordisk: Aasen: tenkja – og tekkja = merke, bli var, "fornemme" –, norr: þekkja, gammal sv: þækkia, gammal da: thænkia, isl: þekki, færøysk: tekkja, nyn: tenkja, da: tænke, sv: tänka.

Formene 'totte' (preteritum) og 'tott' (perf. part.) har vore i bruk – og er kanskje framleis i bruk hos enkelte eldre venndølar, særleg nord i bygda.

tvårke (s, ubøyd)

– tverrstilling, motvilje, tverke, mest brukt i uttrykket 'på tvårke' = bakvendt, skeivt, gale stilt, på tverke, til hinder.

Døme: Jørgen æ ein vriompeis som allti stille sæ på tvårke.

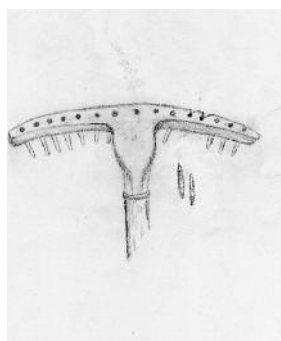
tvårken (adj)

– som set seg på tverke, tverr, trassig, vrang, tverken (Aasen: tverken)

Døme: Per æ bestandi så vanskeli og tvårken å ha mæ å jårr.

tænne (tinne) (v)

– sette ”tenner” (tindar) i ei rive (Aasen: tenna el. tinda)

Døme: Ett' ein lang arbeidsda i høyånna sadd karane og tænna (tinna) rivane som hadde mista tænne (tinn), sånn at redskaben va klar te brug neste mårra.

Både 'tænne' og 'tinne' er verb som har vore brukte i Vennesla til å fortelje kva som må gjerast for å vøle ei trerive som har mista tenner (tindar). Dette var i tida før plastrivene kom i vanleg bruk. Eik var treslaget som blei mest nytta til rive-tenner (-tindar).

Verbet 'tænne' er avleidd av substantivet 'tann'. Den gamle Vennesla-forma for 'tann' er 'tånn' (norr: tønn) som er omtalt lengre ut under bokstaven 't'.

Legg elles merke til fleirtalsordet 'tinn' i parentesen under dømet ovanfor. 'Tinn' er hankjønnsord i dei fleste dialektane og i skrift, men inkjekjønnsord hos oss.

– Det er ein viss tendens i Vennesla-dialekten at einstava inkjekjønnsord med kort rotvokal ikkje får bøyingsending i ub. fl.tal (et tinn – fleire tinn). – Tilsvarande inkjekjønnsordord med lang rotvokal har gjerne bøyingsending i ub. fl.tal og blir uttalt med tostavings tonelag i denne forma (et hus – mange huse).

tære (v)

– skilje el. helle vatnet frå noe som er kokt (Aasen: tæra).

Døme: ”Kan 'kje du tære potetsane fårr mæ – og tømme dei opp i dænna bållen, – så æ du grei!”

Karl tærte siste dråbane a kaffikjelen.

Denne tydinga av 'tære' ser ut til å høyre heime i Agder fyrst og fremst. Ivar Aasen har den med i si ”Norsk Ordbog” frå 1873 der han legg tydinga fram slik: ”– klare, hælde Vandet af (noget som er udblødt eller kogt, f.ex. Fisk). Lister, Mandal, Rbg.”

Lister, Mandal, Rbg. er altså området der han har funne denne meininga av 'tære'. Vest-Agder fylke heitte Lister og Mandals Amt den gongen. Rbg. er forkorting for Råbyggelaget (norr: Råbyggjaløg) som er ei eldgammal nemning for dei indre bygdene på Agder og Setesdal. Aust-Agder fylke hadde tidlegare namnet Nedenes og Råbyggelagets Amt.

*Indoeuropeisk grunnform: *der- = skilje frå, kløyve.*

**tø (v) –
tø – tødde –
he tødd**

– reservere for seg sjølv (Brukt av born som vil sikre seg den beste tingen, den beste plassen osv.).

Døme: «Æ he tødd ein fin plass heilt framme mæ scena!»

«Tø mi tue!» (= «Eg reserverer denne fine bærtua for meg aleine!»).

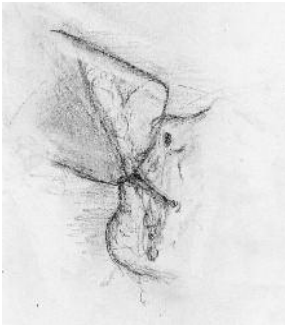
tøe (s,f)

gras som veks opp etter den fyrste slått, hå, tøde (Aasen: Tøda, norr: taða = gjødsla eng, gras på gjødsla eng, sv dial.: tadhø = høy som har vakse opp i nærleiken av fjøset).

Døme: Kjyrane lige å kåmme ud i *tøa* udpå sommåren.

tølle (v)

– drikke fort og lenge; helle; renne, tømme fort og rikeleg, tulle.

Døme: Han va så tyst at 'an *tølte i sæ* tåo flaske øl på "nau taim".

Berte kåmm beranes på ein ståor mogg som 'o hadde *tølt* foll a nysilt mjælk.

tøym (s,m)

– taum, (Aasen: taum, bm: tøm el. tømme, norr: taumr, sv: tøm, da: tømme, nl: toom, på Austlandet : tom. I Setesdal kan 'taum' også vere ulltråden som blir tøygd ut mellom fingrane når ein spinn på rokken).

– snor el. reim som ein styrer eit trekkdyr med.

Døme: Småen hadde kjøpt sæ ny tøyem te fiskestånga.

Han råpte ”proo –” og stramma tøymane fårr å få hes-
ten te å ståppe.

*Ein må rekne med at venndølane brukte ordforma 'taum' 'føritia'. Forma 'tøyem' kan ha blitt til samstundes og analogt med verbformer (preteritumsformer) der dif-
tonglyden 'au' har gått over til 'øy' – t.d. 'fraus' >
'frøys', 'naus' > 'nøys', 'skaud' > 'sjøyd', – eller at
'tøyem' rett og slett er laga av verbet 'tøyeme', – sjølv om
ein frå gammalt reknar at verbet 'tøyeme' kjem av sub-
stantivet 'taum' (med i-omlyd).*

*Indoeuropeisk rot: *tu = trekke (v) (Jfr: den spesielle
tydinga ovanfor for 'taum' i Setesdal!).*

tå (s,f)

– kvar enkelt av dei langsmale rørlege delane ytst på
foten, fremste delen av ein sko eller ein sokk (Aasen:
Taa, norr: tá, nl: teen, ty: Zehe, eng: toe).

Bøying (eldre former i parentes): ei tå – tåa (tåna) –
tæe (tæene) – tæane (tænane)

Døme: Et menneske he ti tæe (tæene) og ti fingre.

Skåoen va altfårr trång frammi tåa (tåna).

*Her har me igjen eit hokjønnsord som endar på rotvok-
kal, og som i dei (eldre) bøygde formene får med seg ein
'n'. Denne 'n'-en er ein rest av den gammalnorske ho-
kjønnsartikkelen 'hina' som var med på å danne bun-
den form av substantivet . Me har sett det tidlegare i
andre hokjønnsord som endar på rotvokal: Bru – bruna,
klåo – klåona, kråo – kråona, tråo – tråona, øy – øyna,
å – åna.*

tåd (s,n)

– munn, trut (– Helst brukt i nedsetjande vendingar.).

Døme: Håll tåde på dæ! (= Hald kjeft!). ”Hør på de
tåde!”

*Ordet høyrer saman med 'tåde' (s,f) = drikke som bar-
net får suge frå ei 'tådeflaske'. 'Tådemjælk' = mjølk
som barnet drikk frå ei 'tådeflaske'.*

*Frå gammalt var 'tåde' nemning på ein liten tøypose
med oppbløytt mat som spedbarnet kunne suge på når*

det skulle roe seg. Blei også kalla 'patteklud' (Aasen: Taata, isl: táta).

tåfes (s,f)

– vond lukt frå skitne tær.

Døme: Nå en jænge mæ foktie såkke i gommistøvle, te d'ikkje lang ti' før du märke lokta a *tåfes*.

tåge (s,f)

– utvendig tak på eit hus, toke (Aasen: Toka).

Døme: Han la ny tåge på udhuse. Dæn gamle va råden og lakk fælt.

”Hør! – De rabe frå tåga! Nå bli de millvêr!”

Ordet er ei avleiing av 'tag' (tak).

tåll (s,f)

– furu, – særleg ungfuru el. furu som er i god vekst (Aasen:Toll el. Tall, norr: þollr, sv: tall, da: tol, Østerdalen: tall, Setesdal og Vest-Telemark: todd).

Døme: Åore 'tåll' æ 'kje møe brugt i Vennesla i da'. Mæn me he de i navne Tållemåonen.

”Toll, furu, tyri “, sa bjørnen då han kappast med reven om å seie fram namna på tri treslag fortast. ”Ask, or, eik”, sa reven.

tållekniv (s,m)

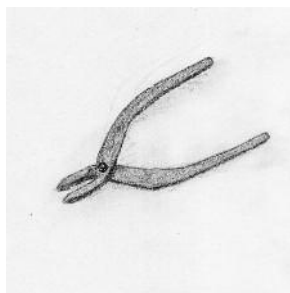
– kort og kraftig kniv til å telgje eller spikke med, slirekniv, tollekniv (Aasen: Tolekniv, norr: tolguknîfr, da: tælgekniv, sv: täljekniv).

Døme: En må ha kvass tållekniv nå en ska' spikke tæne te riva.

Det norrøne verbet 'talga' (= telgja) ligg til grunn for fyrste delen av dette samansette ordet (tålle-). Rotvokalen 'å' er u-omlydt 'a' som ein kan sjå av den norrøne forma 'tolgu'.

tång (s,f)

– tong, reiskap av stål som du bruker til å gripe og knipe med, – sett saman av to delar som formar eit kryss: knipetong, røyrtong, nebbtong osv. (Aasen: Tong, norr: tong, bm: tang, eng: tongs, nl: tang, sv: tång, da: tang).

*Her har me nytt døme på eit ord med gammal u-omlyd, dvs. at ein 'u' i ending har påverka rotvokalen 'a' slik at denne har blitt runda og gått over til å-lyd. Samstundes har u-en falle (apokope): * 'tangu' > tong (tång). Dette skjedde i overgangen mellom urnordisk og norrøn tid (om lag 500 – 800 e.Kr.).*

Legg elles merke til eng. 'tongs' som er fleirtalsform fordi ei tong er sett saman av to (like) delar (Jf. eng: 'scissors' = saks).

tånn (s,f)

– hard bitereiskap som me har i munnen, tann [tonn] (Aasen: tonn, (pl: tønne), norr: tōnn, da: tand, sv: tand, eng: tooth, ty: Zahn, nl: tand, isl: tönn).

Døme: Ein våksen pørsåon kann ha så møe som tåog-trædve tæne.

«Æ værka så i ei tånn at æ fekk 'kje såve».

tånn (tåtta) (s,f)

– bar mark, tå (Aasen: Taa, norr: þá).

Døme: “Nå kan me snart gå på tånn (tåtta) øve alt. D'æ godt at snøen ændeli bli vekke!”

Dei to substantiv-variantane er førte opp i b. eint. fordi dei i praksis blir brukte bare i denne forma.

'Tånn' (uttalt med tostavings tonelag) er antakeleg b.eint. av 'tå' (= bar mark) og høyrer heime mellom b.eint.-formene som er nemnde under 'tå' ('tåna' – 'tæne' – 'tænane') ovanfor. Rotvokalen kan ha blitt forkorta for å skilje ordet frå b.eint.-forma 'tåna'. Og uttalen med tostavings tonelag skil ordet frå b.eint. av bitereiskapen 'tånn'.

'Tåtta' er laga av inkjekj.forma 'tått' til adjektivet 'tåen', – eit adjektiv som elles er lite nytta hos oss anna enn i inkjekjøn: «Nå æ de snart tått i alle bak-kane!»

U

ubåodeli (adj)

– som ikkje kan bõtast el. gjerast god igjen, uoppreteleg, uboteleg (Aasen: ubotleg og ubõtande, norr: ubøtiligr, da: ubodelig).

Døme: Me må pass' åss så me ikkje jårr *ubåodeli* ska'e på naturen!

udjårt (adj)

– forhekksa, fortrolla; ergeleg, harmeleg, forbaska; utgjort.

Døme: «Nei!! – Nå he æ gløymt nyglane te hytta ijænn heime i da au! – D'æ som *udjårt!*»

udfårrbi
(prep og adv)

– utanfor; utomhus, utandørs.

Døme: Jåon fekk ein svær aure på fluestånga *udfårrbi* Nesådden.

”Hær stænne ein gudonge *udfårrbi*. Han ska spør dæ om noe, sei' 'an”.

udløe (s,f)

– løe i utmark (Aasen: Utløda).

Døme: Dei ellste *udløane* va jønne ståkkebygde, og dei blei setta opp innmæ gåoe slåttemyre.

udsjegel (s,m)

– heieslått, utkantslått (skjekel = hjørne, snipp, utkant, Aasen: Utskjekel, norr: skekill).

Døme: Te slott slåo dei alle *udsjeglane*, Dei fekk litt høy dær au.

udvårt
(adj og adv)

– som vender ut, utvendes, utvendig, utvertes, utvortes (Aasen: utverdes, da: udvortes, sv: utvärtes, ty: auswärts, eng: outward, gammal da: udvertes).

Døme: *Udvårt* ser 'an fin ud, mæn håssen æ 'an *innvårt* tru?

«Dænna medesinen æ bare te *udvårt* brug».

Frå lågtysk 'útwordes' = som vender ut mot.

Rotvokalen i endingsorda '-vertes' (nyn.), '-vertes' (gl.da.) og '-värtes' (sv.) finn me att i det norr. 'utan-

verðr (subst. og adj.) som tyder 'ytre'(s,n); 'som er ytst'.

Endingsorda tyder 'som vender mot', og me finn dei igjen i ord som 'sjøverts', 'landverts' (Jf. ty 'seewärts', 'meerwärts', 'vorwärts' og eng 'seaward', 'landward', 'homewards', 'forwards').

ufårrbedårli (adj)

– som det ikkje er von om å betre, som ikkje vil eller kan betre seg (bm: uforbederlig).

Døme: Hans æ ein *ufårrbedårli* ongar og spelemann.

Verbet 'forbedre' (bm) ligg til grunn for dette adjektivet. Verb med forstavinga 'for-' har som regel lågtysk opphav.

ufårrdrageli (adj)

– utåleleg, svært plagsam, som ikkje er til å halde ut, ufordrageleg (bm: ufordragelig).

Døme: "Du æ så *ufårrdrageli* nå du seie sånn no' at æ fære løst te å smelle te dæ!"

Ordet er laga av verbet 'fordrage' (= tåle, like, halde ut).

uhamskeli (adj)

– om reiskap, utstyr eller hjelpemiddel som er vanskelege å handtere eller meistre, uhandterleg, ulagleg (Aasen: uhandsleg el. uhandtleg).

Døme: "Dænna motorsaga æ fæl og *uhamskeli*. Fårr de fysste æ 'o alfårr tong, og så æ 'o fårrfærdeli vonn å starte au!"

'Uhamskeli' er truleg ei forvansking av 'uhandsleg'. Det er vel sett saman av element frå ulike adjektiv, – kanskje frå desse tri: 'uhandsleg', 'uhamslæg' (= sjusket, uhøveleg) og 'vanskeleg' (= vriden, vrang).

uhårveli (adv og adj)

– veldig, umåteleg, svært stor, uhorveleg (Aasen: uhorveleg).

Døme: "Meine du d'æ så *uhårveli* langt å gå før me kjæme fram?"

«Me fekk none *uhårvelie* mængde mæ snø dønn vintårren».

Ordet kjem av eit verb 'horve' (norr: 'horfa') som tyder 'gå i ei viss lei', 'falle på plass', 'kome til ro'. Til dette høyrer substantivet 'horv' med tydingar som 'god og rett skikk og orden', "passelighet".

'Horve' og 'horv' fortel altså om tilpassing og innordning medan 'uhorveli' uttrykker det motsette – om forhold som nær sagt tek av utan meining og kontroll.

ujæve (s,f)

– ukjøre, rå og simpel person, ugjæve (Aasen: Ugjæva).

Døme: "Ei sånn *ujæve* skoll' en bare se å få potta inn!"

Ordet heng saman med adjektivet 'gjæv' (norr: 'gæfr') og verbet 'gje' (norr: 'gefa'). 'Gjæv' fortel såleis om ein person som syner storsinn ved at han er gjev mild og samstundes har evne til å take mot gåver på ein grei måte.

Ei 'ujæve' har motsette kvalitetar.

Både 'ujæve' – og 'ujåo' og 'ukjøre' som fylgjer nedanfor, skal lesast med tostavings tonelag.

ujåo (s,m)

– fælsleg lyd, stygt vræl, uhyggeleg rop, uljod el. ulyd (Aasen: uljod, norr : uhljóð, sv: oljud).

Døme: "Æ hørte ein lang og nifs *ujåo* inne frå skauen. Så blei alt stille".

Ordet seier oss at norr. 'hljóð' og 'uhljóð' var levande i daglegtalen hos oss i gammal tid. I dag er 'jåo' el. 'ujåo' nok helst nytta for å skildre uvanlege, uventa eller nifse rop og lydar ute frå skogen og andre einsame naturområde. Dei har såleis ei meir innsnevra og spesiell tyding enn før, 'Lyd' og 'ulyd' har teke over den generelle tydingsrolla (Jf. 'jåo' lengre framme i ordlista!).

ukjøre (s,f)

– usømeleg, rå og vørdlaus person, ugagnsmenneske (Aasen: Ukjura).

Døme: "Håll dæ vekke frå Konrad, guden min, han æ ei fæl *ukjøre*".

Ordet er i slekt med 'kjuring' som er nemning for 'gjætar' i Vennesla frå gammalt av. 'Kjuring' er eit dialektord som høyrer heime på Agder og i Ryfylke. 'Hjuring' (utt. "juring") er ei meir allmenn form som også er godkjend skriftform

*Nyn. 'hyrding', da. 'hyrde', sv. 'herde' og eng 'herd' kjem av same rot som 'kjuring' Eit germ. substantiv *herdo (= 'dyreflokk') ligg til grunn for desse nemningane.*

Jf elles adjektivet 'ukjuren'.

ulagli (adj)

– som ikkje passar, uhøveleg, lite brukande (Aasen: ulagleg).

Døme: Du kjæme på ei *ulagli* ti. Me skolle just te å legg' åss".

"Dænn trøya æ nå litt *ulagli* te dæ. Du bli seanes så hængslete ud".

uleven (s,n)

– bråk, dårleg forhold, "vondt blod".

Døme: De he allti vore møte *uleven* mellom dei tåo fameliane.

"Æ vi' 'kje ha no' *uleven* mæ Jåon. Han he vore grei fårr min del".

ulilli (adj)

– som er til å skjemmast over, flaut; usympatisk, upassande, ulikleg (Aasen: ulikleg, norr: ulíkligr).

Døme: "D'æ så *ulilli* å gå inn te dei fine fålkane. Æ he så stygge klæe på mæ!"

"De va så *ulilli* at æ fekk sagt de dærrer te 'o. – Æ trege så!"

"Du æ så *ulilli* atte nå du snakke te mæ på dænn måden!"

umag (s,m)

– strev, bry, umak, besvær, møye (Aasen: umak, norr: úmaki).

Døme: "Dæ 'kje *umagen* vært å sette potetse i sånn ei skrinna jáor".

"Du ska 'kje jáor dæ *umag* fårr mi skoll".

umauli (adj)

– utenkjeleg, umogleg; vriden, vrang, svært vanskeleg (Aasen: umogleg, norr: úmoguligr, ty: unmöglich).

Døme: ”De dær æ så ståort et problem at d’æ *umauli* å jårr no’ mæ de”.

”Dænn gudongen nytte d’ikkj’ å snakke te. Han æ heilt *umauli!*”

unyden (adj)

– ubrukande, øydelagd; duglaus; lemster; unyt el. unyten (Aasen: unyt, norr: únýtr).

Døme: ”Dær æ ’kje no’ mæ mæ i da’. Æ æ lige *unyden* som ein nyfødd kalv”.

uråoli (adj)

– som stadig flyttar el. lear på seg utan mål og meining; som forstyrrar og bråkar; skiftande; ustabil; travel; utrygg, sutfull.

Døme: – «Æ ska seie Tåone he fått sæ ein *uråoli* gudonge. Pettår æ ju nesten ikkje ne’på».

«De he vore et veldi *uråoli* vêt i vintår».

Byen va altfårr *uråoli* te at ’an kunne bu dær.

Guri va så *uråoli* fårr håssen flyturen ville bli.

uråoskråge

– person som forstyrrar og er bråkete og uroleg, urokråke.

Døme: Per æ dænn værste *uråoskråga* me he i nabolage hæran.

u-udgronneli (adj)

– som det er uråd å skjøne, ufatteleg, gåtefull, mystisk, (bm: uutgrunnelig).

Døme: ”Guds veie æ *uudgronnelie*”, seie dei tidt i be-dehusane i Vennessla.

Pedår æ ein stille og *uudgronneli* type.

uvansli (adj og adv)

– enkel, uvand, liketil; uvandsleg (Aasen: uvandsleg).

Døme: «D’ æ så *uvansli* mæ Tåone. Ho æ lige bli om

d'æ sånn ellår sånn. Mæn æ tykke nåkk ho jænge færr
uvansli klædd somti!»

uvegårli (adv)

– utan tvil, absolutt, nødvendigvis, sikkert (bm: uvegerlig, ty: unweigerlich = ‘som ein ikkje kan vegre seg mot’).

Døme: ”Viss du hølle på mæ å røyge så møe som du jårr nå, så vil du *uvegårli* bli sjug”.

uvyrsl (adj og adv)

– som ikkje vyrder noe, vågal (vågalt), uvyrdsleg, dumdristig (Aasen: uvyrdslege).

Døme: «De kjæme te å gå galt mæ Truls ei gång, så *uvyrsl* som han fere fram!»

«Mæ sånn ein *uvyrsl* oppførsel skoll’ en tru ’an ikkje va heilt rækti!»

uåonli (adj)

– utriveleg, ukoseleg, ikkje uneleg (”ikkje åonli”).

Døme: D’æ *uåonli* å vænte på fålk som ikkje kjæme på tia!

Til grunn for dette adjektivet ligg verbet ’une’ som har mange positive tydingar som t.d. ’like seg’, ’trivast’, ’slå seg til ro’, ’ha lyst til’.

’Une’ er språkleg i slekt med ei rekkje andre ord som fortel om trivnad, gode kjensler og nære band mellom menneske. Dette er nærare behandla under ’åone’ og ’åonli’.

_____ **V** _____

va (s,n)

– stad i eit vassdrag der det er så grunt at ein kan vasse frå den eine breidda til hi, vad, ”vadested” (Aasen: Vad, norr: vað, sv: vad).

Døme: *Åmdalsvae* bli heilt inntørka nå sommåren æ veldi kjørr.

*nl: ’wad’ og ty: ’watt’ har også tydinga ’grunt hav som er tørrlagt ved fjøre sjø’. Germ, grunnform er *wada-.*

vable (s,f)

– blemme, blære på huden t.d., vable (bm: vable, da: vable).

Døme: Torleif hadde folllt a *vable* i nevane ett' å ha brugt spa'en heile da'en.

vablete (adj)

– som har fullt av vabler.

Døme: Ho hadde såolt sæ i nesten éin time og va blitt *vablete* øve heile ryggen.

vadre (v)

– drive planlaust omkring, gå seg vill; vase, tulle, vrøvle.

Døme: Dei *vadra* ronnt på heia i kjokk tåge.
"Æ tru 'kje på alt du *vadr*' om!"

"Gange i voddrone" (Setesdal) el. " – – voddrune" (Vest-Telem.) er uttrykk som tyder "gå i båndømma". Ein finn også eit tilsvarande "gå i vadder'n" i meir kystnære område i Aust-Agder.

'Voddrone', 'voddrune' og 'vadder'n' er substantiv til verbet her – som truleg kjem av same rot som verbet 'vade' (vm. 'å va').

'Vadren' (adj) = 'som går planlaust omkring', 'som pratar tull og tøys'.

vadsekk (s,m)

– Djup og sterk lerret-sekk som er mykje brukt av sjøfolk og soldatar til å bere klede i (lågty: watsak = sekk til klede, da: vadsæk).

Døme: Tormod heiv *vadsekken* opp på høra og stegte a gåre. Nå skoll' 'an te sjøs!

Fyrsteleddet 'vad' (nyn: våd, norr: vād) høyrer språkleg

saman med verbet 'veve' og tyder noe slikt som 'stykke av ein vev' el. 'duk laga av heile vevbreidda'.

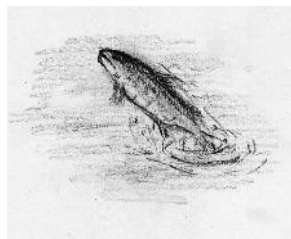
Andreleddet 'sekk' er greitt å kjenne igjen på ulike språk: Sv: säck, da: sæk, eng: sack, nl: zak, ty: Sack, lat: saccus, gr: sakkos hebr: saq (Aasen: Sekk, norr: sekkr).

'Vadmål' el. 'vadmél' har same fyrsteledd som 'vadsékk'.

Andreleddet 'mål' el. 'mél' (Aasen: Maal, norr: mál, sv: mål, ty: Mal, osv.) kjem av germ: *mela- (s,n) = mål, målemerke, tidspunkt.

Eng: 'meal' og ty: 'Mahl' som båe tyder 'måltid', kjem av same rota og syner til faste tidspunkt på dagen då ein et.

vag (s,n)

– det at ein fisk bryt vassflata for å take insekt som flyt på eller flyg like over vassflata, vak (fiskevak).
– ring på blankstilt vatn etter fisk som vaker.

Døme: I dei stille sommårkvellane ser du de eine vage ette de andre udøve fjåoren. Dær æ nåkk a fisk!

Ordet kjem av 'vake' (v) med tyding 'kome opp i – 'el. 'sprette i vassflata' (Aasen: vaka, norr: vaka, sv: vaka = flyte lett og fylgje bylgjerørslene [t.d. om småbåtar], da: vage = flyte lett, nl: waken = vere synleg like over vassskorpa, ty: wachen, eng: watch).

Ordet høyrer elles nøye saman med 'vake' i tydinga 'ikkje sove'.

Indoeuropeisk verbalrot er *weg- = vere livleg, vere i rørsle.

Men når ein venndøl fiskar med 'flue', bruker han å seie noe slikt som: «Fisken slære godt på 'flua' i kvell!»
– Fiskaren bruker verbet 'slå' med tanke på det raske slaget auren gjer med sporden idet han tek 'flua'.

valen (adj)

– Kjenslelaus på grunn av kulde, kraftlaus av redsle el. spenning, vissen, nomen, stiv; likesæl (Aasen: valen, sv: valen, da: valen, bm: valen, gammal frisisk: wela = vissen, slapp).

Døme: Jorun Stiansen sa 'o va heilt valen a spæning då 'o va mæ i "idol"-kongkurransen.

Nils va så *valen på nevane* at 'an ikkje kunne kneppe
ijæn jakka si eigång.

'Valen' kjem av substantivet '**val**' som er brukt i tydinga
'djup svevn', men som eigentleg tyder 'noe som er slapt
og vissent'.

'**Valne**' er verbet som høyrer med her. Det tyder 'bli
så kald at muskulaturen etter kvart sluttar å fungere'.
Adjektivet høyrer også saman med norr. 'valr' som tyder
«dei falne». Og substantivet 'val' har såleis au fått ty-
dinga «slagmark» (val-plass).

Germ. verbalrot er *welh = visne, bli slapp.

vann (s,n)

– liten innsjø, ferskvatn; klar gjennomsiktig væske som
kjemisk er sett saman av molekylar med to atomar
hydrogen og éin atom oksygen (H₂O) (Aasen: Vatn,
norr: vatn, sv: vatten, da: vand, skånsk: vann, bm: vann,
nl: water, eng : water, ty: Wasser, frisisk: wetter).

Ordformene i parenteser syner ein tydeleg skilnad
mellom dei nordiske og dei vest-germanske formene:

Vatn(Aasen), vatn (norr), vatten (sv), vand (da), vann
(bm og skånsk).

Water (nl og eng), wetter (frisisk), Wasser (ty).

Begge ordgruppene har utvikla seg frå same grunn-
rot, men etter bøyingsmønsteret til ulike kasus av ordet
i grunnspråket (n-stammer for nordisk og r-stammer for
vest-germansk. Jf. endingane i orda!). Germ. grunnrot:
*wat–.

'Vass-' (norr: 'vaz-') som fyrste leddet i Vennesla-for-
mer som 'vassarv', 'vassause', 'vassbytte', 'vass-sjug',
'vasstrokken' er gammal genitiv av 'vatn'. – I ein del av
desse orda er 'vass-' erstatta med 'vann-' i dialekten vår
i dag (t.d. 'vannbytte', 'vannkjele').

Endringa *watn* > *vand* i dansk er etter måten ny.
'Vand' er forma som ligg til grunn for bm 'vann', forma
som me har i Vennesla-dialekten i dag. Dette er eitt av
ein del ord målet vårt har fått frå dansk via Kristian-
sands-dialekten.

Dyrenamnet 'oter' har same språklege opphav som
'vann', men har utvikla seg etter stamme-mønsteret til
t.d. eng. 'water' (Jf. uttalen av eng. 'otter' og
'water!').

vanne (v)

– verne om ein slåtteteig, dvs. – syte for å halde buskape unna ei slåtte med høyt som skal bli vinterfôr, seie frå om fare, varne (Aasen: varna, norr: varna, sv: varna = ”göra någon uppmärksam på något som en möjlig fara”, eng: warn, ty: warnen = åtvare).

Døme: Gonil sprang de ’o konne fårr å vanne om klyrane som hadde brøde sæ jænnom jære ront havr’ågåren.

*Høyrer saman med ’var’ (adj) = forsiktig, sky, merksam. Indoeuropeisk verbalrot er *wer- = bli var, passe på, ”iakta”.*

Varsam, varleg, varsku, varsemd er ord av same rot. Vennesla-målet har assimilasjonen rn > nn (bjørn > bjønn, born > bønn, korn > kønn, horn > hønn). Slik også her (varne > vanne).

– ’Vanne’ i tydinga som vist her, er snautt i vanleg bruk hos venndølane i dag.

vannen (adj)

– som er skeptisk til mat som ein ikkje er van med å ete, som er nøye på det, som er vanskeleg å tilfredsstille, kresen (Aasen: vand og vandig, norr: vandr, sv dialekt: vannig, da (jysk): vånden).

Døme: De kan ’kje nytte å kämme mæ sill og potetse te Finn. Han æ altfårr vannen te å ede sånn no’!

*Ordet høyrer saman med verbet ’vande’ som tyder ”velje og vrake” av ei germansk verbalrot *wend- som også høyrer til verbet ’vinde’ = vri, tvinne, sno (Jf. også ’vind’ (adj) = skeiv, vridd).*

Innom denne ordfamilien finn ein også ord som ’vanske’ (s,m) og ’vanskeleg’ (adj) – og det danske substantivet ’vånde’ (= sorg, pine), eit ord me kjenner igjen frå dei gamle danske salmene.

vaps (s,m)

– veps el. kvefs, insekt i familien Vespidae (Aasen: Kvefs, da: hveps, svenske dialektformer: väfs, väspe, andre norske dialektformer: kveps, kveks, gvæps, kvaks, vafs, gammal tysk form: wafsa, frisisk: waps, eng: wasp, ty: wespe).

Døme: Jåon lig’ ikkje vaps. Han æ livrædd fårr å bli

vappeståkken. Og han hølle sæ langt onna **vapsebølane.**

*Germ grunnform: *wáfs.*

Formene med bokstavsamansetjinga -sp- kan ha kome av påverknad frå lat. 'vespa' = veps.

vare (s,m)

– sylindrisk topp som er laga av fint oppstabla steinar for å markere høgste punktet på eit fjellplatå, vete, varde (Aasen: Varde, norr: varði, da: varde).

Døme: ”Æ dykken eni’e i at me finne fram nista nå me kjæme opp te *Varen?*”

Ein varde kan også fungere som minnesmerke for ei eller anna særskild hending i utmarka.

I gammal tid tennte dei bål ved ein varde for å varsle om ufred.

Og det er framleis vanleg å merke ein sti som går over snau fjellgrunn, med små vardar.

*Det danske 'varde' tyder 'observasjonsstad', 'vakt-tårn'. – Same tydinga har ty 'Warte'. Eng 'ward' tyder 'vakthald'. Germ. grunnform er *warþan.*

*Ordet høyrer til same ordfamilie som "vanne" med indoeuropeisk verbalrot *wer (Sjå ovanfor!).*

'Varde' er ofte knytta til særnamn. I Vennesla har me t.d. namna "Vareheia", "Måseivaren" og "Naspevaren" ("Nasbøvaren").

vede (v) –
vette / vett (veid) –
visste – visst

– ha kunnskap om, ha greie på , skjøne, vere sikker; vite (vete) (Aasen: vita, norr: vita [= ha sett], da: vide, ty: wissen, nl: weten, sv: veta, gotisk: witan (med presensforma 'wait?)).

Døme: «Du må *vede* hå du ska drive på mæ før du sett' i gang».

«Æ *vette / vett (veid)* 'å æ snakk' om!»

'Vede' høyrer til dei såkalla preterito- presentiske verba. Dei er opphavleg sterke verb med preteritumsform som seinare fekk presenstyding. 'Veid' er t.d. formalt identisk med preteritumsformene 'beid' (av 'å bide') og 'peib' (av 'å pibe') , men blir brukt i nåtid (presens). –

Preteritum og perfektum partisipp fekk etter kvart dei svakt bøygde formene 'visste' og 'visst'.

*Germ grunnform er *wita-.*

'Veid' er direkte "etterkommar" av norrønt 'veit', men har fått den sørlandske "blaude" endingskonsonanten.

Presensforma 'vette' el. 'vett' har kanskje også utvikla seg direkte frå norrønt 'veit', – ved monoftongering, dvs. at diftongen 'ei' har gått over til monoftongen 'e' som samstundes er gjort kort ved lenginga av endingskonsonanten (dobbel konsonant). Ei slik utvikling er meir sannsynleg enn at monoftongforma 'vet' (med lang 'e') i bokmålet ligg til grunn for Vennesla-forma.

Andre døme på monoftongering i målet vårt som har relevans her, finn me i preteritum og perf.part. av verbet 'heide' og nøytrumsforma til adjektivet 'heid' (= varm, heit):

Verbformene: heide – heide – hette – hett

Adjektivformene: heid (m og f) – hett (n) – heide (pl). (Om 'vede' elles: Sjå under «preterito-presentiske verb» i språkdelen!).

ved (s,n)

– forstand, fatteevne, evne til å skjøne og tenkje, klokskap, omtanke, vit, vett (Aasen: Vit, norr: vit, sv: vett).

Døme: Godt ved æ lett å bere mæ sæ.

Ordet kjem av verbet 'vede' og høyrer heime mellom verbalsubstantiva.

vedu (adj)

– som har godt vit, forstandig, klok, vitug, vettug (Aasen: vitug, norr: vitugr).

Døme: "En skoll' ikkje tru du va vedu sånn som du brøle!"

Ordet er laga av substantivet 'ved' og høyrer til adjektiva som endar på -ugr og -igr i gammalnorsk (nyn: -ug og -ig). I Vennesla-målet har g-en i desse endingane falle bort. Jf. fylgjande adjektiv i dialekten vår: 'ffjoru' (= livleg, rask, fjørug), 'leu' (= mjuk, smidig, ledug), 'sømnu' (= søvnig, svevnug).

Opphavleg 'g' i ending er i det heile "svak" i Vennesla-målet og fell ofte bort.

vege (s,f)

– tidsrom på sju døgn, veke (Aasen: Vika, norr: vika, bm: uke, isl: vika, sv: vecka, da: uge, fris:wike, nl: week, eng: week, ty: Woche).

Døme: "Kan du ta vare på påsten får åss *heile neste vege*. Me ska på biltur te Sværje".

*Alle formene ovanfor syner tilbake på eit germ. *wikōn (= "skifting") som etter kvart har fått tydinga "regelbunde skifte av eit fast tidsrom".*

Den gotiske forma 'vikō' er i Wulfilas bibelomsetjing nemning for "rekkefølge" el. "tur" (– til å gjere teneste i tempelet).

Den norrøne nemninga 'vika sjóvar' (genitiv av 'sjór' = "sjø") tyder "sjømil". I den samanhengen har ein gjeve 'vika' tydinga "skifte av roarar" og knytta det til det norrøne verbet 'vikja' (= "gå til sides", "vike unna").

At 'vika' har blitt nemning for eit tidsrom på sju dagar botnar i påverknad frå den romerske kalenderen (Jf. fr. 'semaine' < lat. septimāna (= "veke") til lat. 'septimus' (= "sjuande").

I dag bruker mange venndølar den danske forma 'uge' som truleg har kome til oss via Kristiansand. Hos eldre venndølar lever forma 'vege' framleis.

veilaus (adj)

– som er utan køyreveg, veglaus (Aasen: veglaus).

Døme: Me he 'kje mange *veilause gære* ijæn i lanne vårt i da.

vere (v) – æ
– va – he vore
(vort, vært)

– eksistere, finnast, ha visse eigenskapar m.m.m. (Aasen: vera, norr: vesa / vera, bm: være, nyn: vere/vera, isl: vera, da: være, sv: vara, fris: wêze, got: wisan, ty: sein, nl: zijn, eng: be).

Bøying: å vere – æ – va – he vore – (hos eldre folk)

Å vere – æ – va – he vært/vort – (hos dei yngre)

Døme: Tåone æ i byen og kjøbe klæe. Ho *he allti vore (vært/vort)* så gåo te å prute, så ho fære nåkk møe får pængane.

Dei mange forskjellige bøyingsformene av dette verbet i germanske språk i dag har utgangspunkt i fleire rot-varianter.

*For å illustrere dette, kan ein ta utgangspunkt i den gamle germanske infinitivsforma *wesan med rota *wes- som ligg til grunn for dei norrøne infinitivane 'vesa' (eldre) / 'vera' (yngre) med røtene 'ves-' / 'ver-'.*

(Overgangen s > z > r høyrer til ein lydendringsregel i germansk språk som har fått namnet Verners lov etter han som oppdaga endringa).

Grunnforma 'wes-' finn me att t.d. i engelsk 'was' og tysk 'gewesen'.

Norsk 'var', tysk 'war' el. 'waren' og engelsk 'were' har den yngre 'wer-' (ver-) som grunnform.

*Former som tysk 'ist' og engelsk 'is' har ei eldre grunnform *es- (presens) sams. Felles grunnform har også engelsk 'be' og 'been' med tysk 'bin' og 'bist'.*

Sånn er det likeeins med formene – 'sein', 'sind' og 'seid' (ty) – og 'zijn' (nl).

*Ei urnordisk form *is- ligg til grunn for både den eldre norrøne presensforma 'es-' og den yngre norrøne og nordiske 'er' ('är').*

vesen (adj)

– slapp, kraftlaus, vissen (Aasen: visen og vesen, norr: visinn, sv: vissen, da: vissen, færøysk: visin, gammal høgtysk: wesan).

Døme: ”Fy te grisen, de va nære på! – Æ bli heilt vesen nå æ tænke på hå som konne ha hænt!”

”Armane æ heilt vesne så trøytt æ æ.”

Ordet blir uttalt med tonem 2 og lang rotvokal og har fylgjande samsvarsbøying: vesen (f. og m.) – vesent [nyn: vese](n.) – vesne (pl.).

Det har form som perf. part. av eit sterkt verb slik som t.d. 'beden' (av 'å bide') og 'reven' (av 'å rive') i Vennesla-dialekten. Men ein har ikkje noe spor etter eit slikt sterkt verb som grunnlag for adjektivet her.

Om ein for moro skuld ville rekonstruere eit såvore verb på Vennesla-dialekt, måtte ein truleg bøye det som verb i 1.klasse av dei sterke verba, sånn:

vise (tonem 2) – vise (tonem 1) – veis – vese

(Jf. bøyingsformene til 'bide' og 'rive': bide – bide – beid – bede / rive – rive – reiv – reve).

Samtidig synest det naturleg å tenkje seg at eit slikt verb kan ha hatt eit aktivt innhald med tydinga 'få til å visne'.

Truleg har rotvokalen i 'vesen' langt tilbake i tida blitt endra frå 'i' til 'e' ved a-omlyd (Jf. den gammalhøgtyske forma 'wesan' ovanfor).

Germ grunnform: *wis- .

vesle (v)

– forbruke, spille, øyde, minke på, gjere liten, arme ut, vesle (Aasen: vesla, norr: vesla).

Døme: Frædrik *vesla* bårt de meste a pængane han hadde arva.

Ordet heng saman med adjektivet 'vesal' (norr: vesall) = liten, tynn, veik, ussel, skrøpeleg.

Språkleg er 'å vesle pengar' 'noe heilt anna enn 'å veksle pengar'. 'Veksle' (norr: vixla) er avleiing frå ty: 'wechseln' og tyder 'byte', 'skifte': "Kan du veksle dænna honrelappen i tåo fæmtilappe?"

vestan (adv)

– frå vest, frå den himmelretninga der sola gjeng ned, vestan (Aasen: vestan, norr: vestan, sv: västan, nl: westen, da: vesten, gammal lågtysk: westan).

Døme: "Vinnen æ meir *vestan* nå, så då klarne det kan-sje opp?"

Tilsvarande adverb for dei andre himmelretningane i di-alekten vår er 'nåoran', 'østan', 'sønnan'.

Indoeur. rot er *ves = 'kveld' (Jf. lat 'vesper' = 'kveld').

viljevêr (s,n)

– godt grovêr, ønskevêr; – i overført tyding: lagleg høve, viljevêr (Aasen: Viljeveder).

Døme: "Nå he me fått årtli *viljevêr* får potetsane!"

Torleif va flink te å få sagt de 'an meinte nå *viljevêre* va godt i fårssamlinga.

vinnaue (s,n)

– glas i ein karm som er sett inn i ein ljøsopning i eit

bygg, vindauge (Aasen: Vindauga, norr: vindauga, bm: vindu, da: vindu, sv: vindöga, gammal dansk: vindughæ, fær: vindeyga).

Døme: D'æ allti jilt å få possa *vinnauane* om våren.

'Vindauge' er opphavleg namn på glugge eller lufttehol på vegg i dei stokkebygde husa i eldgammal tid, altså eit "auge" som vende ut mot vind og vêt.

'Vinnøye' er ei anna gammal form som har vore mykje brukt i Vennesla tidlegare, og som framleis er nytta av enkelte.

I dag bruker dei fleste likevel den danske forma 'vindu'.

vinne (s,f)

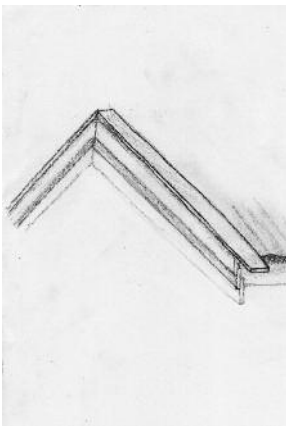
– arbeid, tid for storarbeid som gjentek seg kvart år, onn (Aasen: Vinna, norr: vinna).

Døme: *Vårvinna æ ti' færr ud'arbei, svette og møe fræsk loft.*

I dei gammalgermanske språka nede i Europa hadde dette substantivet tydinga "smerte", "liding" med former som 'winnō' (gotisk) og 'winna' (gammal høgtysk). Ordet høyrer saman med verbet 'vinne' som også har tydingar som 'utføre og gjennomføre eit arbeid', 'greie', 'makte'.

'Onn' (utt. "ånn" i Vennesla) er synonym til 'vinne', og det er meir brukt enn 'vinne' i desse samansette orda i dag: "Høyånn", "skurånn", "vårånn", "høstånn".

vinnsjei (s,f)

– bord som er festa på høgkant langs taket over ein gavl, vindskie (Aasen: Vindskeid, norr: vindskeið).

Døme: *Vinnsjeiane he lett færr å rådne, så en må sjifte dei rætt som de æ!*

vragbåor (s,n)

– bord eller fjøl som snikkaren vrakar som byggemateriale fordi det har ein eller annan skavank.

Døme: None a båorane hadde vankant, andre va vinnsejeive. – Alle sammen va bare *vragbåor*.

Fyrsteleddet kjem av lågtysk 'wrak' som tyder 'havareert skip', 'drivgods', 'rekved'. 'Wrak' er i slekt med det norrøne verbet 'reka' som til vanleg tyder 'drive', men som au blir omsett med 'kaste', 'slenge frå seg', 'vrake'.

vrange (s,f)

– rangstrupe, innsida av eit kledesplagg, range.

Døme: Gudongen setta maden i *vranga* og bjønt' å håoste fælt.

«Æ tru jammæn du he fått gænsåren på dæ på *vranga* i da'!» smilte måora te småjænta si.

Ordet høyrer saman med adjektivet 'vrang' (= 'rang', «vri'en», «umauli»).

Om adjektivforma 'vrang' seier Aasen fylgjande i ordboka si: «Ord med «vr» forekomme kun i nogle af de søndenfjeldske Egne og ere desuden kun faa. De fleste i Rbg. og Tel.»

vre (s,n)

– skade som kjem av for sterk og brå vridning av ein kroppsdel, vrikk, vri.

Døme: »Æ fekk et *vre* i ryggen så æ blei ligganes pal ei heil vege!»

vreist (s,f og m)

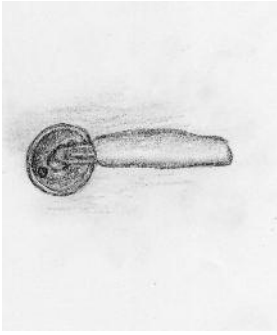
– vidjering eller kort kjetting som blir festa kring ein sledemei for å bremse farten nedover i bratte bakkar, reist (Aasen: Vreist og Reist, norr: reistr), eigentleg 'noe som er vridd'.

Døme: Ivar festa *vreista* godt framme på sleemeien før hesten dråo velasse ner dei bratte kleivane.

Ordet heng saman med verbet 'å vri' og peikar då på dei vridde tægene i ein vidjering.

vriar (s,m)

– dørklinke, dørhandtak, vriar el. vridar (Aasen: Vridar).

Døme: Han tåo fårrsikti i *vriaren* og åbna dønna på gløtt.

'Vriar' kjem av det sterke verbet 'vri' (el. 'vride').

Enkelte eldre menneske i Vennesla bruker nok framleis somme substantiv på -ar, laga av verb: bagar, skåomagar, talar, helar, stelar ("Helaren æ 'kje bær enn stelaren!").

'Dønna' var daglegdags Vennesla-form i gamle dagar.

vriompeis (s,m)

– vrang og vanskeleg person, vrangpeis.

Døme: Ingen ting æ godt nåkk fårr ein *vriompeis*.

Sisteleddet 'peis' er nemninga på ei svepe som er laga av kjønnslemmet hos ein okse. Det kjem av lågtysk 'pese' = "kjønnslem". Jf. verbet 'peise på' = "drive hardt på" lengre framme i ordlista! ("Nå må me peise på så me bli færi mæ arbeie før kvellen!")

vræl (s,n)

– fælsleg skrik, uhyggeleg gaul, fælt hyl.

Døme: Me hørte et *fårrfærdeli vræl* ifrå gudongen då 'an tåo på dæn glåoheide plada på komfyren.

vyre (v)

– akte, setje høgt, respektere; bry seg om, ta omsyn til (Aasen: vyrda, norr: virða el. vyrða, germ: *werþian).

Døme: Somme menneske *vyre* du meir enn andre.

Han va heilt vill og jekk på uden å *vyre* noen ting.

Ordet er ei avleiing av adjektivet 'verd' ("Bilen æ mindre værd enn du tru"!).

væde (s,f)

– fukt, råme, regn, væte (Aasen: Væta, norr: væta, da: væde, sv: väta, bm: væte).

Døme: "Dær æ så møe *væde* i ågåren nå at du søkke i te opp på leggen om du jæng' ud på 'an. – De he ju reint i ei heil vege uden stans!"

Ordet er danna av adjektivet 'våt' ("våd") med i-omlyd å > æ.

*Germ. rot er *wat- som ein au finn igjen i 'vatn' (s,n). Sjå under «vann» ovanfor!*

vænge (s,m)

– kroppslem til å fly med hos insekt og fuglar, venge, veng (Aasen: Vengja, norr:vængr, bm: vinge, sv: vinge, da: vinge, isl: vængur, fær: vongur, eng: wing).

Døme: ”Han dær springe så fært at en skolle tru ’an hadde vænge!”

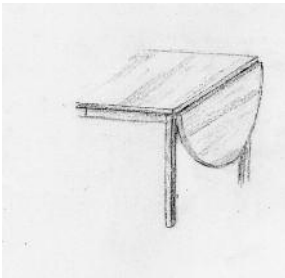
Her har me døme på eitt av dei særnordiske orda som er ”eksporterte” til England. Engelskmennene har det i forma ’wing’. I moderne tid har me fått det tilbake som ei av nemningane i fotballspråket. Ein ’ving’ er ein fotballspelar som har dei viktigaste spelaroppgåvene sine langs sidelinja som ’ytreløpar’ eller ’ytreving’ på høgre eller venstre side av banen.

*Sannsynleg urnordisk grunnform er *wāinga som gjev den norrøne forma ’vængr’ ved i-omlyd ã > æ.*

*Det færøyske ’vongur’ er ei form med u-omlyd ã > o. Germ. verbalrot er *we- som tyder ”blåse”. ’Vind’ (s,m) kjem av same rota.*

Det tyske ordet for ’venge’ er ’Flügel’. Det nederlandske er ’vleugel’. Hos oss finn me desse orda igjen som namn på instrumentet ’flygel’. Nemningane har same grunnrot som t.d. ’fly’(v), ’flue’ (s,f) og ’fløy’ (s,m).

vængebåor (s,n)

– Kjøken– el. stovebord som i kvar ende har ein lem(”venge”) som kan slåast opp slik at det blir lengre og romslegare for matsservering.

Døme: D’æ greitt å ha vængebåor på et lide kyykken.

værka (s,f – b. form)

– arbeidsdagane el. virkedagane (”værkedaane”) i veka, til skilnad frå ’helga’ (”helja”).

Døme: Me jæng’ ’kje mæ søndasklæane i værka. Dei spare me te helja, Ijallfall jåore me de føritia.

*Heng saman med verbet 'verke' ("værke") = arbeide med, lage til, "tilvirke" (Aasen: verka, norr: verka, bm: virke, sv: verka, nl: werken). Indoeur. verbalrot: *wer-g- = gjere, arbeide*

værken (s,n)

– heimevove tøy av ull med renning av bomullstråd (Aasen: Verken).

Døme: Pedår hadde fått sæ ny værkens-trøye.

*Frå lågtysk 'werken' (adj) som kjem av 'Werk' (s,n) med tydinga 'opptrevla tauverk'. Germ. grunnform: *werk-(n) = arbeid, gjerning (Jf. eng. 'work').*

værje (v)

– forsvare, verne, verje (Aasen: verja, norr: verja, bm: verge, da: væрге, sv: värje, isl: verja, fær: verja, nl: weren, ty: wehren).

Døme: "En må værje sæ så godt en kan om en skolle møde bjønne", sa Jåon, han bar på ein svær lork.

Vennesla-dialekten har halde på palatal-lyden 'j' i dette ordet – sånn som i dei fleste nordgermanske språka.

*Germ. grunnform: *warijan (eldre) > *warjan (yngre).*

*Endringa a > e i rotvokalen (*warjan > verja) skuldast i-omlyd (j-omlyd).*

*Indoeur. rot: *wer- (Jf. «vanne» ovanfor!).*

værslī (adj)

– verdsleg, profan, ikkje-kyrkjeleg, jordisk, timeleg (Aasen: verdsleg, norr: veraldligr).

Døme: D'æ 'kje bra å sønge værsliē sange på bedehuse!

værme (v)

– gjere varm, verme (Aasen: verma, norr: verma, sv: värma, da: varme, ty: wärmen, nl: warmen).

Døme: Per hadde vor' ud' i kulla og ståo og værmte sæ framfårr peisen.

*Germ. grunnform er *warmijan. Former i parenteser med rotvokal 'e, 'æ 'el. 'ä', er i-omlydte former.*

vønen (adj)

– som har altfor god von, som ventar seg for mykje, kravstor, kresen, vand, vanskeleg (Aasen: vønen = ”dristig i sine forventninger, fordringsfull, ubeskeden”).

Døme: Kalle rynke bestandi på nasa nå ’an fære mad. Han æ rætt og slett vønen.

’Vønen’ heng språkleg saman med ’von’ (s,f) (= håp, det å sjå fram til noe med forventning). Ordet er nok stort sett gått av bruk hos venndølane i dag og blitt erstatta av ’vannen’ som heng saman med adjektivet ’vand’ (som har same innhaldet) og verbet ’vande’ (= vrake, «forsmå»), ikkje like).

vådeskåd (s,n)

– skot som går av i vanvare på grunn av uforsiktig omgang med skytevåpen og ammunisjon.

Døme: Han va domm nåkk te å vime mæ børsa sånn at ’an skaud sæ sjæl et vådeskåd i fåoden.

Fyrsteleddet ’våde’ (s,m) (norr: váði, sv: våda, da: våde) tyder ’stor naud’, ’fare’, ’angest’, ’ulykke’, ’sorg’ – og er ei avleiing av ’vå’ (s,f) = uhell, skade; angest, otte, ”engstelse”.

Våde’ har tidlegare vore brukt som poetisk uttrykk for ”engstelse”, frykt, otte i salmediktinga.

vågemad (s,m)

– underlag for ei våg el. eit spett når ein skal lyfte eller bryte laus noe tungt, t.d. ein svær stein eller ein trestubbe, vågmat (Aasen: Vaagmat.).

Døme: Du kan får eksempel bruke ein gåo stein ellår ein kjokk klæss som vågemad.

Fyrsteleddet ’våg’ heng saman med verbet ’vege’ (”veie”) og er her nemning for ei vektstong (t.d. ein smal stokk el. eit spett) som ein kan presse noe tungt opp med over ein ”vågemad”.

vågål (adj)

– som vågar meir enn det som er ansvarleg, som tek sjansar, (dum)dristig, uredd, vågal (Aasen vaagall).

Døme: De jænge snart galt færr ein så *vågå* gudonge som Lars!

Her har me endå eit adjektiv med endinga -ål der nynorsk har -al som ending. 'Fråstål' og 'sydål' er døme me har vore inne på tidlegare. Endinga -ål i desse høva er den opphavlege i Vennesla-målet – og i dialektane i store delar av Agder elles.

vårte (s,f)

– knuteforma utvekst i huden, vorte (Aasen: Vorta, norr: varta, isl: varta, da: vorte, eng: wart, sv: vårta).

Døme: Føritia brugte dei mange rare remedie færr å bli kvitt *våortane* – Og de jårr dei visst i da au!. Bruge du fleskesvåor ellår pimpestein færr eksempel?

Grammatisk kjem 'vorte' av den norrøne u-omlydte akkusativforma vortu'. Det er ofte akkusativformene som står igjen frå det gamle språket etter at kasussystemet blei oppløyst.

vårheis (s,f)

– det at huden tørkar og sprekk i vårvêret, vårgjæle, vårhæse (Aasen: Vaarhæsa).

Døme: D'æ på hænnane og i fjæse en fære *vårheis*.

Sisteledet "-heis" høyrer saman med eit verb 'hæse' som tyder 'tørke med vind', 'blåse kaldt og tørt'.

vårknibe (s,f)

– det at ein har for lite næringsrikt fôr til buskapen om våren [noe som nær sagt var ein regel i eldre tid], vårknipe (Aasen: Vaarknipa).

Døme: I *vårkniba* fekk kjrane lide godt fæor og mang slags rosk og rask å ede på.

vått (s,m)
(pl. 'vette'
el. 'våtte')

– plagg til å kle handa med, – med eit mindre "rom" for tommelen og eit større for resten av handa, vott (Aasen: Vott, norr: vottr (pl. 'vettir'), sv: vante, da: vante, lågtysk: wante, nl: vant, sv dialekt:vatte, da dialekt: vat, lat: vantus).

Døme: Te slott dråo 'an på sæ *våttane* (*vettane*) før 'an jekk ud i kulla.

Det var dei "gamle" venndølane som brukte fleirtalsforma 'vette' – som kjem beinveges av norrønt 'vettir' (med i-omlyd a > e av rotvokalen i grunnstavinga 'vatt-').

Eintalsforma 'vott' ("vått") er elles ei u-omlydt form ("eldre" u-omlyd frå før-norrøn el. urnordisk tid).

Ein skal au merke seg konsonantendinga nt > tt frå t.d. lågtysk til norrønt (wante > vottr). – Den kan jamførast med overgangen nk > kk som me har vore innom under 'tykke'.

'Vante' er elles eit ord som er i vanleg bruk hos oss ved sida av 'vott', men med ein liten variasjon i tydinga: 'vante' = 'handplagg med "rom" for kvar enkelt finger', oftast kalt 'fingervante'. Men som regel brukar me "vått" og 'vante' synonymt, – kanskje med 'vante' som namn på eit finare og pyntelegare plagg.

Y

yde (v)
ytte – ytt

– klare, orke, ha styrke til; gje tilskot til, yte (Aasen: yta, norr: ýta = skuve ut [ein båt t.d.], leggje frå land; levere noe frå seg, rekke noe fram, gje ut, da: yde, gammal svensk: yta, lty: úten).

Døme: "D'æ 'kje ståort æ kan yd' i da. Æ æ så slapp at!"

"Litt kan du væl yde te ei gåo sag?"

"Me he ytt så møe te gåoe sage i de siste at me he 'kje rå te meir nå".

Verbet er avleidd frå adverbet 'ut' med Vennesla-forma 'ud' (germ. *út).

Opphavleg tyding knytt til 'yte' var vel ved synleg handling å få noe ut eller fram reint konkret: Skuve ut ein båt, rekke fram ei gåve.

Ordet har så fått meir abstrakt innhald etter kvart som den konkrete handlinga fell vekk i uttrykk som 'yte skatt', 'yte hjelp', 'yte rettferd', 'utføre eit godt arbeid', 'prestere'.

Germ. verbal grunnform er *ûtian. 'Yte' ('yde') er i-omlydt og synkopert form til denne.

ydelse (s,m)

– bidrag, støtte, yting (bm: ytelse el.ydelse)

Døme: D’æ rætt som de æ at Røde Kors fære ståore *ydelse* frå rigfålk.

’Ydelse’ er verbalsubstantiv til verbet ’yde’. Du finn ganske mange substantiv med endinga –else i Venneslamålet, t.d. ’fårrståelse’, ’bestæmmelse’, ’ænnelse’, ’innrømmelse’, ’fårrlængelse’, ’hænnelse’.

Denne måten å lage verbalsubstantiv på kjem frå Danmark.

Men det er ikkje alle verb i målet vårt som det høver å lage slike verbalsubstantiv av. Me brukar ikkje verbal-substantiv som ’vaskelse’, ’kastelse’, ’bagelse’, ’kågelse’ (av verba ’vaske’, ’kaste’, ’bage’, ’kåge’) t.d., men ’vasking’, ’kasting’, ’baging’, ’kåging’. Ein kan godt seie at endinga -ing på ein måte ”konkurrerer” med endinga -else når ein lagar verbalsubstantiv av dette slaget.

Noen verb dannar verbalsubstantiv både på -else og -ing, men får då gjerne ulike innhald: ’skrivelse’ – ’skrivning’, ’hevelse’ – ’heving’, ’stivelse’ – ’stiving’.

Substantiv på -else er hannkjønnsord i Venneslamålet. Dei på -ing er hokjønnsord.

Danskane skil ikkje mellom hannkjønns- og hokjønnsord i grammatikken, men har det me kallar ’grammatisk felleskjønn’ for desse kategoriane – med den ubundne artikkelen ’en’ (en kone, en mand, en pige, en dreng).

Nedanfor fylgjer ein del ord som er gradbøyingsformer av adverbet ’ud’ (ut) eller som er sette saman med desse formene som utgangspunkt.

yddår-

(adj., komparativ)

– som vender utover, ytter- (Aasen: yter-).

Ordet blir brukt som forstaving i samansette ord: ’yddårdør’, ’yddårvegg’, ’yddårklønning’, ’yddårplagg’, ’yddårklæ’, ’yddårjakke’.

yddårst

(adv., superlativ)

– lengst ute, ”på vippen”, svært [som forsterkingsadverb] (norr: útárst, bm: ytterst, sv: ytterst, da: yderst).

Døme: Han fekk plass *yddårst* på bænken.

Båden blei vekke *yddårst ude* i havgabe.

Berit tykte ho fekk *yddårst lide* ijænn fårr pængane.

yddårste

(adj., superlativ)

– som er lengst ute, som ligg lengst borte i forhold til utgangspunktet, yttarste (Aasen: yttaste, sv: yttersta, da: yderste).

Døme: Han blei plassert i dønn *yddårste rækka* te vænstre færr kommandanten.

”Æ bu i de *yddårste huse* på nese dær ude”.

”Du må ta dønn *yddårste fila* nå du kjæme te ronnkjøringa!”

Merk uttrykka ”yttårste da” (= dommedag) og ”i yttårste nød” som blir uttalte slik dei er skrivne (med hard dobbelkonsonant), – fordi dei er faste uttrykk, – og kan hende fordi dei høyrrest meir høgtideleg dramatiske ut då.

ydre

(adj., komparativ)

– som ligg langt ute, langt frå sentrum, som gjeld overflate el.utside, overflatisk, utvendig, ytre (Aasen: ytre, norr: ýtri, sv: yttra, da: ydre, germ: *utizan).

Døme: Dei reiv a dønn *ydre båorklæninga* som va tæmmeli råden.

Me menneske legge færr møe vekt på *ydre ting*.

”Me te dønn *ydre veien* heim”, sa Jåon då ’an starta bilen.

’Ydre’ blir også nytta som forstaving (prefiks) i ein del samansette ord (Jfr: ’yddår-’ ovanfor!)

Ydrebygda

(s, særnamn)

– nemning som av og til blir brukt for grendene som ligg lengst sør i Vennesla (Nedre Vigeland, Kvarstein , Saga, Heisel , Ravnås).

ydremisjåon (s,m)

– misjon som ein driv i utlandet el. i ”framande” land – i motsetnad til ”indremisjåon” som er misjonsverksemd i heimlandet.

Døme: Vennesla-fålk je møe pænge te *ydremisjåonen*.

yppårli (adj)

– svært bra, framifrå, ypparleg (sv: ypperlig, da: ypperlig, bm: ypperlig).

Døme: Johan hadde *yppårlie resultat* te eksamen.

*Hovuddelen av dette ordet, 'yppår-' (el. 'yppåre'), er ikke i bruk som sjølvstendig ordform i Vennesla-målet i dag, men kan ha vore det tidlegare – med tydinga "høgre av rang". Ordet er komparativ form av adverbet 'opp' (Aasen: upp, norr: upp, sv: upp, eng: up, gammal ty: uf) med i-omlyd u > y – kanskje som avleiing frå ei gammal komparativform *yppri = 'øvre' (Jf. Hellquist: 'ypperlig'). Tilsvarande komparativformer i andre germanske språk er t.d. lågtysk 'upper', nl: opper, eng: 'upper'. Desse har ingen omlyd. Omlydsformer er langt vanlegare i nord-germanske språk enn i dei germanske språka i Mellom-Europa.*

yppårstepræst (s.m)

– øvsteprest (bm: yppersteprest el. øversteprest).

I den gamle bokmålsbibelen er 'yppersteprest' brukt som nemning på den leiande presten innom jødisk religion.

Døme: Kaifas va *yppårstepræst* færr jødane då Jesus vandra hær på jáora.

'Yppårst' er superlativ form til adverbet 'opp'. (Jf. adjektivet "yppårli" ovanfor!).

yst

(adv., superlativ)

– lengst ute, ytst, "på vippen" (Aasen: ytst, norr: ýztr, isl: yzt, Ross: yyst).

Døme: Han stille sæ *yst på opsa* og glodde ner i juve, galningen!

Hans Ross markerer lang y med dobbelbokstav. Forma 'yyst' har han funne ved "Mandal" – dvs. i Lister og Mandals Amt som var namnet på Vest-Agder fylke fram til 1919.

yste

(adj., superlativ)

– som er lengst ute, ytste

Døme: "Pedår bu i *yste huse*, dær ude på nese."

Adverbet 'ud' har altså to ulike former i komparativ og superlativ i dialekten vår:

<i>ud</i>	-	<i>yddår</i>	-	<i>yddårst</i>
<i>ud</i>	-	<i>ydre</i>	-	<i>yst</i>

Formene har *i*-omlyd *u > y* med utgangspunkt i germ: *ût-iz- > norr: ytri.

Suffikset (endestavinga) -år i 'yddår' kjem opphavleg av det indoeuropeiske suffikset *-ero som og ligg til grunn for endestavingane i tilsvarande komparativar i andre germanske språk, t.d. norr: 'útar', eng. 'outer' og lågty. 'ûter'.

Æ

ægre (s,f)

– ny og frisk eng, jorde el grasmark som nyleg har vore åker, ekre (Aasen: Ækra, norr: ekra, sv dialekt: äkkra).

Døme: Dær va kjokt og fræst gras på dønn nye ægra.

Ordet er ei avleiing av "ågård" (nyn: åker, da: ager, norr: akr el. ákr) med i-omlyd å > æ/e (a > e).

*Germ. grunnform: *akriôn.*

ælj (s,m)

– Det største skogsdyret av hjortefamilien i landet vårt, elg (Aasen: Elg, norr: elgr, isl: elgur, sv: älg, ty: Elch, eng: elk)

Døme: Dær æ møe ståor ælj i Vennesla-skauane.

'Ælj' er ei eldre form av ordet i Vennesla-målet (med 'g' uttalt som palatallyden 'j'). I dag seier dei fleste venn-dølane 'elg'.

*Germ. grunnform: *algi-*

I-omlyd a > e / æ.

"Æljesteig æ gåo søndasmidda"

"Æljemyr æ navne på ei myr mæ safti og godt gras"

æne (s,m)

– ytste avsluttande punkt, kant el. del (av noe), ende, slutt, avslutning; bakende (Aasen: Ende, norr: endi, da: ende, sv: ända, ty: Ende, eng: end).

Døme: "Då me kåmm te ænnen a veien, tåo me skauen fatt".

”Me må få *ein ænne på* dei domme påfonnane hanses!”
 ”Je mæ *ænnen a taue!*”

„Du æ *foll a rosk i ænnen*. Hå æ de du he sidde (sådde, sede) i ?”

*Germ. grunnform er *andija- av indoeuropeisk (sanskrit) *anta.*

Ordet vårt syner i-omlyd a > e/æ og assimilasjonen nd > nn.

æense (v)

– røre, kome borti, ta forsiktig på, skiple; kritisere (norr: ensza, da: ænse, sv: änsa).

Døme: ”Du må ’kje *æense* dønn nye kjåolen min mæ dei svarte fingrane dine!”

”Om du *æense* allri så lide de Jåon he sagt, så bli ’an flyanes sinna”.

æren (s,n)

– tur for å utføre ei teneste som ein annan har bede deg om, oppdrag, gjeremål, ting å gjere, ærend (Aasen: Ærend, norr: erendi el. ørendi, da: ærende, sv: ärende, eng: errand).

Døme: Truls jekk et æren te butikken fårr Bestemåor.

”Vil du jårr et æren fårr mæ?”

”Kjæme du eins æren fårr å ønsk’ åss gåo jul?” (’eins æren’ = bare)

Ordet kan vere avleidd av germ. (gotisk) ’airus’ som tyder ’bodskap’, ’tidende’, ’melding’.

ærg (adj)

– sinna, vond, ergeleg, arg, harm; gretten, fæl (Aasen: arg og erg, norr: argr, da: arg, sv: arg, nl: erg, ty: arg, isl: argur).

Døme: ”Æ bli så ærg nå æ høre sånn-no’ tullprat!”

Gammalnorsk ’argr’ hadde m.a. også desse tydingane: feig, umandig, redd; sanseleg, vellystig; vondskapsfull, – tydingar som skil seg klart frå det me legg i ’arg’ el. ’ærg’ i dag.

I dei eldste norrøne kjeldene blir ordet gjerne knytta til seksuelle perversitetar om menn og kvinner som let seg bruke som seksuelle ”offer”.

Finnane har lånt dette adjektivet i forma 'arka' med tydinga 'feig', 'redd'.

*Germ. grunnform: *arga-*

*Indoeuropeisk rot: *erāgh*

_____ Ø _____

økt (s,f)

– i eldre tid eit tidsrom på 3-4 timar, arbeidstid mellom to matpausar, stund (Aasen Øykt el. Økt, Setesd: ykt, norr: eykt, isl: eykt, sv dialekt: ökt, da: øgt).

Døme: Både mannen og hesten fekk ei har' økt då dei skolle få none svære lasteståkke fram te bilveien.

Ordet er nemning for tida som går, og arbeidet som blir utført mellom kvar gong ein spenner for og trekkdyra får åket på igjen etter kvilepause.

Grunnformene for 'åg' og 'øyk' gjeld også for 'økt'. Sjå nedanfor!

øktebede (s,m)

– lite mellommåltid, lett måltid som ein hadde (har) på gardane utpå ettermiddagen – midt i siste harde arbeidsøkta (Aasen: Øyktarbite – og Øktabede (i Mandalsdistriktet), Ross: Øktebidde (i Lillesand / Grimstadområdet).

ølje (v)

– gje varme frå seg, utstråle varme som bøljande varmedis, dampe av hete (Aasen: ylja og ølja, norr: ylja).

Døme: Såola ståo høgt på himmelen , og de va blitt så varmt i vêre at de ølja øve dønn nypløyde ågåren.

Verbet har bøyning som a-verb i vm.: å ølje – ølje – ølja – ølja.

Det er lite i bruk hos venndølane i dag.

øl (s,m) (norr: ylr)

og **ølrøyg** (s,m) som bõe tyder 'varm luft', 'varme- dis', høyrer språkleg saman med 'ølje'.

Døme: «D' æ godt å se ølen dirre øve åvnen. Nå bli hær snart varmt i staua».

– Hær lå ein fin ølrøyg bærtøve heile lannskabe. Så-

olvarmen hadde kámme tebage ette alle reinvêr-
da'ane.

*Germ. grunnform er *wulja til verbalrota *wel = koke, syde.*

Hos dei norske formene har w (v) falle etter særlege reglar. Eit tilsvarande bortfall finn me t.d. hos substantiva 'orm', 'ull' og 'ulv' (Jf. 'Wurm', 'Wolle', 'Wolf' i tysk og 'worm', 'wool', 'wolf' i engelsk).

øllau (talord)

– elleve = 11 (Aasen: elleve, ellive, elløv og ølløv; norr: ellifu, sv: elfva, eng: eleven, ty: elf, Ross: ølløu (Øvrebø!)) – øllug, øddug, øddjug (Sætesdal, Åseral, Bjel-land), got: einlif, gammal høgtysk: einlif).

Døme: ”Kan me 'kje ta ein kápp kaffi sammen nå klåkka jænge måod øllau? – Så kjæme du bårt te mæ ein tur. Og så prate me om laust og fast ei gåo stonn!”

*'Øllau' er ei form som er lite i bruk nå. I dag seier venn-
dølane som regel "ellve" i staden.*

*Germ. grunnform er *aina-lifa.*

Fyrsteleddet 'aina-' er talordet 'éin'. Andreleddet 'lifa' tyder 'vere att', 'bli tilbake', 'vere til overs' (Jfr. nyn. 'leive', bm. 'levne' og eng. 'leave'). – "Øllau" er altså talet der éin (1) blir igjen når me tek bort dei fyrste ti (10).

Norr. 'ellifu' og andre norske former med dobbel 'll' har "gjennomgått" assimilasjonen nl > ll (Samanlikne dei norske formene med formene i gotisk og gammal høgtysk i parentesens ovanfor!).

Me kjenner også igjen overgangen ll > dd som høyrer heime i øvre delen av Manndalen, Setesdalen og Vest-Telemark.

Talordet "táll" (toly, 12) har vore innom noe av same utviklinga som "ellve" el. "øllau" (11):

*I den germ. grunnforma *twa-lifa står fyrsteleddet 'twa-' for talordet 'to' (2), og andreleddet markerer at i talet me tenkjer på, er to til overs når dei fyrste ti er tekne bort.*

ølost (s,m)

– oppkokt søtmjølkk blanda saman med oppkokt øl (Aasen: Ølost).

Døme: ”Gje mæ no’ ølost å drikke!. Æ bli så gåo og varm a de,” sa Johan som kamm inn frå råkulla udenfårr.

ørje (v)

– vrimle, kry, aure, «kræle», yre, yrje (Ross: ”Dæ yrja aa krydde”).

Døme: De ørja a beidemakke dær me hadde heve potetsrise i fjåor.

Mens ’yrje’ i skriftspråket er bøygd som e-verb med lydskifte i rotvokalen (yrje – urde), blir forma i vm. bøygd som a-verb: å ørje – ørje – ørja – ørja. Overgangen y > ø kan skuldast analogi.

ørske (s,f)

– forvirra sinnstilstand, sanseløyse (Aasen: Ørska, norr: ørska el. ørsla = vitløyse, galenskap, eldre sv: yrsla, isl: ørsla).

Døme: Ho va gærssjug og lå bare og *prata i ørska*.

Ordet er avleidd frå ’ør’ = svimmel, ”uklar i haue”, fortumla.

øske (s,f)

– eske (s,f), øskje (s,f), ask (s,m) (Aasen: Øskja, Eskja og Ask, norr: eski og askr, isl: eski, fær: eskja, da: æske, sv: ask, ty: Esche).

Døme: Berte hadde søllsmykkane sine i *ei fin råosemalt øske*.

Alle formene av ordet er avleidde frå trenamnet ’ask’. Ask er veileigna som emnetre, og utanom å bli nytta til forming av solide øskjer, har ein gjennom tidene t.d. også laga spyd og ski av ask.

*Germ. grunnform reknar ein med er *áska- (m). Denne forma finn me tydeleg igjen i norr. ’askr’, nyn. ’ask’ og sv. ’ask’ som alle har tydinga ”øske” i tillegg til andre tydingar.*

At det innom det germanske språkområdet finst mange variantar av eit ord som opphavleg har kome frå same grunnforma, kan t.d. skuldast påverknad frå ka-sussystemet som skapte ulike former til eitt og same ordet i det gamle språket. Mange har nominativ-forma

(subjektforma) som utgangspunkt, slik som 'askr' og 'ask' her. Men andre kasus – dei såkalla oblike kasus – er med på å utvikle sine former. Akkusativ, genitiv og dativ er døme på slike kasus i dei gamle germanske språka. – Tysk held på kasussystemet den dag i dag.

Elles finst uendeleg mange forhold som kan spele inn på utviklinga av nye variantar av ordformer. Omlyd er eit slikt "forhold" som me har vore borti før, og som me finn att her au: a/á > e, á > æ, á/o > ø (i-omlyd) frå sannsynlege germ. grunnformer som *askija, *áskija og *áskijon.

Vårt ord "øske" har nok tidlegare hatt same form som nyn. 'øskje', men har mista j-en – kanskje etter påverknad frå skriftformene 'æske' eller 'eske'.

øsl (v)

– fjase, ertast, apast, fare narraktig og barnsleg fram (Aasen: øsla).

Døme: Jæntongane sadd og fniste og sølte med maden. De likt' ikkje Bestemåor. "D'æ ei skam å øsle mæ maden!" sa 'o mæ auane rætt på dei.

Ordet kan haldast saman med 'øse' (øse seg opp) = sette kjenslene i sterk rørsle, egge, hisse – slik born ofte gjer når dei leikar.

øye (adj)

– ubygd, fråflytta, utan liv, snau, tom, aud (Aasen: aud, norr: auðr og eyði bm: øde, da: øde, sv: öde, ty: öde, isl: auðr, færøysk: eyður).

Døme: Me kámm te ei øye heistrækning mæ lide planteliv og møe snaufjell.

Venneslaforma "øye" er eigentleg den norrøne forma 'øyði' med bortfall av ein svak d-lyd (ð er teiknet for såkalla "stungen d"). Denne blir uttalt som th-lyden i det engelske ordet 'this' (klangfør el. stemt th-lyd)). 'Eyði' kjem av urnordisk *au(th)ija (med i-omlyd au > ey). Ordet er også brukt som fyrsteledd i ein del samansette ord som øydemark (norr: Eyðimork), øydeland (norr: eyði land = ubygd og audt land). Båe dei norrøne formene har me i stadnamn som Austad (auðr) og Øygarden (eyði).

øye (adj)

– fæl, skremmeleg; elendig, øyeleg (norr: ægr).

Døme: Båore han hadde snikra sammen va *no' øye klabb!*

Ordet blir brukt for å understreke at ein er misnøgd med eitt eller anna, at noko er så fælt at ein øyar seg over det.

øyk (s,m)

– hest (oftast gammal og roleg), arbeidshest (Aasen: Øyk, norr: eykur, isl: eykur, bm: øk, sv: øk, da: øg).

Døme: Jåon og øyken hanses arbeidde ualminneli greitt sammen. Begge tåo va godt opp i årane og så råolie – så råolie.

Ordet 'øyk' er nok i dag helst brukt mellom folk som framleis arbeider med hest i skog og mark. Hos folk flest har forma 'øk' kome i staden, ikkje minst når nemninga er brukt som skjellsord ("Ditt gamle øk"). Slik bruk er alminneleg og har lang tradisjon i mange land. 'Skjellsord' heiter 'okvädinsord' på svensk, og den svenske etymologen Hellquist seier i denne samanhengen fylgjande om 'øk': – " – även som okvädinsord, redan t.ex. Bon-teletius 1614: 'tijn förbannade öök', Bellman: 'fulla ök'" .

Ordet har i svensk (og i dansk og norsk bokmål) "skifta kjønn" frå hankj. til inkjekj. Den gammalsvenske forma 'öker' (jf. gammalnorsk el. norr. 'eykr') kan i folkespråket etter kvart ha blitt oppfatta som fleirtalsform fordi det var vanleg å spenne to "økar" under eitt og same åket når ein t.d. skulle pløye dei vide åkrane på det svenske slettelandet. Og i den samanhengen seier Hellquist om utviklinga mot 'øk' som inkjekjønnssord: "– ursprungligen som til en pluralt fattad kollektiv singularis med betydelse 'ett par dragare'" .

Hos oss var det ikkje vanleg med to-spänn, "Øyken" måtte som regel utføre jobben aleine i skogen eller på dei etter måten små åkerlappane våre i eit svært kuppert landskap. 'Øyk' er framleis hankj.ord som gammalnorsk 'eykr', gammalsvensk 'öker' og gammaldansk 'øøk'. 'Øk' som inkjekjønnssord har kome til oss austfrå.

*Germ. grunnform: *'jaukija' med tydinga "trekkdyr".*

*Indoeuropeisk verbalrot: *'jug- (yew-g-) = spenne for, binde saman (t.d. to trekkdyr under same åk).*

Sjå elles under 'økt' og 'åk' som båe kjem av same indoeuropeiske verbalrot som 'øyk' / 'øk'.

øve (prep og adv)

– over, mots. 'under' (''onne''), på hi sida av elva (frå Moseidmoen)

(Aasen: over og yver, norr: yfir, sv: öfver, da: over, eldre dansk: øver, ty: über, eng: over).

Døme: Han hængte såkkane øve komfyren får å tørke dei.

”Nei, nå je æ mæ øve! At de skolle gå sånn hadd' æ allri trudd!”

”Bli du mæ mæ øve? Æ må te Syvårsen og stelle sykkel. – D'æ så uåonli å gå aleine!”

I samansettingar: 'i øvemåra' = om to dagar, 'øvebåor' (med trykk på siste stavinga) = frå båten og ut i sjøen, 'øvebåor' (med trykk på fyrste stavinga) = namn på ytre bord i ståande kledning på ein yttervegg.

*Opphavleg er ordet ein komparativ til forsterkingspartikkelen 'ov-' (norr: 'of-') som me t.d. finn i ord som 'ovdryg', 'ovmengd', 'ovlang'. 'Ov-' gjeng tilbake på ei adverbial indoeuropeisk grunnform *upo (sanskrit 'upa') som i si tid hadde eit vidt spekter av tydingar som 'over', 'under', 'bort til', og såleis hadde ein meir "nøytral" (positiv) funksjon enn den 'ov-' har som forsterkingsledd i dag.*

åbål (s,m)

«Den gamle åbålen bere godt i år.»

– epletre, apal (Aasen: Apall, norr: apaldr, sv: apel, da: abild, Setesdal: åpåle).

Døme: Sigurd hadd' ein ellgammel åbål ståanes udi tuna. Eplane på 'an va kvinsure, men veldi gåoe te eplemos .

Hans Ross har til sine ordsamlingar vore dyktig til å finne ordvariantar frå Agder. Til ordet her har han funne desse:

Vest-Agder: Apaal og Abaal

Råbyggelaget og Treungen: Aapaali

Vestre Nedenes: Aabaal

Som ein ser, så høyrer vårt 'åbål' også heime i Vestre Nedenes, t.d. i Birkenes gamle kommune, Lillesand og Høvåg. – Dette viser at vm. sjølvsagt har ein del målmerke sams også med bygdene som ligg over fylkesgrensa aust for oss.

Alle formene er elles lite i bruk i dag. Folk flest nyttar nemninga 'epletre' nå.

Lydleg høyrer 'åbål' saman med substantiv som håmmår; nåvår; åmbår; åsål som alle har vore gjennom ein endringsprosess der vokalane i ordet har påverka kvarandre og blitt like (assimilasjon el. jamning) .

Plassen Åbel som i si tid truleg har fått namnet frå ein stor og markert apal, syner elles ei form som ikkje har gjennomført slik assimilasjon. Eit namn held som regel lenge på den forma det ein gong er laga med.

åd (s,n)

1. – insekt, ørsmå “dyr” som snyltar, gneg og et på ulike bruksting (t.d. klede og møbel) avåt.

2. – oske, sand, mold o. l. som blir strøydd ut tidleg om våren for å få snøen til å smelte raskare. (Aasen: Aat, norr: åt).

Døme: 1. «Dær må ha kåmme åd i dønn nye sjurta mi. Ho he alt bjønt å bli fillete!»

2. Måns samla åska i ei ståor tønne udøve vintåren. Han skolle brug 'o te åd på snøen ront husane te våren.

Ordet kjem av verbet 'ete' (vm: "ede – ede – åd – he ede").

åddår (s,m)

– 1. Rovdyr som stort sett lever av fisk, oter. Høyrer til mårfamilien.

– 2. Fiskereiskap som blir brukt frå båt i sein fart. Ei fjøl med metallkjøl dreg og pressar ei lang line med 8 – 10 fortaumar ut til sida frå båten. Til kvar fortaum er festa ei fiskefluge (Aasen: Oter, norr: otr, da: odder, sv: utter, isl: otur eng: otter, ty: Otter).

Døme: 1. Føritia så me rætt som de va spår i snøen ette åddåren som jakta på fisk nerøve langs Måseilanne.

2. Du fekk møe fisk i Fjåoren om du hadde båd og åddår.

Forma 'åddår har me truleg fått frå det danske 'odder'. Me finn ho også i stadnamna Oddernes (norr: Otrunes) og Odderøya (norr: Otruey) ["Åddårnes" og "Åddårøya"].

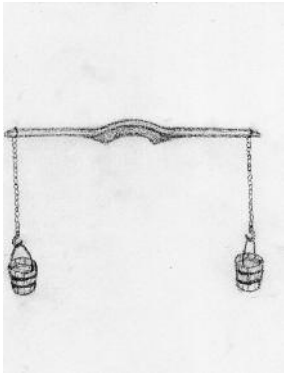
Men venndølane bruker nok helst den norske forma 'oter' i dag.

Ordet gjeng tilbake på germ. *utra- (med "vassdyr" som sannsynleg tyding). Fyrstestavinga 'ut-' er då ei sideform til germ. *wat- (jf. norr: vatn). Denne samanhengen er tydeleg når ein t.d. jamfører uttalen for eng. 'otter' og 'water'.

Dei fleste germanske formene har a-omlyd $u > o$ (germ. *utra- > norr. 'otr').

Som ein kuriositet kan nemnast at mannsnamnet Ottar er ei gammal høgtysk grammatisk form for dyrenamnet 'oter'.

åg (s,n)

– åk, tverrtre som ein legg over herdane – til å bere t.d. vassbyter med. Det er som regel velforma og godt tilpassa nakken og akslene på eit menneske.

I overført tyding: Problem som det er tungt å halde ut med.

(Aasen: Ok, norr: ok, sv: ok, da: åg, isl: ok; nl: juk, ty: Joch, eng: yoke).

Døme: – D'æ greitt å ha et åg nå du ska bere vann ifrå brønnen og heim.

– Alkoholen lå som et åg på Pettår og heile famelien hanses.

Eit åk var frå gammalt av også ein viktig del av seletøyet til trekkdyr i form av ei gaffelforma treramme som blei lagd over nakken på dyra.

Både dei nordiske og dei mellomeuropeiske formene som er nemnde ovanfor, kjem av germ. *juka. Men hos alle dei nordiske formene har j-en i framlyd falle. Denne skilnaden finn me også t.d. hos adjektivet 'ung' (ty 'jung').

Dei fleste formene har a-omlyd $u > o/\text{å}$.

Indoeuropeisk verbalrot er *jug- (yew-g-).

Sjå også under 'økt' og 'øyk'.

ågle (s,n)

– område ved leddet mellom leggen og foten hos eit menneske, okle (Aasen: Okla, norr: okla, da: ankel, bm: ankel, sv: ankel, isl: ökkli, nl: enkel, eng: ankle / ancle).

Døme: Jåon håvna fælt mæ ågle då 'an vrei fåoden.

Også forma 'ankel' er i bruk hos venndølane. Ho er eit lån frå dansk, og bokmålet har ho som skriftform. Dei vest-nordiske formene har assimilasjonen nk > kk / k / g (ökkli / okle / ågle).

*Alle formene i parenteser ovanfor er avleidde frå germ. *ank-, ei rotkjerne som elles ligg til grunn for ein del andre germanske ordformer knytta til ledd. Den høgtyske talemålsforma 'anke' t.d. kan tyde både "fotledd" og "nakke".*

åleden (adj)

– som et all slags mat, ålæt, åleten (Aasen: aaleten).

Døme: "Æ tru du æ åleden, du Tomas," sa måora hanses, "d'æ så fint at du ede all slags mad som æ lage te dæ!"

Fyrsteleddet 'ål- kjem av norr. 'al-' (got. ala-). Det tyder "heil", "fullstendig" og blir brukt som prefiks i ein del samansette ord (substantiv og adjektiv), t.d. i former som ålmuge, ålment, ålmenning, ålvak. Det er eiga form av det ubundne pronomenet 'all' (norr: 'allr').

Lydkombinasjonen 'ål'kjenner me elles frå uttalen av eng. 'all'.

Sisteleddet '-eden' er partisipp (hankønns- / ho-kønns-form) av "vårt" verb 'ede'.

åmbår (s,m)

– Trekar med lok, og med hank på midten av loket, ambar (Aasen: Ambar, Telemark: ambår, Sirdal: ammar, Hallingdal: embar, sv: ämbar, da: ember, nl: emmer, ty: Eimer).

Døme: De va greitt å ha reisenista i ein åmbår – i gamle dae.

Me har med eit markert målmerke i dialekten vår å gjere når me uttaler substantivendinga '-ar' med '-år' (skomagår, krigår).

'Åmbår' er elles eitt av orda i vm. med assimilasjonen a > å i rotvokalen.

Endingsvokalen i 'åmbår' har truleg påverka den gamle rotvokalen a slik at denne har glidd over til å bli ein å-lyd. Fordi påverknaden finn stad tilbake i ordet, har prosessen nemninga 'regressiv assimilasjon' (regressiv = tilbakeverkande).

Me finn slik påverknad i vm. i substantiv med opphavleg kort a som rotvokal og kort vokal saman med lang konsonant i ending, ein kombinasjon som gjev vokalen i endestavinga 'styrke' nok til å påverke rotvokalen (jfr: 'håmmår' [norr: hamarr], 'nåvår' [norr: nafarr] og 'åbål' [norr: apaldr]).

Denne prosessen kan også kallast 'jamning', ei nemning som er mest brukt om påverknaden mellom rotvokal og endingsvokal i jamvektsord i austnorsk.

I ord som 'bagår' og 'talår' er rotvokalen 'a' markert lang vokal med overvekt, og me får såleis inga jamning her.

Åmdal (s, særn.)

– namn på gard nord i gamle Vennessla kommune (uttale med kort rotvokal 'å' og lang 'm').

Fyrsteleddet 'åm-' er gammal lokal nemning på treslaget 'alm' som me au finn i stadnamna Åmli og Åmland. Ein del venndølar slektar frå denne garden og har gardsnamnet som etternamn. Det blir også skriva 'Omdal' av enkelte.

Somme stader blir 'åm' brukt i levande tale den dag i dag som treslagnamn i staden for 'alm' (t.d. i Fyresdal).

å (el.ån) (s,f)

– lita elv, stor bekk, å (Aasen: Aa, norr: á, da: å, sv: å, got: ahwa, gammal saksisk: aha, lat: aqua (= vatn), fr: eau (= 'vatn')).

Bøying: ei å (ån) – åna – æne – ænane

Døme: "Kåmm, så jænge me ner te åna og prøv' om småauren slære på flua!"

Ordet er i slekt med lat. 'aqua' og fr. 'eau' [utt. som (lang) 'å'] som begge har tydinga 'vatn'. Ein reknar med at vårt 'å' også har tydd det same frå gammalt av.

Men utviklinga har etter kvart gått mot forklaringa 'rennande vatn', 'elv'.

'Å' høyrer til hokjønnsorda som i ubunden form eintal endar på rotvokalen. I bunden form eintal får dei endinga -na i vm. (Jf. bruna, kråona (= 'kroken'), tråona, tåna, øyna). Denne endinga er "resten" av den gammalnorske etterhengde bundne hokj.artikkelen 'hina'. Rotvokalen i desse orda har etter kvart nær sagt "slukt" forstavinga 'hi- i artikkelen for å gjere det enklare å uttale dei i den bundne forma.

Sjølv om 'elva' eller 'bekken' i stor grad har erstatta forma 'åna' i daglegtalen no, så finn me ho framleis i ein del særnamn (t.d. Rågåna og Eigelandsåna) – Og enno kan me høyre Otra nemnd som 'Ståråna' hos enkelte av dei eldre. – 'Storåna' er elles ei nemning som var vanleg i daglegtalen i mange av dei større dalføra på Agder.

Me finn også 'å' som eitt av ledda i mange stadnamn: Åros (Søgne), Årås (Iveland), Årdal (Bygland).

Fyrsteleddet i desse namna er den norrøne genitivsforma av 'å' som har gjennomgått reduksjonen åar- > år- (kontraksjon). Dei tri namna tyder såleis noe slikt som "osen, åsen og dalen som høyrer åa (elva) til".

åone (v)

– vere tilfreds, trivast, ha det hyggeleg, like seg, ha sinnsro; ha lyst til; une (Aasen: una, norr: una, gl. sv: una, nl: wonen, ty: wohnen, fris: wenje). (I dei nordiske formene har 'w' falle).

Døme: "Hær æ fint å vere. Hær kan æ godt åone!"

Konrad kann' ikkje åone å vere mæ på turen. De va fårr langt å gå..

*Eit germansk verb *wunen ligg til grunn for alle formene i parentesen ovanfor. Når det gjeld nl. 'wonen' og ty. 'wohnen' så fekk dei alt tidleg tydinga 'å bu'.*

Det dansk-norske 'våning' (Jf. våningshus!) høyrer også saman med desse verba.

*Indoeuropeisk verbalrot er *wen = "vere glad i", "like". Det har også gjeve oss ordet 'venn'.*

åonli (adj)

– triveleg, koseleg, uneleg (Aasen: unaleg).

Døme: ”Dær æ så åonli på Skådane! Me slær åss ner litt dær før me jænge vidåre innøve”.

åorjeden (adj)

– som har fått godt ord på seg, velkjend, berømt, vide kjend, namngjeten (Aasen: ordgjeten).

Døme: Guri blei ette vært åorjeden som diktår og poet.

Sisteledet '-jeden' er partisippform (hankj./hokj.) av verbet 'gjete' (Aasen: gita. norr: geta,) som m.a. tyder 'nemne', 'tale om', 'meine'. Det er sterkt bøygd: gjete – gjet – gat – gjete (norr: geta – (getr) – gat – gátu – getinn).

Andre former: gl. sv: gæta, sv: gitta, gl. da: getæ, da: gide, eng: get, ty: gessen, nl: geten.

*Den germ. infinitiven *getan med tydingar som "få tak i", "nå fram til", "oppnå" ligg til grunn for alle desse formene. Verbet har vore nytta til å lage nye ord, t.d. saman med ulike forstavingar:*

Eng 'get' som til vanleg tyder "få", "oppnå", vil såleis med prefikset 'for-' få ei nær sagt motsett tyding ('forget' = "gløyme", "miste noe av minnet") Den same verknaden gjev forstavinga 'ver-' i ty 'vergessen' og nl 'vergeten'.

Verbet har også tydingane "kome på", "greie å løyse ei gåte" (Jf. dei norske formene 'gisse' el. 'gjette').

Substantivet 'gåte' høyrer også til denne ordfamilien. Å-lyden finn me t.d. i forma 'gátu' som er u-omlydt preteritum fleirtal av det norrøne verbet 'geta' (Sjå ovanfor!).

årelade (v)

– Tappe ei viss mengd blod frå ei vene (samleåre). Brukt som metode for å kurere ulike plager og sjukdomar – særleg i eldre tid.

Døme: Anders årelada sæ tåo gånge i åre fårde 'an trudd' 'an ville bli fræskare då.

årke (v)

– vere i stand til, ha krefter til, greie, makte; gidde, ha lyst til (Aasen: orka, norr: orka, sv: orka, isl: orka).

Døme: En årk' ikkje så møe bånemas nå en bli gammel.
– "Årke du å løfte dønnasteinen?"

Den eldre og meir opphavlege og generelle tydinga av verbet er 'å arbeide'. Denne meininga er lite eller ikkje i bruk hos venndølane i dag, men elles vanleg mange stader i Norden.

Ordet kjem av eit urnordisk *wurkōn, germ. *wurkijan (= arbeide, streve, lage) Jf. eng. 'work'!

I nordisk fall v-lyden (w) framføre 'u', slik ein også ser det t.d. i substantiva 'ulv' (eng: wolf, ty: Wolf) og 'orm' (eng: worm, ty: Wurm).

Rotvokalendringa *u > o (= open 'å') i nordiske og vest-germanske språk skuldast truleg ein gammal a-omlyd.

Bortfall av 'w' har ikkje skjedd i substantivet 'verk' (= arbeid, handling, gjerning; resultat) som er danna av ei germ. sideform *werka (s,n) med rotvokalen 'e'. Hit høyrer også da: værk, ty: Werk og nl: werk – medan substantiva 'wurk' (fris.) og 'work' (eng.) med same tyding som vårt 'verk', er danna av verbrotta *wurk-.

Substantiva 'yrke' (n) (= "fast lønna arbeid") og 'virke' (n) (= verksemd, arbeid) høyrer båe heime i ordfamilien her. Rotvokalane 'y' og 'i' har blitt til ved i-omlyd: u > y etter at 'w' framføre 'u' har falle – og e > i utan at v-lyden har blitt borte. Norrøne former er 'yrki' og 'virki'.

årmålsda (s,m)

– fødselsdag, åremålsdag.

Døme: Tåone he årmålsda dønn tållte mai, midt i finaste våren.

årm (s,m)

– slangeforma og skjellkledd krypdyr av krypdyror-denene Serpentes, orm (Aasen.: Orm, norr: ormr, isl: ormur, da: orm, sv: orm, eng: worm, ty: Wurm, nl: worm, gl.fris: wirm, fris: wjirm, lat: vermis, got: waurms).

Døme: Ser du ein årm mæ svart sik-sak-stribe nerøve ryggen, så æ de ekte håggårm!

Om rotvokalendringa *u > o (= open 'å'), og om bortfall av 'w' som framlyd, sjå under 'årke'!

årre (s,m)

– orrfugl (Aasen: Orre, norr: orri, sv: orre, da: urhane).

Døme: ”Dær va minst trædvæ *orre* udpå myra. Dei buldra og sjågte og slåst om verandre heile tia mæns me lå musestille i ”skrælle”.”

Ordet er fyrst og fremst knytta til orrhanen. På grunn av den kraftige og lange ’r-lyden’ han lagar under buldringa, ser ein gjerne på ’orre’ som eit lydhermande ord.

”Skræll” er ei lita, primitiv og låg barhytte der ein kan ligge godt kamuflert medan orrespelet varer.

*Germ grunnform: *urran. Ordforma ’orre’ har mest sannsynleg blitt til ved a-omlyd u > o der ’o’ blir uttalt som open å-lyd – som i vårt heimlege ’årre’.*

åskårei (s,f)

– I gamle segner: Eit tog av vonde vette som fer over himmelen, oskorei (Aasen: Oskereid).

Døme: ”D’æ helst i julebele at åskåreia fere i lofta hænøve skauane,” sa dei gamle.

Det er sagt mangt og mykje om opphavet til dette ordet og kva det tyder. Men som oftast blir det knytt til den norrøne gudeverda der Tor med hamaren fer av garde i vogna si – dregen av bukkane Tanngnjost og Tanngrisne – i brodden for eit fælsleg fylgje av allslag vonde vette; – i gammal tid ei folkeleg og grei forklaring på kva torevær var.

Også forma ’håskålrei’ høyrer heime i Vennesla-dialekten.

Det svenske ordet for ’tore’ (bm. ’torden’) er ’åska’.

Etymologen Hellquist knyter fyrsteleddet i dette ordet til gammalsvensk ’ås’ = gud (dvs. Tor med hamaren). Andreleddet held han saman med islandsk (norrønt) ’e-kja’ = køyring, aking.

Sisteleddet ’rei’ i ’åskårei’ er ein samde om kjem av verbet ’ride’ og tyder ”ridande fylgje”, ”ridande flokk”.

åsål (s,m)

– lauvtre som høyrer til eplefamilien av rogn-slekta. Har glatte oransje el. raude ber. Blada er ujamt takkete, asal (Aasen: Asall, Setesdal: åsåle, sv: oxel, sv. dialekt: åsel).

Døme: D'æ 'kje så uvanli å bruke åsål som pøntetre i hage og parke.

Den svenske etymologen Hellquist seier at namnet på treet er lite utbreidd: "Namnets ringa spridning beror därpå at oxeln är et äkta svenskt träd, vars utbredning nästan är innskrenkt till Sverige".

Vennesla-forma med vokalen 'å' i begge stavingane har sin grunn i fjernassimilasjon eller jamning som i 'håmmår', 'åbål', 'nåvår' m. fl. .

åvelta (s,f)

– stilling ein blir liggande i når ein dett, åvelte (Aasen: Aavelta og Aalvelta, norr: afvelta (adj) = som ligg omvelta).

Døme: Herman snåvla og blei ligganes i åvelta. Hadd' 'an slått sæ tru?